

**Bezpieczeństwo narodowe
i międzynarodowe –
przeгляд i badania**

Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe – przeгляд i badania

Redakcja:
Grzegorz Skrobotowicz

Lublin 2020

**Wydawnictwo Naukowe TYGIEL składa serdecznie podziękowania
dla zespołu Recenzentów za zaangażowanie w dokonane recenzje
oraz merytoryczne wskazówki dla Autorów.**

Recenzentami niniejszej monografii byli:

- dr hab. Hanna Dumała, prof. UMCS
- dr hab. inż. Andrzej Świdorski, prof. ITS
- st. kpt. dr hab. inż. Paweł Gromek
- dr Justyna Kięczkowska
- dr Łukasz Lewkowicz
- dr Andrzej Marjański

Wszystkie opublikowane rozdziały otrzymały pozytywne recenzje.

Skład i łamanie:
Monika Maciąg

Projekt okładki:
Marcin Szklarczyk

Korekta:
Ewelina Chodźko

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe TYGIEL sp. z o.o.

ISBN 978-83-66489-32-5

Wydawca:
Wydawnictwo Naukowe TYGIEL sp. z o.o.
ul. Głowackiego 35/341, 20-060 Lublin
www.wydawnictwo-tygiel.pl

Spis treści

Andrzej Wartecki, Jan Sikora, Agnieszka Wartecka-Ważyńska <i>Analiza ryzyka zagrożeń terrorystycznych podczas organizacji imprez sportowych</i>	7
Bogusław Rogowski <i>Współczesny wymiar normalizacji w aspekcie bezpieczeństwa państwa</i>	23
Stanisław Lipski, Robert K. Łukawski <i>Nowoczesne technologie a bezpieczeństwo militarne</i>	38
Michał Podgórski <i>Cywilizacyjne i kulturowe aspekty bezpieczeństwa międzynarodowego na przykładzie wybranych konfliktów zbrojnych końca XX wieku</i>	71
Monika Sowa <i>Security traffic jam: międzynarodowe inicjatywy na rzecz bezpieczeństwa w regionie Sahelu w latach 2014-2020</i>	85
Paulina Mendrek, Janusz Płaczek <i>Strategia Bezpieczeństwa RP 2020 jako współczesny instrument polityki państwa</i>	99
Stanisław Jarmoszko <i>Antroposfera bezpieczeństwa jako przestrzeń kreacji bezpieczeństwa człowieka i jego wspólnot</i>	112
Marek Leszczyński <i>Wyzwania dla bezpieczeństwa ekonomicznego. Ujęcie pluralistyczne</i>	130
Indeks autorów	142

Analiza ryzyka zagrożeń terrorystycznych podczas organizacji imprez sportowych

1. Wstęp

Terroryzm, postrzegany między innymi: jako akt przemocy, groźba jej użycia, metoda walki, itp. jest skierowany przeciwko społeczeństwu, instytucjom, ale też różnym organizowanym imprezom o charakterze masowym w tym sportowym. Pomimo podejmowanych działań przez zagrożone państwa, współpracy i wsparciu organizacji międzynarodowych w walce z terroryzmem w dalszym ciągu, skutecznie dokonywane są ataki terrorystyczne oraz utrzymywany jest stan zagrożenia takimi działaniami.

Z obserwacji oraz prowadzonych badań wynika, że nie można jednoznacznie wskazać, które przedsięwzięcia, imprezy, instytucje można uznać, jako wyłączone z katalogu obiektów, działań, mniej bądź nie zagrożonych, potencjalnymi atakami terrorystycznymi. To potwierdzają różne przykłady skutecznie przeprowadzonych ataków terrorystycznych, które nie ominęły również imprezy sportowe o charakterze masowym identyfikowanych, jako rodzaj imprezy, który ma na celu popularyzowanie kultury fizycznej oraz propagowanie zdrowego stylu życia. Wydarzeniom sportowym przyświeca cel współzawodnictwa [1].

Uwzględniając przedstawione powyżej założenia oraz realne stany zagrożenia terrorystycznego, które również miały i mogą mieć miejsce w przypadku imprez sportowych o charakterze masowym, podjęte zostały badania, których celem, jest diagnoza przypadków skutecznie przeprowadzonych ataków terrorystycznych, wskazanie potencjalnych celów takich ataków (imprezy, obiekty sportowe), zagrożeń, ale również uwarunkowań o charakterze społecznym oraz socjologicznych mających wpływ na motywy oraz przyczyny podejmowania tak agresywnych działań o charakterze terrorystycznym przez określone osoby, organizacje. Przyjęcie takiego kierunku rozważań oznaczało w praktyce prowadzenia badań w obszarze bezpieczeństwa oraz socjologii. Z obszaru bezpieczeństwa zastosowana została analiza, porównanie, klasyfikowanie oraz wnioskowanie oraz inne. Z kolei z zakresu socjologii wykorzystana została: metoda badań dokumentów, analiza treści, socjometria, obserwacja. Oznacza to, że badania mają charakter interdyscyplinarny i zawierają w sobie dalej idące odniesienie mieszczące się w prezentowanych wnioskach, modelach oraz rozwiązaniach oraz identyfikacjach z poziomu psychologii społecznej.

Biorąc pod uwagę zaistniałe przykłady ataków terrorystycznych oraz przyjęty cel opracowania, należałoby zauważyć, że z historii przeprowadzonych ataków

---

¹ wartek@interia.pl, Wielkopolska Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna w Środzie Wielkopolskiej.

² sikorajan@interia.pl, Uniwersytet Zielonogórski w Zielonej Górze.

³ agawartecka@interia.pl, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Polska.

terrorystycznych wynika, iż celem terrorystów mogą być również obiekty, jak i imprezy sportowe, chociażby ze względu na ich znaczną wrażliwość na skuteczność potencjalnych ataków, tym bardziej że często są to imprezy o charakterze masowym i otwartym. Oznacza to, że pakiecie podejmowanych działań ważną rolę odgrywać będą takie, które podejmowane będą w sferach: rozpoznawczej, prewencyjnej i eliminacyjnej oraz organizacyjnej winny być ukierunkowane na podwyższanie standardów bezpieczeństwa zarówno obiektów oraz imprez o charakterze sportowym.

„Terroryzm to akt przemocy zaplanowany tak, aby zwrócić uwagę i dzięki zdobytemu rozgłosowi przekazać odpowiednie przesłanie” [2].

Terroryzm oznacza użycie lub groźbę użycia przemocy, metodę walki lub strategię osiągnięcia pewnych celów; że jego dążeniem jest zastraszenie państwa poprzez ofiary; że jest on bezwzględny i niezgodny z normami humanitarnymi i że rozgłos jest istotnym składnikiem strategii terrorystycznej [3].

„Według amerykańskiego Departamentu Stanu terroryzm jest to zaplanowana, motywowana politycznie przemoc wobec celów nieuczestniczących w walce, stosowana przez wewnątrz narodowe grupy czy tajnych agentów, mające głównie na celu oddziaływanie na audytorium.

Federalne Biuro Śledcze (FBI) głosi, iż terroryzm to bezprawne użycie siły lub przemocy wobec osób lub mienia, aby zastraszyć lub wyrzucić przymus na rząd, ludność cywilną albo część wyżej wymienionych, co zmierza do promocji celów politycznych lub społecznych. Departament Obrony stwierdza, iż terroryzm to bezprawne użycie lub groźba użycia siły czy przemocy wobec osoby lub mienia, by wymuszać lub zastraszać rządy czy społeczeństwa, dla osiągnięcia celów politycznych, religijnych czy ideologicznych” [4].

2. Geneza terroryzmu podejście antropologiczne

Z analizy rozwoju terroryzmu szczególnie o charakterze międzynarodowym należy dostrzec następujące powody:

Pierwszy zawierający się w obszarze antropologii społecznej, która „zajmuje się ewolucją i analizą porównawczą struktur i instytucji społecznych, badaniem zjawisk zachodzących w społecznościach ludzkich, ich zmiennością w przestrzeni geograficznej, historią ich rozwoju.

Do zjawiska tych zalicza się:

- formy organizacji społecznej,
- ustrój społeczno-ekonomiczny,
- technologie,
- stratyfikacje społeczne (warstwy, klasy, kasty, grupy),
- struktury rodzinne, rodowe,
- formy małżeństwa,
- systemy rządzenia, prawne, moralne,
- wierzenia religijne,
- magię” [5].

Takie podejście do społecznych aspektów antropologii oznacza, iż pojawia się pewnego rodzaju szczególnie złożony system, w którym elementami mogą być ww. zjawiska.

Drugi powód rozwoju terroryzmu mieści się w obszarze antropologii religijnej postrzeganej, jako zależność między cechami społeczeństw, a wyznawaną przez nie religią.

Przytoczone powyżej powody rozwoju terroryzmu, stanowią dominujące źródło motywacji i inspiracji do podejmowania agresywnych działań, które w ujęciu logicznym stanowią implikację (jeżeli p to q). Tym samym powstaje specyficzny system działań, reakcji opartych na elementach strukturalnych opisanego powyżej systemu. W tym przypadku najważniejszym celem takiego systemu, będzie oddziaływanie na otoczenie za pomocą różnych metod na społeczeństwa uznane za przeciwników.

Zauważyć trzeba, że z istoty systemu wynika, iż jest to wyodrębniony z otoczenia zbiór elementów materialnych lub abstrakcyjnych mających wzajemne powiązania wewnętrzne i rozważanych z określonego punktu widzenia, jako całość [6] W innym znaczeniu system oznacza zbiór obiektów wraz z rodzajami powiązań istniejącymi pomiędzy tymi obiektami oraz pomiędzy ich własnościami [7].

Ze względu na sposób funkcjonowania systemu można wyróżnić:

- systemy deterministyczne,
- systemy probabilistyczne.

W systemie deterministycznym poszczególne elementy oddziałują na siebie w sposób, który można przewidzieć.

Natomiast w systemie probabilistycznym nie można przewidzieć, w jaki sposób oddziałują na siebie poszczególne elementy. Probabilistyczny charakter systemu jest funkcją jego złożoności. Owa złożoność stanowić będzie warunek ograniczający wyczerpujące opisanie badanego systemu. Przyjmuje się, że każdy z „n” elementów przyjmuje tylko dwa stany: 0 i 1. Liczba możliwych stanów systemu wyniesie:

$$N = 2^n \tag{1}$$

Stąd system składający się np. z 10 elementów będzie mógł osiągnąć 1024 stany. Z kolei odtwarzanie systemów probabilistycznych szczególnie złożonych możliwe będzie na podstawie opisu, obserwacji oraz charakterystyki wejść i wyjść.

Celem systemu jest z reguły dążenie do osiągnięcia jednego z celów obiektu, który jest w danym przypadku określony bardziej precyzyjnie [8], czyli: celem systemu może być osiągnięcie:

- pewnego stanu lub ciągu stanów, przy czym dotyczy to albo stanu systemu, albo stanu jego otoczenia lub stosunku między stanem otoczenia, a stanem systemu,
- określonej struktury systemu,
- określonego zachowania systemu [9].

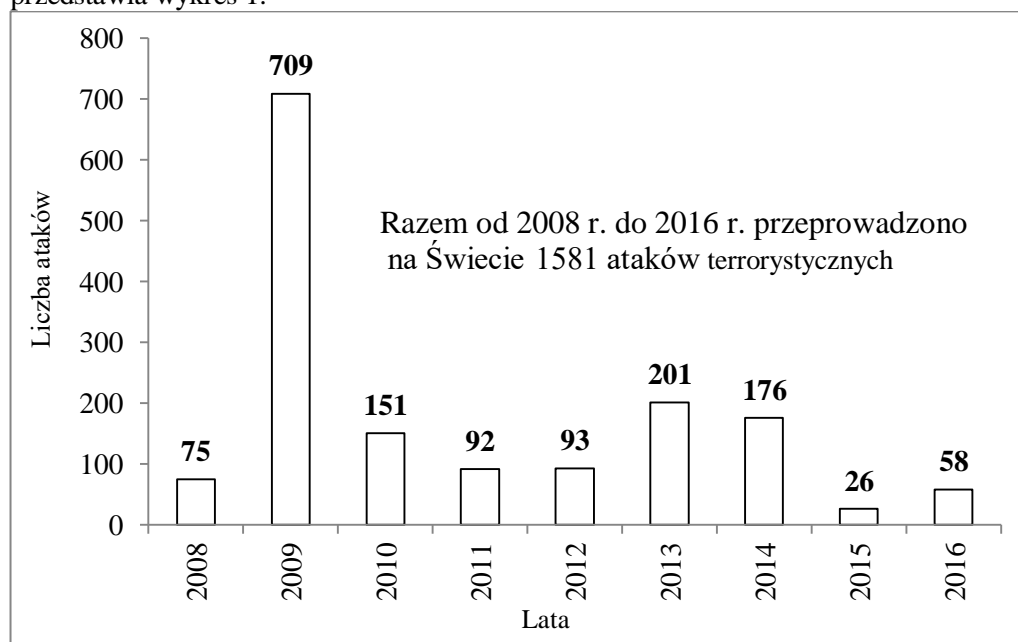
Odnosząc powyższe teoretyczne aspekty systemu do identyfikowanych antropologicznie powodów rozwoju terroryzmu należy zauważyć, iż kluczowe znaczenie odgrywa właściwa identyfikacja istniejącego systemu (deterministyczny, probabilistyczny), cel systemu oraz możliwość rekonstrukcji bądź zaprojektowania innego systemu po dekompozycji uprzednio działającego.

Z analizy prowadzonych działań wojennych skierowanych przeciwko różnym państwom, ale także organizacjom terrorystycznym wynika, że efekty takich działań są ograniczone lub nawet nieskuteczne. Przyczyny stosunkowo niskiej skuteczności należy dopatrywać się w tym, że atakowany jest złożony probabilistyczny system,

słabo rozpoznany pod względem antropologicznym, strukturalnym, jak i celu, jakim się kieruje. Podkreślić trzeba również, że eliminacja jednego bądź nawet kilku elementów, takiego systemu nie powoduje jego całkowitej jego dekompozycji i destrukcji.

Przykładowo zmiana władzy między innymi w Iraku, Libanie i Syrii w zasadzie nie spowodowała istotnych zmian, bowiem istniejący system przetrwał bądź się umocnił. Nadmienić trzeba również, że w zasadzie w każdym przypadku, podejmowanych przez różne kraje działań militarnych oraz niemilitarnych, przyjęte zostało założenie, że usunięcie osoby, przywódcy rozwiązuje problem w sposób ostateczny.

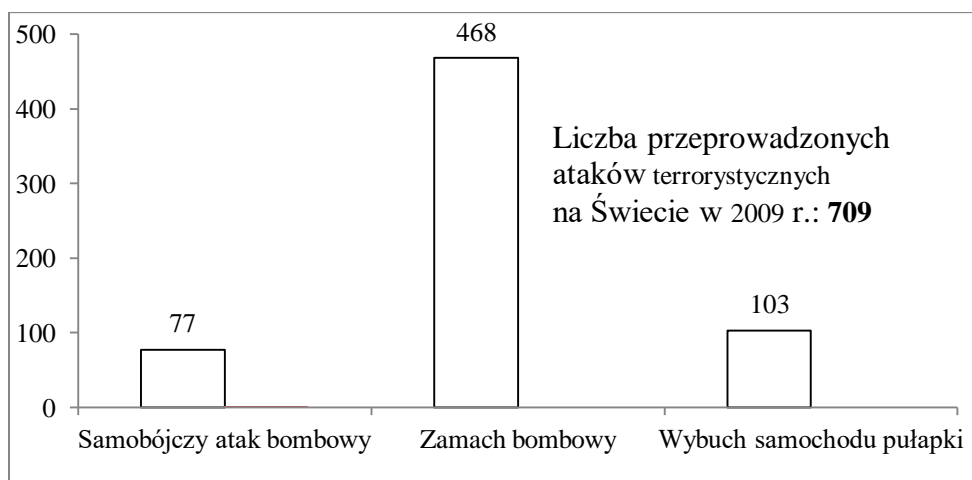
Skutkiem, który jest reakcją na militarną oraz niemilitarną dekompozycję istniejącego systemu jest agresywna reakcja (często dżihad) w obronie zaatakowanego bezpośrednio lub pośrednio systemu. Jak widać owa agresja skierowana jest przeciwko systemowi, który postrzegany jest, jako wrogi i zagrażający jakiemś innemu systemowi. Wyrazem takiej reakcji były i są skutecznie przeprowadzane liczne ataki terrorystyczne. Liczbę ataków terrorystycznych w okresie od 2008 do 2016 r. przedstawia wykres 1.

Wykres 1. Liczba ataków terrorystycznych przeprowadzonych na Świecie w okresie od 2008 do 2016 r.
Źródło: Opracowanie własne

Z treści wykresu nr 1 wynika, że najbardziej niebezpiecznym okresem z punktu widzenia przeprowadzonych ataków terrorystycznych był rok 2009 – 709. Z kolei w 2013 r. – 201, a w 2014 r. przeprowadzono 176 ataków. Zauważyć jednak trzeba, że od 2009 r. zdecydowanie zmniejsza się liczba przeprowadzanych ataków terrorystycznych.

Sposoby przeprowadzenia ataków terrorystycznych szczególnie w 2009 r. przedstawia wykres 2.

Wykres 2. Sposób przeprowadzonych ataków terrorystycznych w 2009 r. Źródło: Opracowanie własne

Jak widać na wykresie nr 2 terroryści najczęściej wykorzystują różnego rodzaju ładunki wybuchowe w tym bomby, miny pułapki, samochody pułapki, itp. Tego rodzaju sposoby ataku, stanowiły 81% ogólnej liczby odnotowanych zamachów terrorystycznych (709) w 2009 r.

Podkreślić należy, że wśród 1581 przeprowadzonych ataków terrorystycznych (od 2008 do 2016 r.) były również takie, które wymierzone były obiekty oraz imprezy o charakterze sportowym.

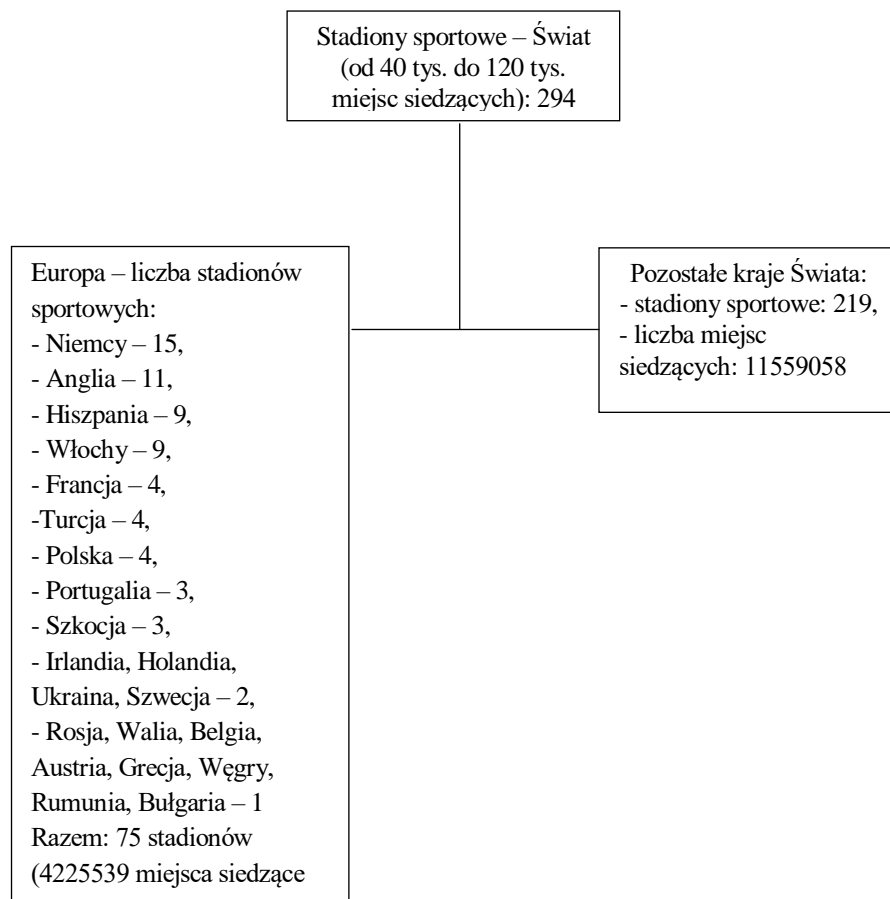
Przykłady:

1. Zamach na izraelskich sportowców w Monachium podczas Igrzysk Olimpijskich w 1972 r. [7]. W efekcie zamachu Palestyńczycy zabili 11 izraelskich sportowców i trenerów oraz oficera niemieckiej policji. Pięciu z ośmiu terrorystów zostało zabitych podczas próby odbicia zakładników [10].
2. 1996 r. Olimpiada w Atlancie (letnie igrzyska). W wyniku zamachu bombowego zginęło dwie osoby, 111 zostało rannych.
3. Zamach podczas maratonu w Bostonie 15 kwietnia 2013 roku (Stany Zjednoczone). Wybuch dwóch bomb spowodował śmierć trzech osób, 264 zostały ranne.
4. 10 grudnia 2016 r. samobójczy atak terrorystyczny na zewnątrz stadionu Besiktasu w Stambule w Turcji. Do pierwszej eksplozji samochodu-pułapki doszło na zewnątrz stadionu, a do drugiej niedaleko parku Macka po zdetonowaniu przez zamachowca-samobójcę ładunku ukrytego w kamizelce. W wyniku eksplozji dwóch bomb, zginęło 38 osób, a 155 odniosło obrażenia. Stadion Vodafone Arena jest to nowoczesny wielofunkcyjny obiekt sportowy spełniający wymagania UEFA o pojemności około 43 500 widzów.
5. 11.04.2017 r. około 19:15, w Dortmundzie (Niemcy) doszło do trzech wybuchów w pobliżu autokaru Borussia Dortmund i hotelu (Wittbraeucker Strasse), gdzie rezydowała drużyna. Ładunki ukryte zostały w żywo płocie przy szosie i następnie zdetonowane w trakcie przemieszczania się drużyny Borussia na mecz piłkarski. W wyniku eksplozji ranny został hiszpański obrońca Marc Bartra oraz policjant.

Ponadto w dwóch miejscach uszkodzony został autokar. Atak wymierzony był w zespół piłkarski Borussia Dortmund.

Można przyjąć, że celami ataków terrorystycznych oprócz innych obiektów w Europie oraz Świecie mogą być zarówno obiekty, jak i imprezy sportowe skupiające dużą ilość uczestników. Wykazy imprez sportowych oraz obiektów sportowych w Europie oraz na Świecie o wysokim ryzyku potencjalnego zagrożenia atakami terrorystycznymi przedstawiają rysunek 1 oraz tabele 1, 2, 3.

3. Obiekty sportowe – stadiony o pojemności od 40 do 120 tys. miejsc siedzących

Rysunek 1. Liczba stadionów sportowych oraz miejsc siedzących: Świat, Europa. Źródło: Opracowanie własne na podstawie https://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_najwi%C4%99kszych_stadion%C3%B3w_pi%C5%82karskich_na_%C5%9Bwiecie

Z informacji zaprezentowanych w treści ryciny nr 1 wynika, że:

1. Łącznie na Świecie jest 294 stadiony w tym w Europie – 75.
2. Łącznie pojemność stadionów na Świecie (miejsc siedzących) wynosi – 15 673 240 w tym w Europie – 4 225 539.

3. W grupie państw europejskich najwięcej stadionów jest w Niemczech – 15, Anglii – 11, Hiszpania oraz Włochy – 9.
4. Atak terrorystyczny na którykolwiek obiekt sportowy doprowadziłby do ogromnych strat szczególnie wśród uczestników imprez sportowych.

Lokalizację oraz pojemność 20 największych stadionów Świata przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Największe stadiony sportowe na Świecie

Lp.	Stadion	Miasto	Państwo	Liczba miejsc siedzących
1	Salt Lake Stadium	Kolkata	Indie	120 000
2	Estadio Azteca	Meksyk	Meksyk	105 064
3	Camp Nou	Barcelona	Hiszpania	99 354
4	Stadion Azadi	Teheran	Iran	95 225
5	First National Bank Stadium	Johannesburg	Południowa Afryka	94 700
6	Rose Bowl	Pasadena	Stany Zjednoczone	93 420
7	Stadion Wembley	Londyn	Anglia	90 000
8	Stadion Gelora Bung Karno	Dżakarta	Indonezja	88 306
9	Stadion Narodowy Bukit Jalil	Kuala Lumpur	Malezja	87 411
10	Stadion Borg El Arab	Aleksandria	Egipt	86 000
11	Estadio Santiago Bernabéu	Madryt	Hiszpania	85 454
12	ANZ Stadium	Sydney	Australia	83 500
13	Croke Park	Dublin	Irlandia	82 300
14	Donbas Arena	Donieck	Ukraina	51 504
15	Stade de France	Saint-Denis	Francja	81 338
16	Signal Iduna Park	Dortmund	Niemcy	80 552
17	Estadio Monumental „U”	Lima	Peru	80 093
18	Stadio Giuseppe Meazza (San Siro)	Mediolan	Włochy	80 074
19	Guangdong Olympic Stadium	Kanton	Chińska Republika Ludowa	80 012
20	Stade Mohamed V	Casablanca	Maroko	80 008
Razem				1 744 315

Źródło: Opracowanie własne na podstawie https://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_najwi%C4%99kszych_stadion%C3%B3w_pi%C5%82karskich_na_%C5%9Bwiecie

Uwzględniając pojemność 20 największych stadionów wyszczególnionych w tabeli 2 oraz łączną liczbę miejsc siedzących (1 744 315), ww. obiekty można uznać za szczególnie zagrożone na potencjalne ataki terrorystyczne. W tym przypadku potencjalnymi sposobami ataku terrorystycznego mogą być różnego rodzaju ładunki wybuchowe oraz ataki samobójcze.

4. Imprezy sportowe o zasięgu międzynarodowym organizowane w 2016 r.

Tabela 2. Imprezy sportowe o charakterze międzynarodowym organizowane w 2016 r.

Data	Dyscyplina, nazwa wydarzenia	Miejsce
28.12-6.01	Skoki narciarskie Turniej 4 Skoczni	NIEMCY/AUSTRIA
1-10.01	Narciarstwo Klasyczne Tour de Ski	ALPY
14-17.01	Skoki narciarskie Mistrzostwa Świata w lotach narciarskich TAUPLITZ/BAD MITTENDORF	AUSTRIA
1-12.03	Narciarstwo Klasyczne Ski Tour Canada	KANADA

6-7.12	Piłka nożna Liga Mistrzów – faza końcowa	TBC
19.11-3.12	Piłka nożna Africa Women Cup of Nations JAUNDE	KAMERUN
11.11	Piłka nożna Mecze kwalifikacyjne do Mistrzostw Świata 2018 WEMBLEY, WINDSOR PAR	WIELKA BRYTANIA
9.08	Piłka nożna UEFA Super Puchar TRONDHEIM,	NORWEGIA
10.06-10.07	Piłka nożna UEFA Euro 2016 – Mistrzostwa Europy	FRANCJA
28.05	Piłka nożna Finał Ligi Mistrzów	MEDIOLAN, WŁOCHY
26.05	Piłka nożna Finał Kobiczej Ligi Mistrzów CITTA DEL TRICOLORE,	REGGIO NELL'EMILIA
5-21.05	Piłka nożna Mistrzostwa Europy do lat 17	BAKU, AZERBEJDŻAN
15-31.01	Piłka ręczna Mistrzostwa Europy	KRAKÓW, POLSKA
16.01-7.02	Piłka nożna Puchar Narodów Afryki	RWANDA
28.02	Maraton 2016 Tokyo Marathon	TOKIO, JAPONIA
24.04	Maraton London Marathon	LONDYN, WIELKA BRYTANIA
25.09	Maraton Berlin Maraton	BERLIN, NIEMCY
9.10	Maraton Chicago Maraton	CHICAGO, USA
6.11	Maraton New York City Maraton	NOWY JORK, USA
20.03	Formuła 1 2016 Australian Grand Prix	MELBOURNE, AUSTRALIA
3.04	Formuła 1 2016 Bahrain Grand Prix UMM JIDAR	BAHRAIN
1 05	Formuła 1 Grand Prix Rosji	SOCZI, ROSJA
29.05	Formuła 1 Grand Prix Monaco	MONTE CARLO, MONAKO
19.06	Formuła 1 Grand Prix Europy	BAKU, AZERBEJDŻAN
3.07	Formuła 1 Grand Prix Austrii	SPIELBERG, AUSTRIA
10.07	Formuła 1 Grand Prix Wielkiej Brytanii SILVERSTONE	WIELKA BRYTANIA
24.07	Formuła 1 Grand Prix Węgier	BUDAPESZT, WĘGRY
31.07	Formuła 1 Grand Prix Niemiec HOCKENHEIM	NIEMCY
28.08	Formuła 1 Grand Belgii	BRUKSELA, BELGIA
4.09	Formuła 1 Grand Prix Włoch MONZA	WŁOCHY
18.09	Formuła 1 Grand Prix Singapuru	SINGAPUR
2.10	Formuła 1 Grand Prix Malezji KUALA LUMPUR	MALEZJA
23.10	Formuła 1 Grand Prix USA	AUSTIN, TEXAS
6.11	Formuła 1 Grand Prix Meksyku	MEKSYK, MEKSYK
13.11	Formuła 1 Grand Prix Brazylii	BRYTANIA SAO PAULO, BRAZYLIA
27.11	Formuła 1 Grand Prix	Abu Dhabi ABU DHABI, ZEA
30.04	Żużel Grand Prix Słowenii KRŠKO	SŁOWENIA
14.05	Żużel Grand Prix Polski	WARSZAWA, POLSKA
11.06	Żużel Grand Prix Danii HORSSENS	DANIA
25.06	Żużel Grand Prix Czech	PRAGA, CZECHY
9.07	Żużel Grand Prix Wielkiej Brytanii SILVERSTONE,	WIELKA BRYTANIA
31.07	Żużel 2016 World Cup Final	SŁOWACJA
27.08	Żużel Grand Prix Polski	GORZÓW WLKP, POLSKA
10.09	Żużel Grand Prix Niemiec TETEROW	NIEMCY
1.10	Żużel Grand Prix Polski TORUŃ	POLSKA
22.10	Żużel Grand Prix Australii	MELBOURNE, AUSTRALIA
17-20.03	Lekkoatletyka Mistrzostwa Świata w półmaratonie	PORTLAND, USA
6.05	Lekkoatletyka Grand Prix Kataru	DOHA, KATAR

14.05	Lekkoatletyka Golden Grand Prix	SHANGHAI, CHINY
5.06	Lekkoatletyka British Grand Prix BIRMINGHAM,	WIELKA BRYTANIA
9.06	Lekkoatletyka Bislett Games	OSLO, NORWEGIA
16.06	Lekkoatletyka Bauhaus Athletics	SZTOKHOLM, SZWECJA
6-10.07	Lekkoatletyka Mistrzostwa Europy	AMSTERDAM, HOLANDIA
15.07	Lekkoatletyka Herculis	MONTE CARLO, MONAKO
19-24.07	Lekkoatletyka Mistrzostwa Świata Juniorów	KAZAN, ROSJA
22-23.07	Lekkoatletyka London Grand Prix	LONDYN, WIELKA BRYTANIA
5-21.08	Igrzyska Olimpijskie Letnie Igrzyska Olimpijskie	RIO DE JANEIRO, BRAZYLIA
1.09	Lekkoatletyka Weltklasse	ZURICH, SZWAJCARIA
9.09	Lekkoatletyka Memorial Van Damme	BRUKSELA, BELGIA

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://clubsporttravel.eu/kalendarz-imprez-sportowych-ze-swiate-na-2016-r>.

Zestawienie imprez sportowych o charakterze międzynarodowym, a przeprowadzonych w 2016 r. w poszczególnych miesiącach przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Liczba imprez sportowych o charakterze międzynarodowym w 2016 r.

Lp.	Miesiące	Ilość imprez sportowych
1.	Styczeń	15
2.	Luty	12
3.	Marzec	13
4.	Kwiecień	14
5.	Maj	28
6.	Czerwiec	22
7.	Lipiec	25
8.	Sierpień	8
9.	Wrzesień	14
10.	Październik	12
11.	Listopad	9
12.	Grudzień	9
Razem		181

Źródło: Opracowanie własne

Z informacji zawartych w treści tabeli 3 wynika, że:

1. W ciągu 2016 r. roku miało miejsce 181 imprez sportowych w tym igrzyska olimpijskie w Rio De Janeiro w Brazylii.
2. Najwięcej imprez sportowych miało miejsce w miesiącach: maj – 28, lipiec – 25, czerwiec – 22, łącznie 75 imprez sportowych.
3. W grupie masowych imprez sportowych organizowanych w 2016 r., 9 to turnieje piłkarskie w tym Euro 2016, tradycyjnie skupiających najwięcej osób.
4. 17 imprez sportowych stanowiły wyścigi samochodowe w ramach Formuły 1,
5. Inne imprezy sportowe: żużel – 9 razy, zawody lekkoatletyczne – 9.
6. Ze względu na duże zainteresowanie ww. imprezami sportowymi, każda z nich może stanowić potencjalny cel ataku terrorystycznego.

7. Katalog sposobów ataków terrorystycznych w przypadku imprez sportowych jest zdecydowanie szerszy niż w przypadku stadionów (zob. wykres 2), stąd większa wrażliwość na tego rodzaju zamachy.

5. Założenia projektowe organizacji systemu obronnego

Zakres działań antyterrorystycznych stosowanych w Polsce, ujętych w Ustawie z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych definiuje [11]:

1. Działania antyterrorystyczne – należy przez to rozumieć działania organów administracji publicznej polegające na zapobieganiu zdarzeniom o charakterze terrorystycznym, przygotowaniu do przejmowania nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych przedsięwzięć, reagowaniu w przypadku wystąpienia takich zdarzeń oraz usuwaniu ich skutków, w tym odtwarzaniu zasobów przeznaczonych do reagowania na nie.
2. Działaniach kontrterrorystyczne – należy przez to rozumieć działania wobec sprawców, osób przygotowujących lub pomagających w dokonaniu przestępstwa o charakterze terrorystycznym, prowadzone w celu wyeliminowania bezpośredniego zagrożenia życia, zdrowia lub wolności osób lub mienia przy wykorzystaniu specjalistycznych sił i środków oraz specjalistycznej taktyki działania.

Biorąc pod uwagę zarówno dotychczas przeprowadzone skutecznie ataki terrorystyczne oraz prawdopodobieństwo następnego ataku, należy zauważyć, że mogą wystąpić trudności z zastosowaniem rachunku prawdopodobieństwa ze względu na występowanie wielu zmiennych, które dodatkowo trudno będzie zidentyfikować nadając im określone wartości bądź oszacować.

W istocie pojawia się równanie, które nie można rozwiązać z wieloma zmiennymi, takimi jak np.:

- x = miejsce ataku,
- y = czas ataku,
- z = rodzaj obiektu,
- p = rodzaj imprezy,
- q = cel ataku,
- m = sposób przeprowadzenia ataku,
- i inne,

Oznaczając potencjalny atak terrorystyczny literami (AT) jego wartość potencjalną można zapisać za pomocą następującego równania:

$$AT = x+y+z+p+q+m+...1+n \quad (2)$$

Taka matematyczna interpretacja AT niestety oznacza, że trudno będzie określić wszystkie wartości zmiennych, by na tej podstawie możliwe byłoby z góry wyeliminowanie ewentualnego ataku terrorystycznego.

Z kolei z punktu widzenia skuteczności działań, jeżeli weźmie się pod uwagę stronę atakującą, to wszystkie wyżej wymienione zmienne przyjmują konkretne wartości. Stąd podejmowane przeciwdziałania, winny się mieścić w grupie rozwiązań o charakterze systemowym, ale obronnym i niestety, jak do tej pory częściowo skutecznych, co identyfikują skutecznie przeprowadzone ataki zarówno w przeszłości, jak i obecnie (tab. 4).

Tabela 4. Daty, miejsca i sposób przeprowadzenia ataków terrorystycznych w 2016/2017 r. (58 ataków)

Lp.	Data	Miejsce	Sposób ataku
1.	31.12.2016/ 1.01.2017 r.	Stambuł – Turcja	Broń palna
2.	10.01.2017 r.	Kabul – Afganistan	Zamach bombowy
3.	29.01.2017 r.	Québec – Kanada	Broń palna
4.	16.02.2017 r.	Sehwan – Pakistan	Samobójczy atak bombowy
5.	22.03.2017 r.	Londyn	Wjechać skradzioną ciężarówką w tłum ludzi, atak nożem
6.	03.04.2017 r.	Petersburg – Rosja	Zamach bombowy
7.	07.04.2017 r.	Sztokholm – Szwecja	Wjechać skradzioną ciężarówką w tłum ludzi
8.	01.01.2016 r.	Tel Awiw – Jafa	Broń palna
9.	01.01.2016 r.	Kabul – Afganistan	Wybuch samochodu pułapki
10.	01.01.2016 r.	Mogadisz – Somalia	Broń palna
11.	01.01.2016 r.	Valencja – Francja	Wjechać ciężarówką w tłum ludzi
12.	01.01.2016 r.	Bakuba – Irak	Broń palna
13.	02.01.2016 r.	Mogadisz – Somalia	Samobójczy atak bombowy
14.	03.01.2016 r.	Pathankot – Indie	Broń palna
15.	03.01.2016 r.	Tikrit – Irak	Zamachy bombowe
16.	03.01.2016 r.	Jerozolima i Hebron – Izrael	Broń palna
17.	04.01.2016 r.	Kabul – Afganistan	Wybuch samochodu pułapki
18.	04.01.2016 r.	Kweta – Pakistan	Broń palna
19.	06.01.2016 r.	Izageki – Nigeria	Broń palna, samobójczy atak bombowy
20.	07.01.2016 r.	Zalitan – Libia	Wybuch samochodu pułapki
21.	07.01.2016 r.	Paryż	Atak na przechodniów
22.	07.01.2016 r.	Ras al-Unuf – Libia	Wybuch samochodu pułapki
23.	25.01.2016 r.	Bodo – Kamerun	Samobójczy atak bombowy
24.	26.01.2016 r.	Hims – Syria	Samobójczy atak bombowy
25.	19.03.2016 r.	Stambuł – Turcja	Samobójczy atak bombowy
26.	22.03.2016 r.	Bruksela – Belgia	Samobójcze ataki bombowe
27.	25.03.2016 r.	Aden – Jemen	Wybuch samochodu pułapki
28.	25.03.2016 r.	Iskandarija – Irak	Samobójczy atak bombowy
29.	26.03.2016 r.	Tumpun – Nigeria	Broń palna
30.	27.03.2016 r.	Lahore – Pakistan	Samobójczy atak bombowy
31.	29.03.2016 r.	Bagdad – Irak	Samobójczy atak bombowy
32.	29.03.2016 r.	Kaspijsk – Rosja	Zamach bombowy
33.	30.03.2016 r.	Sartycz – Rosja	Wybuch samochodu pułapki
34.	16.04.2016 r.	Essen – Niemcy	Zamach bombowy
35.	25.04.2016 r.	Bagdad – Irak	Wybuch samochodu pułapki
36.	12.06.2016 r.	Orlando – Floryda (USA)	Broń palna
37.	13/14.06.2016 r.	Les Mureaux – Francja	Atak nożem
38.	28.06.2016 r.	Stambuł – Turcja	Zamach bombowy
39.	14.07.2016 r.	Nicea – Francja	Wjechać ciężarówką w tłum ludzi
40.	18.07.2016 r.	Würzburg – Niemcy	Atak nożem i siekierą
41.	19.07.2016 r.	Garde-Colombe – Francja	Atak nożem
42.	22.07.2016 r.	Monachium – Niemcy	Broń palna
43.	23.07.2016 r.	Kabul – Afganistan	Zamach bombowy
44.	24.07.2016 r.	Ansbach – Niemcy	Samobójczy atak bombowy
45.	25.07.2016 r.	Fort Myers – USA	Broń palna
46.	25.07.2016 r.	Mogadisz – Somalia	Broń palna
47.	26.07.2016 r.	Saint-Étienne-du-Rouvray – Francja	Broń palna
48.	26.07.2016 r.	Sagamihara – Japonia	Atak nożem

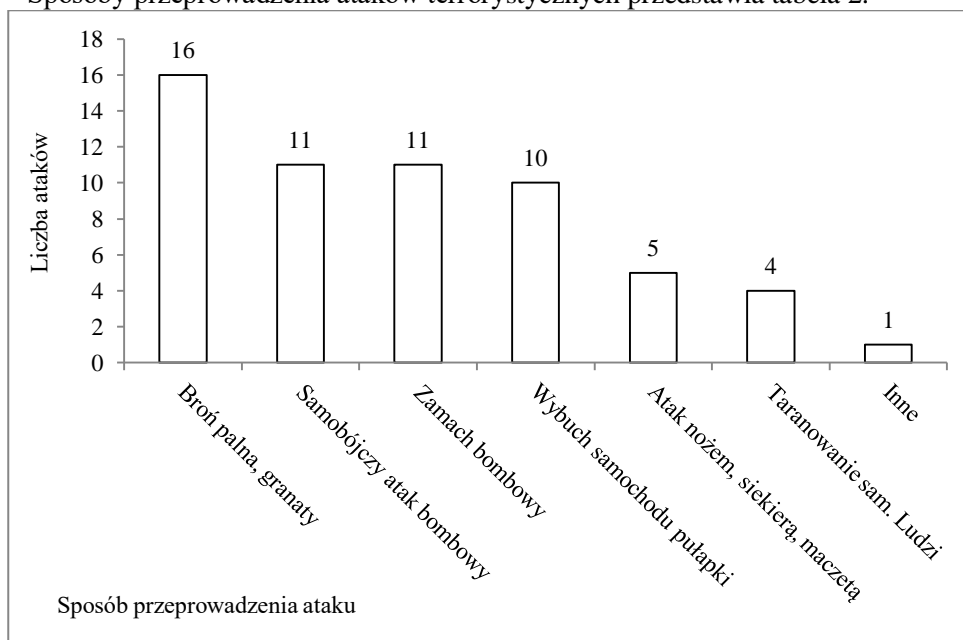
49.	26.07.2016 r.	Mogadisz – Somalia	Zamach bombowy
50.	27.07.2016 r.	Al-Kamiszi – Syria	Wybuch samochodu pułapki
51.	05.08.2016 r.	Kokrajhar – Indie	Broń palna, granaty
52.	06.08.2016 r.	Charleroi – Belgia	Atak maczetą
53.	06.08.2016 r.	Ługańsk – Ukraina	Zamach bombowy
54.	11.08.2016 r.	Hua Hin – Tajlandia	Zamach bombowy
55.	15.08.2016 r.	Diyarbakir – Turcja	Wybuch samochodu pułapki
56.	20.08.2016 r.	Gaziantep – Turcja	Zamach bombowy
57.	28.08.2016 r.	Karbała – Irak	Samobójczy atak bombowy
58.	30.08.2016 r.	Biszkek – Kirgistan	Wybuch samochodu pułapki

Źródło: Opracowanie własne.

Z analizy tabeli 4. wynika, że:

1. Najwięcej ataków terrorystycznych przeprowadzonych zostało w styczniu 2016 r.
2. Ataki zostały przeprowadzone w wielu państwach takich jak: Irak – 6 ataków, Turcja – 5 ataków, Francja – 5 ataków, Niemcy – 4 ataki, USA – 2 ataki itd.

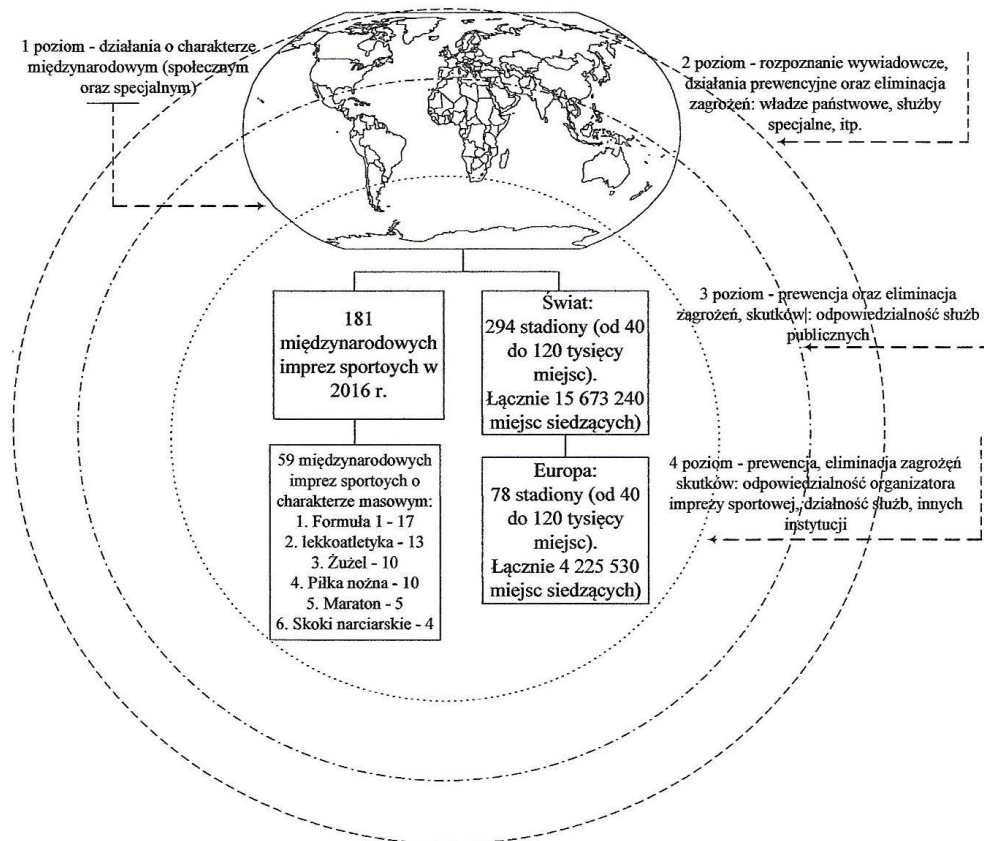
Sposoby przeprowadzenia ataków terrorystycznych przedstawia tabela 2.

Wykres 2. Sposoby przeprowadzenia ataków terrorystycznych w 2016 r. Źródło: Opracowanie własne

Z treści wykresu 2 wynika, że najwięcej ataków w 2016 r. przeprowadzono, wykorzystując różnego rodzaju broń, bardzo często maszynową (16 ataków). Dominujące jednak znaczenie odgrywały różne ataki bombowe, łącznie – 32. W tym miejscu przypomnieć trzeba, że w 2009 r. ten rodzaj sposobu przeprowadzenia ataków, odgrywał dominujące znaczenie tyle, że na większą skalę (571). W katalogu sposobów ataków terrorystycznych widać, że coraz częściej wykorzystywane jest taranowanie zgromadzonych ludzi, uprowadzonymi samochodami ciężarowymi oraz broń maszynowa, atak na policjantów (Francja, Paryż, Pola Elizejskie, 20.04.2017 r.).

Rozwiązania procesowe w zakresie projektu systemu obronnego, którego celem byłoby przeciwdziałanie atakom terrorystycznym, skierowanym przeciwko imprezom oraz obiektom sportowym przedstawia rysunek 2.

Rysunek 2. Procesowe rozwiązania systemu obronnego obiektów oraz imprez sportowych.

Źródło: Opracowanie własne

Organizacja systemu obronnego przeciwko potencjalnym atakom terrorystycznym ze względu na międzynarodowy zasięg imprez sportowych winna uwzględniać działania o charakterze globalnym, krajowym, regionalnym oraz obiektowym, w ramach, którego odbywać się będzie określona impreza sportowa. Istotą powyższego rozwiązania obronnego winno być podejście systemowe, w którym wszystkie elementy są wzajemnie powiązane i ze względu na zakładaną skuteczność podejmowanych działań, będzie miał charakter systemu złożonego, w ramach, którego podejmowane będą działania, a które przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Zakresy działalności antyterrorystycznej oraz kontrterrorystycznej – ujęcie systemowe

Lp.	Poziomy aktywności, zadania, odpowiedzialność	Rodzaj działań
1.	Pierwszy poziom – integracja, działalność wywiadowcza, prewencyjna, socjalna, programy projekty międzynarodowe, szczególne zaangażowanie ONZ	Działania antyterrorystyczne
2.	Drugi poziom – rozpoznania wywiadowcze działania prewencyjne oraz eliminujące zagrożenia: odpowiedzialność władze państwowe, służby specjalne	Działania antyterrorystyczne
3.	Trzeci poziom – prewencja oraz eliminacja zagrożeń: odpowiedzialność służb publicznych	Działania antyterrorystyczne
4.	Czwarty poziom – prewencja oraz eliminacja zagrożeń, skutków: odpowiedzialność organizatora imprez sportowych, służb publicznych, innych instytucji	Działania antyterrorystyczne

Źródło: Opracowanie własne

Poziom pierwszy, kluczowe znaczenie odgrywa:

- integracja oraz działalność wywiadowcza, której celem będzie rozpoznanie potencjalnych zagrożeń, zaangażowanie międzynarodowe instytucji, służb specjalnych, współpraca, wymiana informacji, likwidacja zagrożeń, itp. W tym przypadku międzynarodowe zaangażowanie takich instytucji, jak: CIA (USA), Secret Intelligence Service (WB), Interpol, Federalna Służba Wywiadowcza (Niemcy), Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, MOSAD (Izrael), Jandarma Istihbarat ve Terorle Mucadete (Turcja), Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (Polska), itp.
- działalność prewencyjna, socjalna, programy projekty międzynarodowe, o wymiarze społecznym, zaangażowanie międzynarodowych organizacji np.: Grupa 8 Najbogatszych Państw Świata (G 8), Liga Państw Arabskich, Unia Afrykańska, itp.,
- makroekonomiczne strategie organizacji oraz korporacji międzynarodowych w tym zjawisko globalizacji, jako źródło tworzenia zburzeń o charakterze antropologicznym,
- szczególne zaangażowania ONZ (obecnie członkami ONZ są 193 państwa) na poziomie działań wynikających z kompetencji Rady Bezpieczeństwa, której członkami są: USA, Rosja, Chiny, Wielka Brytania oraz Francja. W tym miejscu podkreślić trzeba, że oprócz Chin są to kraje, w których wielokrotnie przeprowadzono ataki terrorystyczne. Niemniej ważne znaczenie odgrywać winna Rada Gospodarcza i Społeczna, która między innymi zajmuje się problematyką: gospodarczą, społeczną i kulturową, prawami człowieka. Podobnie w przypadku Wojskowego Komitetu Sztabowego w zakresie użycia i dowodzenia oddanymi do jej dyspozycji siłami zbrojnymi, normowanie i ewentualne rozbrojenie.
- kontrola handlu bronią szczególnie zaawansowanych technologii militarnych,

- zaangażowanie międzynarodowych instytucji oraz organizacji finansowych: Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, OECD, itp.,
- międzynarodowa polityka migracyjna.

Poziom drugi, kluczowe znaczenie odgrywa:

- działalność wywiadowcza, której celem będzie rozpoznanie potencjalnych zagrożeń, zaangażowanie krajowych instytucji, służb,
- działalność prewencyjna, programy projekty krajowe, lokalne o wymiarze społecznym,
- zasięg terytorialny oraz przestrzenny działań o charakterze antyterrorystycznym, współpraca i zaangażowanie oraz kooperacja instytucji, organizacji, służb specjalnych,
- sposób i skuteczność eliminowania zagrożeń: dobór metod i narzędzi tego rodzaju działań uprawnionych bądź prawnie uzasadnionych.

Poziom trzeci, kluczowe znaczenie odgrywa:

- polityka migracyjna państwa,
- działalność służb publicznych,
- system prawny i jego stosowanie,
- podejmowanie skutecznych i niezbędnych działań w tym służb specjalnych.

Poziom czwarty, kluczowe znaczenie odgrywa:

- ścisła realizacja stosownych prawnych regulacji np. Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych, inne,
- współpraca służb państwowych z organizatorami i firmami zajmującymi się ochroną i zabezpieczeniem imprez sportowych,
- stały monitoring stacjonarny oraz mobilny (wykorzystanie dronów, itp.) obiektów, imprez o charakterze sportowym i rekreacyjnym,
- uszczelnianie systemu kontroli oraz wejścia oraz wyjścia na teren, gdzie odbywają się imprezy sportowe,
- wymiana informacji na poziomie krajowym oraz międzynarodowym o osobach i zdarzeniach,
- przygotowanie i szkolenie personelu oraz osób zaangażowanych w bezpieczeństwo imprez sportowych,
- opracowanie i doskonalenie planów, scenariuszy działań na wypadek zagrożeń.

Wydaje się, że wdrożenie i realizacja powyższych założeń systemowych w dużym stopniu ograniczy pole manewru osób bądź organizacji terrorystycznych, planujących ataki na obiekty i imprezy o charakterze sportowym. Tym bardziej, że widoczny jest efekt dotychczasowych działań (spadek ataków terrorystycznych – wykres 1), podejmowanych przez kraje dotknięte atakami terrorystycznymi. Niemniej jednak w dalszym ciągu należy się liczyć z tym, że terroryści będą podejmować działania agresywne, szukając innych bądź nowych sposobów, przeprowadzania skutecznych zamachów terrorystycznych, skierowanych także przeciwko imprezom oraz obiektom sportowym, charakteryzujących się dużą wrażliwością na takie działania. W uzupełnieniu dodać trzeba, że źródła owej agresji zawierają się również w przyczynach i zjawiskach o charakterze antropologicznym (wymiar społeczny oraz religijny).

Literatura

1. Popławski A., *Bezpieczeństwo imprez masowych – wybrane zagadnienia*, Colloquim Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych. Kwartalnik 3/2016, Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni, Gdynia 2016, s. 136. Zob. Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw.
2. Aleksandrowicz T.R., *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008, s. 21.
3. Laqueur W., *Reflections on Terrorism, Foreign Affairs*, No 1, Vol. 65, 1986, s. 68.
4. Aleksandrowicz T.R., *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008, s. 20.
5. Malinowski J., Tatarczuk R., Asienkiewicz R., *Antropologia dla pedagogów z wybranymi zagadnieniami z chronobiologii i ergonomii*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2014, s. 14-15.
6. Encyklopedia Organizacji i Zarządzania, PWE, Warszawa 1981, s. 508.
7. Hall D., *Podstawy techniki systemów – ogólne zasady projektowania*, PWE, Warszawa 1968, s. 93
8. Habr J., Veprek J., *Systemowa analiza i synteza*, PWE, Warszawa 1976.
9. St. Abt, *Zarys logistyki z ćwiczeniami*, AE, Poznań 1993, s. 25.
10. Kozłowski B., *Zamach terrorystyczny na Olimpiadzie w Monachium*, [Online], dostępne: <http://kalendarium.polska.pl/wydarzenia/article.htm?id=58662>, 05.05.2010.
11. Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, Rozdział 1, Przepisy ogólne art. 2.

Analiza ryzyka zagrożeń terrorystycznych podczas organizacji imprez sportowych

Streszczenie

Terroryzm jest zjawiskiem niezwykle niebezpiecznym oraz groźnym w aspekcie społecznym i globalnym. Ofiarami oraz celem ataków terrorystycznych są zarówno ludzie, jak i różne obiekty, także infrastruktura (2011 r. – World Trade Center w Nowym Jorku, Pentagon, Biały Dom – prawdopodobnie).

W celu uzyskania maksymalnego efektu oraz skuteczności terroryści podejmują wielokierunkowe działania o charakterze organizacyjnym (w tym wywiadowczym), finansowym oraz szkoleniowym. Jednocześnie wykorzystują nowoczesne technologie w zakresie komunikacji w tym internet, nowoczesne środki łączności, uzbrojenie, materiały wybuchowe, itp. Biorąc pod uwagę dotychczasowe doświadczenia oraz przykłady przeprowadzonych ataków terrorystycznych w czasie imprez sportowych problematyka zawarta w treści publikacji wydaje się za uzasadnioną. Celem artykułu jest wskazanie działań oraz założeń (w ujęciu procesowym) o charakterze prewencyjnym oraz organizacyjnym, które ograniczą skutki potencjalnych zagrożeń i ataków terrorystycznych w obszarze sportu i rekreacji.

Słowa kluczowe: impreza sportowa, publiczność, terroryzm, system obronny

Risk analysis of terrorist threats during the organization of sports events

Abstract

Terrorism is an extremely dangerous and dangerous phenomenon in a social and global way. The victims and targets of terrorist attacks are both people and various facilities, including infrastructure (2011 – World Trade Center in New York, Pentagon, White House – probably).

In order to achieve maximum effect and effectiveness, terrorists take multi-directional activities of an organisational (including intelligence), financial and training nature. At the same time, they use modern communication technologies including the internet, modern means of communication, weapons, explosives, etc. Taking into account past experience and examples of terrorist attacks carried out at sporting events, the issue contained in the content of the publication seems justified. The purpose of the article is to identify preventive and organisational actions and objectives (in process) that will reduce the impact of potential terrorist threats and attacks in the field of sport and recreation.

Keywords: sports event, public, terrorism, defense system

Współczesny wymiar normalizacji w aspekcie bezpieczeństwa państwa

1. Wstęp

Współczesna normalizacja, to nie tylko zgodność wymiarów i wielkości fizycznych. Usystematyzowany świat miar i wag wzbogacił się o pojęcia z zakresu wielkości dotychczas niemierzalnych, a nawet nieznanych, jak jakość zarządzania, bezpieczeństwo środowiska itp. Dzisiejsza normalizacja już nie kojarzy się ze wzorcami miar i wag pieczęlowicie chronionych w Międzynarodowym Biurze Miar i Wag, w Sévres pod Paryżem. Normalizacja wzbogaca się o kolejne dziedziny w zakresie stosowania norm, np. do oceny jakości procesów i kodyfikacji. Normalizacja jest widoczna także w procesach projektowania, wytwarzania oraz realizacji usług. Wyłania się nowy obszar normalizacji, czyli standaryzacja dotycząca m.in. procedur i, częściowo terminologii. W sferze bezpieczeństwa i obronności coraz częściej zaczyna się mówić o standardach. Termin standaryzacja zadomowił się na dobre wśród społeczności Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), w zakresie opracowywania wspólnych standardów działania i osiągania zdolności, wsparcia interoperacyjności osób i systemów, a nawet do osiągania stanu synergii działania. Państwa anglojęzyczne uczestniczące w międzynarodowych i europejskich organizacjach normalizacyjnych też używają terminu standard, częściej niż norma.

Obecnie inżynierowie, projektanci i producenci stosują normy na każdym etapie procesu produkcyjnego, a nawet w całym tzw. cyklu życia produktu. Normy są wykorzystywane w realizacji kontraktów, w procesach kontroli stosowanych na własne potrzeby producentów, jak również do oceny przez stronę trzecią, wchodząc w sferę oceny jakości produktu i kompetencji producenta.

Procesy projektowania i produkcji wyrobów lub świadczenia usług, podlegają nie tylko weryfikacji na zgodność ze sformułowanymi i przyjętymi założeniami, czyli sprawdzeniu potwierdzającemu poprawność wykonania i zgodność z przyjętymi normami, ale także ze względu na efektywność ekonomiczną procesu lub usługi. Można powiedzieć, że normalizacja realizowana w sposób poprawny i doskonalona zgodnie z najnowszymi trendami, może w znaczący sposób przyczynić się do poprawy stanu osiągania nie tylko poczucia bezpieczeństwa, ale wyższych i współczesnych jego stanów, określanych nowoczesnymi miernikami i wskaźnikami, np. *szczęścia krajowego brutto, wskaźnika zadowolenia z życia, a nawet światowego indeksu szczęścia* [1].

Działalność normalizacyjna związana z obronnością i bezpieczeństwem, doskonalona jest w zależności od aktualnych i przyszłych potrzeb państwa oraz zachodzących przemian politycznych, gospodarczych, potrzeb militarnych i bezpieczeństwa. Stanowi ważny element rozwoju i postępu technicznego, zwłaszcza jeśli chodzi

---

¹ boguslaw.rogowski@wat.edu.pl, Wydział Bezpieczeństwa, Logistyki i Zarządzania, Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego, <https://www.wat.edu.pl/>.

o infrastrukturę krytyczną, nowoczesne technologie, uzbrojenie, sprzęt i wyposażenie wojskowe oraz szeroko rozumiany przemysł obronny. Głównym zadaniem tej działalności jest opracowywanie dokumentów normalizacyjnych dotyczących obronności i bezpieczeństwa państwa w ramach krajowej systemu normalizacji oraz ich stosowanie. Należy zwrócić uwagę na możliwe, nowe rozwiązania oraz kierunki doskonalenia systemu normalizacji związanej z bezpieczeństwem państwa oraz jej zaangażowanie na rzecz minimalizacji skutków pojawiających się zagrożeń, jak np. zagrożenia pandemią koronawirusa SARS-CoV-2. Prezentowany polski model przyjętych rozwiązań prawnych i organizacyjnych systemu, może wnieść wymierny wkład w rozwój nauk o bezpieczeństwie.

Celem artykułu jest zatem scharakteryzowanie najistotniejszych elementów funkcjonowania systemu normalizacji związanej z bezpieczeństwem państwa poprzez pryzmat jej znaczenia i procesów w niej zachodzących dla bezpieczeństwa państwa. Do zrealizowania sformułowanego tematu oraz celu wykorzystano następujące metody badawcze: analizę literatury, w tym dokumentów prawnych i normatywnych. Wykorzystano też doświadczenie autora w omawianym obszarze.

2. Otoczenie prawne działalności normalizacyjnej związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa

Istnieje wiele dokumentów prawnych i normatywnych dotyczących działalności normalizacyjnej związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa. Zakresy prawne prowadzonej obecnie działalności w tym obszarze, w Polsce, wytyczają trzy podstawowe dokumenty, do których zaliczyć należy:

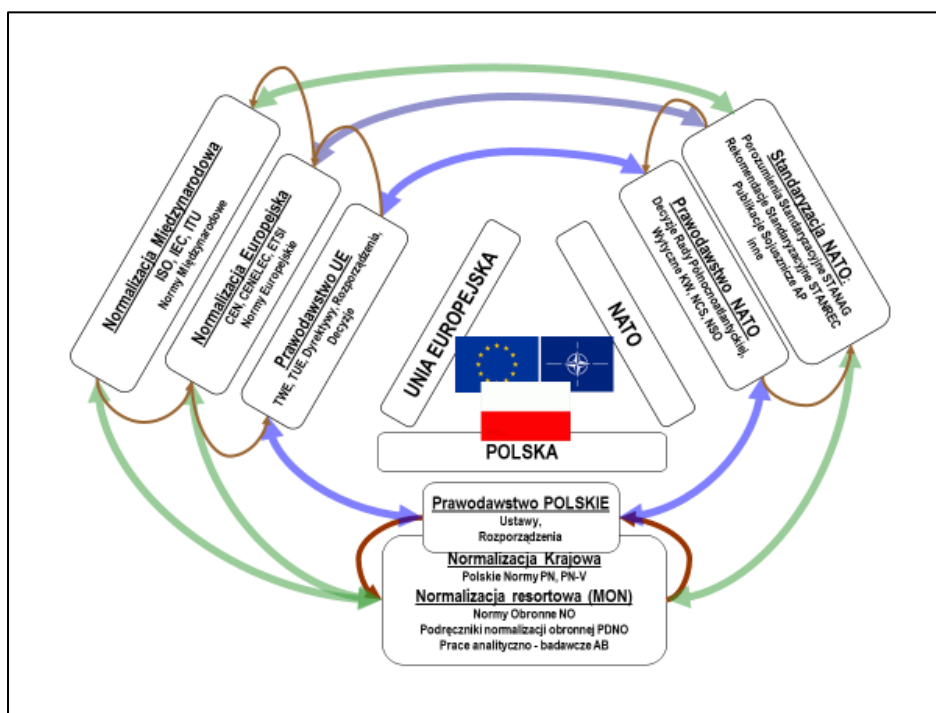
1. Ustawę o normalizacji, w której, w artykule 8, zawarto delegację dla prowadzenia spraw w obszarze normalizacji obronnej, w celu zapewnienia ochrony interesów państwa [2]. Dokument ustala, że w zakresie obronności i bezpieczeństwa mogą być opracowywane, zatwierdzane i wycofywane, przez inne niż Polski Komitet Normalizacyjny (PKN) jednostki, dokumenty normalizacyjne, w tym Normy Obronne (NO), co do których nie jest wymagane spełnienie wszystkich zasad normalizacji krajowej. Szczególnie chodzi tutaj o zasadę jawności i dostępności do dokumentów i informacji źródłowej, jak również zasadę dobrowolności stosowania norm. Określono także sposób organizacji i prowadzenia przez PKN oraz Ministra Obrony Narodowej (MON) i ministra właściwego do spraw wewnętrznych normalizacji związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa, rodzaje dokumentów normalizacyjnych dotyczących obronności i bezpieczeństwa państwa, tryb opracowywania, zatwierdzania i stosowania dokumentów normalizacyjnych dotyczących obronności i bezpieczeństwa państwa, w tym (NO), a także zasady dotyczące zatwierdzania i wprowadzania do stosowania zagranicznych dokumentów normalizacyjnych, dotyczących obronności i bezpieczeństwa państwa.
2. Rozporządzenie [3], w którym określono: sposób organizacji i prowadzenia, przez PKN, normalizacji związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa, zadania służb normalizacyjnych, powołanych przez MON oraz ministra właściwego do spraw wewnętrznych, rodzaje dokumentów normalizacyjnych związanych z obronnością i bezpieczeństwem państwa PN-V, Norm Obronnych (NO), podręczników normalizacji obronnej (PDNO) oraz prac analityczno-badawczych

(AB). Ponadto ustalono, że do opracowywania NO, PDNO i AB, zainteresowani ministrowie mogą powołać, każdy we własnym zakresie, inne organy niż komitety techniczne działające w ramach krajowego systemu normalizacji, koordynowanego przez PKN.

3. Decyzję Ministra Obrony Narodowej [4], w której określono zadania służby normalizacyjnej w resorcie obrony narodowej i wyznaczono Wojskowe Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji (WCNJK) do pełnienia funkcji służby normalizacyjnej MON.

Istnieje też wiele innych regulacji w obszarze działania służby normalizacyjnej Ministra Obrony Narodowej, jak np.: zasady realizacji zadań w ramach Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), struktur Unii Europejskiej (UE) oraz europejskich (CEN, CENELEC, ETSI) i międzynarodowych (ISO, IEC, ITU) organizacji normalizacyjnych w zakresie obronności oraz bezpieczeństwa powszechnego i ochrony ludności. Zobrazowanie zewnętrznego otoczenia instytucjonalnego i prawnego dla krajowego systemu normalizacji, przedstawia rysunek 1.

Rysunek 1. Otoczenie instytucjonalne oraz prawne krajowego systemu normalizacji.

Źródło: Opracowanie własne

Najistotniejsze zagraniczne regulacje prawne, które mają bezpośredni lub pośredni wpływ na organizację i zasady funkcjonowania krajowego systemu normalizacji, w tym także normalizacji związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa, to dyrektywy i rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady. Jednym z nich jest Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie normalizacji europejskiej [5]. Dokument ten stanowi istotne znaczenie dla istoty funkcjonowania normalizacji

w państwach UE, zwłaszcza w kontekście potencjalnych korzyści dla podmiotów, wynikających ze stosowania norm oraz angażowania się w europejską działalność normalizacyjną. Dowiedziono, że normy mogą w istotny sposób przyczynić się do podtrzymania i poprawy jakości produktów, dostarczania wyczerpującej informacji oraz zapewniania interoperacyjności i zgodności, a tym samym do zwiększania bezpieczeństwa ich użytkowników.

W dokumencie zwraca się szczególną uwagę na potrzebę skuteczniejszego wykorzystywania tzw. norm zharmonizowanych, w celu podnoszenia poziomu bezpieczeństwa produktów, bezpieczeństwa pracowników i zapewnienia bezpiecznych warunków pracy. Dokument odnosi się także do potrzeby zwiększania konkurencyjności europejskiego przemysłu oraz potrzeby koordynacji procedur udzielania niektórych zamówień na roboty budowlane, dostawy i usługi przez instytucje lub podmioty prowadzące zamówienia w zakresie obronności i bezpieczeństwa. Zostało to w sposób szczegółowy opisane w Dyrektywie 2009/81/WE, w sprawie koordynacji procedur udzielania niektórych zamówień na roboty budowlane, dostawy i usługi przez instytucje lub podmioty zamawiające w dziedzinach obronności i bezpieczeństwa [6].

Kolejnymi, ważnymi dokumentami z zakresu organizacji i funkcjonowania krajowego systemu normalizacji są regulacje wewnętrzne Polskiego Komitetu Normalizacyjnego (PKN), zwłaszcza zarządzenia Prezesa, a także dokumenty proceduralne oraz metodyczne dotyczące procesów realizowanych w zakresie normalizacji.

Jednym z nich, mającym bezpośrednie przełożenie na sprawy normalizacji związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa jest zarządzenie w sprawie nadawania numerów i rejestrowania Norm Obronnych (NO) oraz podręczników normalizacji obronnej (PDNO). To bardzo istotne zarządzenie, pozwala na nadawanie numerów NO i PDNO, opracowywanym z zakresu obronności i bezpieczeństwa państwa oraz rejestrowanie tych dokumentów w centralnym rejestrze, prowadzonym przez PKN. Na podstawie zarządzenia przydziela się wyróżniki literowe stosowane w bloku ewidencyjnym norm i podręczników dla Ministra Obrony Narodowej – przydzielona litera „A”, a dla Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji – przydzielona litera „B”. Klasyfikacja Norm Obronnych i podręczników normalizacji obronnej prowadzona jest zgodnie z międzynarodową klasyfikacją norm w dziedzinie: Wojskowość. Inżynieria wojskowa. Uzbrojenie, numer grupy – 95, numer podgrupy 95.020 Wojskowość. Zagadnienia ogólne, 95.040 Inżynieria wojskowa, 95.060 Uzbrojenia. Przytoczone, wybrane dokumenty, są niezwykle istotne z punktu widzenia potrzeby szerszego spojrzenia na możliwości oddziaływania oraz rolę normalizacji w sektorach gospodarki, z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa (np. dotyczących infrastruktury krytycznej i zasad regulujących ich funkcjonowanie w stanach nadzwyczajnych), a także wytyczenia ram prawnych omawianego obszaru normalizacji.

3. Realizacja zadań normalizacji w aspekcie bezpieczeństwa państwa oraz struktury funkcjonalne systemu

System bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) – obejmuje siły, środki i zasoby przeznaczone przez państwo do realizacji zadań w tym obszarze, odpowiednio zorganizowane, utrzymywane i przygotowywane. Składa się on z podsystemu kierowania i podsystemów wykonawczych, w tym podsystemów operacyjnych (obronnego i ochronnego) oraz podsystemów wsparcia (społecznego i gospodarczego). Obok podsystemów wykonawczych ważną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa narodowego pełnią systemy wsparcia bezpieczeństwa państwa.

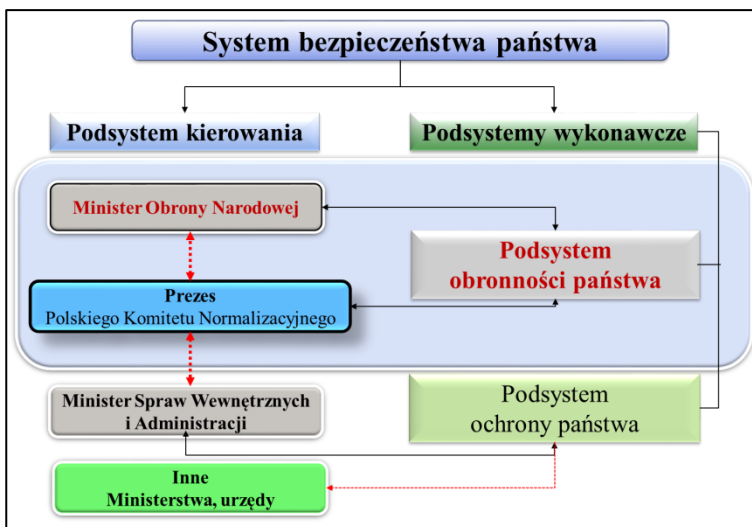
Wymienia się tu zagadnienia związane z ochroną infrastruktury krytycznej oraz z systemem rezerw strategicznych.

Należałoby zatem zadać pytanie, jakie związki z normalizacją ma infrastruktura krytyczna i jakie zadania może i powinna wypełniać normalizacja i procesy normalizacyjne na rzecz infrastruktury krytycznej? Aby odpowiedzieć na tak postawiony problem, należy na wstępie zdefiniować pojęcie „infrastruktura krytyczna” i odpowiedzieć na pytanie, czym ona jest? W wyniku analizy problemu, przestudiowaniu licznych dostępnych źródeł odnoszących się do tej problematyki, natknięto się na różne definicje i różniące się od siebie określenia, jak: infrastruktura krytyczna, narodowa infrastruktura krytyczna, infrastruktura mająca szczególne znaczenie dla obronności i bezpieczeństwa państwa, czy najczęściej używane określenie – infrastruktura oraz inne. Taka sytuacja wskazywałaby na to, że w omawianym przypadku mamy do czynienia z podobną sytuacją, jak w przypadkach dotyczących infrastruktury – w ujęciu ogólnym. Należy jednak zdawać sobie sprawę, że w przypadku omawiania wybranych elementów infrastruktury, istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa lub obronności, mamy do czynienia ze szczególnym rodzajem infrastruktury, niezbędnej do sprawnego funkcjonowania tych działów gospodarki państwa i ich elementów, od których zależy stabilność wewnętrzna, oraz suwerenność państwa. Ma więc ona strategiczne znaczenie dla gospodarki i całego społeczeństwa i jest niezbędna do ich prawidłowego funkcjonowania, stanowiąc swoisty fundament państwowości.

Można zaryzykować stwierdzenie, że normalizacja na rzecz obronności lub bezpieczeństwa, podobnie jak „cywilna”, to trudny, nieustanny proces dochodzenia do uporządkowanej jednolitości wśród otaczającej nas różnorodności i stanu nieuporządkowanego. Od normalizacji cywilnej różni ją to, że dotyczy obszarów szczególnych, istotnych dla bezpieczeństwa państwa. Uporządkowana i osadzona na ustawowych uregulowaniach prawnych, jest ważnym elementem krajowego, europejskiego i międzynarodowego systemu normalizacyjnego z tego obszaru, zwłaszcza w kontekście zwiększania bezpieczeństwa powszechnego i ochrony ludności, w wymiarze narodowym oraz regionalnym.

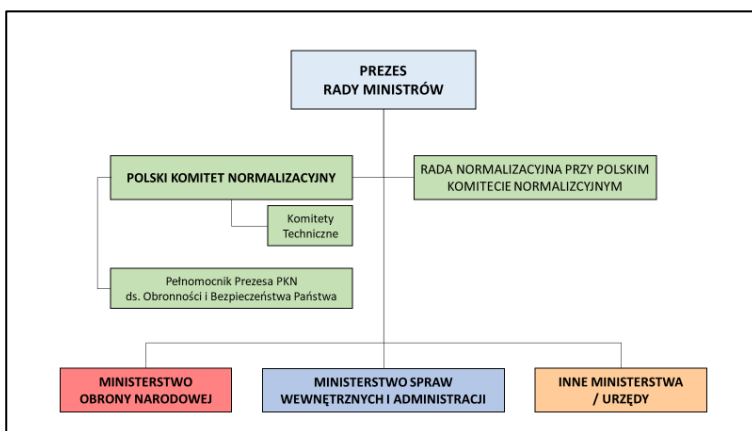
Biorąc pod uwagę strukturę i zadania określone w strategicznych dokumentach z zakresu organizacji i funkcjonowania systemu bezpieczeństwa państwa [7], można zauważyć, że normalizacja jest ważnym ogniwem tego systemu, co przedstawiono na rysunku 2.

Taki model funkcjonowania normalizacji pozwala to na bezkolizyjną oraz skuteczną realizację zadań normalizacyjnych z obszaru obronności przez resort obrony narodowej, we wzajemnych relacjach z krajową jednostką normalizacyjną – PKN w tym także, w obszarach obronności, z europejskimi i międzynarodowymi organizacjami normalizacyjnymi. Jednocześnie kierownictwo urzędów na szczeblu krajowym w zakresie normalizacji, jak np.: Prezes PKN, minister obrony narodowej i minister spraw wewnętrznych i administracji oraz inni ministrowie, a także kierownicy jednostek organizacyjnych oraz urzędów, są istotnymi podmiotami podsystemu kierowania w systemie bezpieczeństwa państwa. Wnioski z przeprowadzonych analiz i ocen wskazują, że aktualnie w systemie krajowym, działalność normalizacyjną na rzecz obronności i bezpieczeństwa państwa (z uwagi na zapis ustawowy) realizuje PKN poprzez zorganizowany proces uwzględniania w Polskich Normach (PN) wymagań dotyczących obronności oraz bezpieczeństwa. Są one zgłaszane przez zainteresowane ministerstwa do realizacji, w trybie ustalonym przez PKN oraz ujętym w wytycznych i zarządzeniach Prezesa PKN.

Rysunek 2. Normalizacja w systemie bezpieczeństwa państwa. Źródło: Opracowanie własne

Przyjęte zasady są bardzo ważne z punktu widzenia konieczności uzupełniania obszarów normalizacji z zakresu obronności i bezpieczeństwa przez normy cywilne, nadzorowanych przez właściwych ministrów. Zabezpieczenie dokumentacyjne w postaci opracowanych, w ramach krajowego systemu normalizacji związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa PN, wykazu organów opracowujących oraz uczestniczących przedstawicieli MON, MSWiA oraz innych podmiotów, organizuje PKN. Ważnym ogniwem systemu jest Rada Normalizacyjna (RN) pełniąca funkcję kolegiального organu opiniotwórczo-doradczego PKN oraz Komitety Techniczne (KT) prowadzące merytoryczne opracowanie norm. Organizację normalizacji związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa w Polsce, przedstawiono w sposób graficzny na rysunku 3.

Rysunek 3. Organizacja normalizacji związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa, stan na 30.06.2020 Źródło: Opracowanie własne

Dokumentem uzupełniającym zasadnicze rozwiązania prawne w zakresie funkcjonowania krajowego systemu normalizacji, w tym normalizacji związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa, jest rozporządzenie w sprawie sposobu współdziałania PKN z organami administracji rządowej [8]. Jest to kolejne rozporządzenie opracowane w ramach pakietu aktów wykonawczych do ustawy o normalizacji. Określa zasady współpracy organów administracji rządowej z PKN, ze szczególnym uwzględnieniem zasad wymiany informacji, organizacji procesu tłumaczeń dokumentów, uczestnictwa w pracach komitetów technicznych, podejmowania wspólnych działań na rzecz wywiązywania się państwa ze zobowiązań wynikających z europejskiej i międzynarodowej współpracy normalizacyjnej.

Szczególnym obszarem jest prowadzenie wspólnych przedsięwzięć zmierzających do harmonizacji przepisów technicznych oraz stosowania norm zharmonizowanych, opracowanych przez europejskie organizacje normalizacyjne. Ważne dla funkcjonowania krajowego systemu normalizacji jest rozporządzenie w sprawie sposobu funkcjonowania krajowego systemu notyfikacji norm i aktów prawnych [9]. Określa ono sposób funkcjonowania systemu notyfikacji norm i aktów prawnych, umożliwiającego uczestnictwo Rzeczypospolitej Polskiej w procedurach wymiany informacji, określonych w przepisach Unii Europejskiej (UE). Ustanawia PKN, jako krajowego koordynatora systemu notyfikacji norm a ministra właściwego do spraw gospodarki – jako krajowego koordynatora systemu notyfikacji aktów prawnych. Jest to ważny dokument dla normalizacji związanej z bezpieczeństwem państwa, z uwagi na zabezpieczenie podstaw prawnych do prowadzenia prac normalizacyjnych, w zakresie programowania i planowania prac normalizacyjnych oraz opracowywania norm krajowych, opartych na własnych rozwiązaniach technicznych, nie będących sprzecznymi z normami opracowywanymi w ramach europejskiego systemu normalizacji. Uzupełnieniem pakietu dokumentów prawnych jest rozporządzenie w sprawie sposobu nadawania i wykorzystywania znaku zgodności z Polską Normą (PN). Ma to na celu promowanie produktów spełniających wymagania określone w PN, co w znaczny sposób może się przyczynić do zwiększenia konkurencyjności polskich produktów na rynku europejskim i międzynarodowym [10]. Może mieć także istotne znaczenie dla większego zainteresowania produktami powszechnego użytku, wykorzystywanymi, np. w systemie zamówień obronnych. Czyli tam, gdzie zamawiającemu powinno zależeć na odpowiedniej jakości produktu, zgodnie z wymaganiami.

Jeśli chodzi o regulacje prawne, które mają bezpośredni lub pośredni wpływ na sprawność organizacyjną i poprawność funkcjonowania krajowego systemu normalizacji, w tym także normalizacji związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa, są nimi dyrektywy i rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady, zwłaszcza wspomniane już wcześniej, Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie normalizacji europejskiej [5]. Dokument stanowi istotne znaczenie dla istoty oraz miejsca normalizacji w państwach UE, zwłaszcza w kontekście potencjalnych korzyści dla podmiotów, wynikających ze stosowania norm oraz angażowania się w europejską działalność normalizacyjną. Dowiedziono w nim także, że normy mogą w istotny sposób przyczyniać się do podtrzymania i poprawy jakości produktów, dostarczania informacji oraz zapewniania interoperacyjności i zgodności, a tym samym do zwiększania bezpieczeństwa ich użytkowników [5].

4. Procesy normalizacyjne istotne dla bezpieczeństwa

Rozważając kwestie dotyczące kodyfikacji procesów normalizacyjnych, istotnych dla bezpieczeństwa, należy zaakcentować, że pojęcie bezpieczeństwa występuje w wielu sposobach jego ujęcia i zakresach, co w zasadniczy sposób rzutuje na jego znaczenie w otoczeniu wewnętrznym i zewnętrznym państwa [11]. Jest to otoczenie zmieniające się, a w przypadku otoczenia zewnętrznego, nawet w sposób dość dynamiczny. W związku z tym i procesy normalizacyjne, istotne dla tego obszaru działania państwa powinny odnosić się, z jednej strony do stałości podstaw podziału podmiotowego i przedmiotowego bezpieczeństwa, z drugiej natomiast powinny cechować się pewną elastycznością na pojawiające się nowe wyzwania oraz potrzeby, generowane zwłaszcza przez nowe zagrożenia [12-13]. Definiując istotę procesów normalizacji dla bezpieczeństwa, należałoby także wspomnieć o zagadnieniu „bezpieczeństwo”. W tym zakresie można wyróżnić różne podejścia, ze względu na podmiotowość, przedmiotowość, przestrzenność oraz procesualność, co w uproszczony sposób przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Ujęcie bezpieczeństwa i jego kodyfikacja

Lp.	Ujęcie zagadnień bezpieczeństwa	Kodyfikacja (rodzaje) bezpieczeństwa
1.	Podmiotowe	narodowe (państwowe) międzynarodowe
2.	Przedmiotowe	atomowe biologiczne człowieka/ludzkie ekologiczne ekonomiczne energetyczne epidemiologiczne humanitarne ideologiczne kosmiczne kulturowe militarne polityczne socjalne społeczne
3.	Przestrzenne	globalne kosmiczne lokalne ponadregionalne (strefowe) regionalne subregionalne
4.	Procesualne	proces lub kolejność stanów stan

Źródło: Opracowanie na podstawie [11-13]

Z przedstawionej kodyfikacji rodzajowego ujęcia obszarów bezpieczeństwa istotnych dla zagadnień normalizacji, bardzo ważny jest zakres przedmiotowy bezpieczeństwa. Analizując obszary bezpieczeństwa objęte powszechną działalnością normalizacyjną oraz specjalistyczną, w zakresie związanym z bezpieczeństwem (również obronnością) należałoby wymienić obszary, takie jak:

- ekologiczne – objęte systemem norm związanych z ochroną środowiska i zarządzania środowiskowego, np. PN-EN ISO 14001;
- humanitarne – objęte systemem norm związanych z zabezpieczeniem ludności w wodę, czy też obrona przed bronią masowego rażenia, np. PN-V-65000 lub NO-03-A003;
- energetyczne – objęte systemem norm związanych z ochroną środowiska i zarządzania środowiskowego (np. PN-EN ISO 50001);
- militarne – objęte systemem norm opracowywanych w zakresie obronności i bezpieczeństwa – PN-V, NO, PDNO, np. NO-02-A060:2008 System obrony państwa – Plany obronne – Klasyfikacja czy PN-V-84009:2002 Uzupełnianie zapasów okrętów na morzu, i in.

Ważność tych obszarów dla zapewnienia bezpieczeństwa i minimalizowania zagrożeń generuje potrzebę sprawności procesów i ich składowych, zachodzących w normalizacji, zwłaszcza w obszarze organizacyjnym normalizacji i procedurach opracowywania, zatwierdzania i wprowadzania do stosowania dokumentów.

Dlatego też wszystkie procesy normalizacyjne powinny charakteryzować się, przede wszystkim:

- transparentnością, co wynika podstawowych zasad normalizacji;
- zgodnością z przepisami prawa krajowego, europejskiego (w tym NATO) i międzynarodowego (zasady normalizacji i metodyki prac normalizacyjnych);
- sprawnością działania;
- skutecznością i efektywnością działania, itp.

Problemy te są niewystarczająco eksponowane w zapisach poszczególnych dokumentów strategicznych oraz podstaw prawnych i rozwiązań funkcjonalnych z tego zakresu, zwłaszcza strategii bezpieczeństwa państwa oraz strategii sektorowych.

Kolejną istotną składową, w tym zakresie, są procesy i procedury związane z realizacją zadań w wymiarze sojuszniczym (NATO) oraz stowarzyszeniowym, w różnych europejskich i międzynarodowych organizacjach normalizacyjnych prowadzących działania na rzecz bezpieczeństwa powszechnego i ochrony ludności (europejskie – CEN, CENELEC, ETSI oraz międzynarodowe – ISO, IEC, ITU). Zadaniem europejskich organizacji normalizacyjnych jest opracowywanie Norm Europejskich (EN) oraz realizacja zadań normalizacyjnych z obszarów określanych dyrektywami Parlamentu Europejskiego i Rady Europy, tzw. dyrektywami „nowego podejścia”. Normy z tego obszaru nazywane są potocznie „normami zharmonizowanymi”. Opracowywane są przez europejskie jednostki normalizacyjne (CEN, CENELEC, ETSI) na podstawie mandatu udzielonego przez Komisję Europejską i przyjmowane przez te jednostki, zgodnie z ich procedurami wewnętrznymi. Problematyka ochrony ludności i bezpieczeństwa powszechnego należy do priorytetowych zadań państw członkowskich w tym zakresie. Podobnie, w zakresie działania międzynarodowych organizacji normalizacyjnych (ISO, IEC oraz ITU), działalność

normalizacyjna na rzecz bezpieczeństwa oraz obronności również należy do zadań priorytetowych. Można wymienić wiele przykładów norm międzynarodowych, bezpośrednio wykorzystywanych na rzecz bezpieczeństwa, jak np. bezpieczeństwo żywności oparte na popularnym Systemie Analizy Zagrożeń i Krytycznych Punktów Kontroli – HACCP (ISO 22000), czy też popularny system zarządzania jakością oparty na normach ISO 9000, wzbogacony o wymagania NATO jest wykorzystywany w ocenie zgodności wyrobów nabywanych na potrzeby obronności i bezpieczeństwa państwa.

W ujęciu procesualnym bezpieczeństwo należy postrzegać, jako realizację następujących po sobie, w stopniu logicznie uporządkowanym, kolejnych jego stanów, stanowiących pewne etapy w realizowaniu bezpieczeństwa. Zdefiniowanie bezpieczeństwa, zarówno w kontekście wewnętrznym lub zewnętrznym ze względu na wiele zmiennych może przysparzać wiele problemów. Zmienne mogą być wynikiem różnych warunków i sytuacji otoczenia wewnętrznego państwa, jak i zakresu oraz znaczenia państwa jako podmiotu. Mogą być także wynikiem zmiennych zewnętrznych, jak przemiany zachodzące w otoczeniu zewnętrznym państwa.

W ujęciu przestrzennym państwa, główne wysiłki kładzie się na zakres terytorialny prowadzenia działań (lokalny, regionalny oraz globalny). Takie pojmowanie bezpieczeństwa, utrwalane poprzez podbudowę teoretyczną i działania w wymiarze praktycznym, stanowią podstawową płaszczyznę identyfikacji procesów normalizacji uwzględniających potrzeby w zakresie bezpieczeństwa, do których należy zaliczyć procesy, lub ich składowe:

- tworzenie podstaw prawnych i rozwiązań organizacyjnych w zakresie normalizacji, spójnych z rozwiązaniami prawnym w zakresie bezpieczeństwa państwa;
- programowanie, planowanie i realizację prac normalizacyjnych z zakresu bezpieczeństwa w wymiarze krajowym, uwzględniających wymagania UE i NATO;
- finansowanie prac normalizacyjnych;
- edukację w zakresie normalizacji związanej z bezpieczeństwem;
- działalność informacyjną, kontrolną i rozliczeniową w zakresie normalizacji.

Można zaryzykować stwierdzenie, że w każdym z postępujących po sobie procesów, istotnych dla bezpieczeństwa państwa, zwłaszcza planowania i podejmowania decyzji, organizowania, przeprowadzenia i motywowania oraz kontrolowania, uwidacznia się rola normalizacji [14]. Na etapie planowania i podejmowania decyzji istotne są procesy z zakresu tworzenia podstaw prawnych i rozwiązań systemowych w zakresie normalizacji. Na etapie organizowania – przejrzystość i dostępność systemu programowania, planowania i realizacji tematyki prac normalizacyjnych. Przewodzenie i motywowanie, to możliwość skorzystania z procesów edukacji. Kontrolowanie natomiast, to odniesienie do produktów normalizacji, czyli przede wszystkim norm.

Aby można było wykorzystać istniejące możliwości normalizacji na rzecz bezpieczeństwa, należy przede wszystkim posiadać wiedzę na ich temat oraz dysponować właściwą strukturą normalizacyjną, koordynującą działania w tym zakresie. Bez tego elementu trudno będzie mówić o skuteczności systemu i praktycznym wymiarze procesów normalizacji w aspekcie bezpieczeństwa [15].

5. Zapewnienie ciągłości działania systemu normalizacji z zakresu bezpieczeństwa, w warunkach nowych zagrożeń

Aktualne zagrożenie bezpieczeństwa – we wszystkich jego wymiarach – spowodowane pandemią koronawirusa SARS-CoV-2, spowodowało konieczność nowego spojrzenia na obecne i przyszłe warunki realizacji nałożonych zadań przez zainteresowane podmioty struktur państwa, w tym także na problematykę normalizacji i standaryzacji, w układzie krajowym, międzynarodowym oraz NATO. Zapewnienie ciągłości funkcjonowania krajowego systemu normalizacji, w tym systemów branżowych, w warunkach zagrożenia i kryzysu należy do najważniejszych funkcji państwa. Zadania te wynikają z przyjętych regulacji prawnych na poziomie krajowym, europejskim i NATO, a także wynikają z opublikowanej w maju 2020 r. nowej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. W szczególności, dotyczy to zasadniczych procesów normalizacji istotnych z punktu widzenia zapewnienia ciągłości działania systemu normalizacji z obszaru obronności i bezpieczeństwa państwa. Do tego zbioru należą te procesy, które mają decydujący wpływ na zapewnienie poprawności funkcjonowania systemu normalizacji na potrzeby obronności i bezpieczeństwa wewnętrznego oraz realizacji zobowiązań sojuszniczych i członkowskich, zwłaszcza w zakresie standaryzacji NATO. Analizę, ocenę procesów oraz modelowanie proponowanych rozwiązań, należy opierać na wynikach badań przeprowadzonych w środowisku eksperckim z normalizacji, odpowiedzialnym za praktyczną realizację tych procesów. Celem badań natomiast powinna być identyfikacja, ocena i propozycja rozwiązań wpływających na poprawę ciągłości funkcjonowania systemu w warunkach zagrożeń, np. spowodowanych SARS-CoV-2. Praktycznym aspektem zrealizowanego procesu badawczego, powinno być przygotowanie propozycji założeń dla polskiego modelu doskonalenia systemu normalizacji i standaryzacji NATO. W procesie tym należy zakładać możliwe scenariusze w wyniku których mogą wystąpić realne przesłanki zagrożenia utraty ciągłości działania całego systemu, wybranych jego elementów i ewentualnie niektórych z realizowanych procesów. W związku z powyższym należy uwzględniać konieczność podejmowania możliwych działań wyprzedzających (zapobiegawczych) oraz działań korygujących, minimalizujących skutki już występującego zagrożenia.

W tak przyjętym modelu proponowanych rozwiązań, niezbędna może okazać się konieczność wariantowania zasad i sposobu realizacji procesów normalizacyjnych przez podmioty nie będące stałymi elementami struktur decyzyjnych i wykonawczych systemu, zwłaszcza merytorycznych organów kolegialnych i ich przedstawicieli, jak np. Komitetów Technicznych (KT).

Z obserwacji oraz analizy aktualnego postępu prac normalizacyjnych można wnioskować, iż postęp ten uległ znacznemu spowolnieniu w porównaniu do jego realizacji, w warunkach normalnych, bez zakłóceń oddziaływujących zwłaszcza na procesy normalizacyjne. Dotyczy to także realizacji procesów normalizacji branżowej, z zakresu bezpieczeństwa państwa, realizowanych np. przez struktury normalizacyjne MON, gdzie w niektórych obszarach normalizacji doszło do niepokojącego zjawiska graniczącego ze stanem zawieszenia działania. Newralgicznym elementem procesu opracowywania projektów nowych dokumentów normalizacyjnych jest element procedowania w stanie ograniczonej możliwości organizowania posiedzeń KT oraz

podkomitetów. Przeszkodą jest brak stosownych wytycznych organizatora systemu normalizacji dających podstawę formalną do procedowania projektów dokumentów, np. w sposób zdalny. Dokumentacyjnie można problem rozwiązać łatwo i w prosty sposób – wystarczy opracować i wydać stosowne wytyczne. Pojawia się tu jednak dodatkowy problem istotnej wagi, mianowicie dostęp przedstawicieli podmiotów uczestników systemu do autoryzowanych narzędzi informatycznych, spełniających kryteria bezpieczeństwa, wynikające z przepisów ustawy o ochronie informacji niejawnych. Jest to warunek konieczny, bez spełnienia którego nie ma możliwości procedowania projektów dokumentów oznaczonych klauzulą tajności.

Kolejnym problemem może być proces efektywnego pozyskiwania ekspertów z danej dziedziny o odpowiedniej wiedzy, chętnych do zaangażowania się w procesy normalizacyjne. Stanem, który z pewnością nie ułatwia poprawną realizację zadań w zakresie normalizacji związanej z bezpieczeństwem państwa oraz obronnością, jest brak rozwiniętych struktur normalizacyjnych będących w jurysdykcji ministra spraw wewnętrznych i administracji oraz ministra właściwego ds. gospodarki, co negatywnie oddziałuje na skuteczność oraz efektywność i sprawność całego systemu normalizacji w Polsce [16].

Mając powyższe na uwadze, zakłada się, że niniejsze opracowanie da nowe spojrzenie oraz zainicjuje innowacyjne podejście do procesu rozwoju i doskonalenia istniejącego systemu normalizacji i standaryzacji NATO w warunkach aktualnego zagrożenia pandemią koronawirusa SARS-CoV-2 oraz w warunkach prawdopodobnego wystąpienia podobnych form i rodzajów zagrożeń. Należy też zaznaczyć, że artykuł jest pierwszą próbą analizy obszaru badań nad systemem normalizacji w zaznaczonym kontekście zagrożeń i tym samym powinien wnieść w tym zakresie wymierny wkład w rozwój nauk o bezpieczeństwie.

6. Podsumowanie

Właściwe funkcjonowanie systemu normalizacji w sferze bezpieczeństwa państwa, wiąże się nierozłącznie ze zdolnościami do zabezpieczania przez procesy systemu nowych zadań i wyzwań w wymiarze narodowym, międzynarodowymi regionalnym oraz sojuszniczym. Kierunki modelowania normalizacji w sferze bezpieczeństwa państwa powinny być determinowane potrzebami wynikającymi, zwłaszcza:

- ze Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP;
- ze Strategicznego przeglądu bezpieczeństwa narodowego;
- ze Strategii sektorowych;
- z Polityki i strategii Unii Europejskiej;
- ze Strategii międzynarodowych oraz europejskich organizacji normalizacyjnych w zakresie bezpieczeństwa;
- z Polityki i strategii w zakresie standaryzacji NATO.

Realizację zadań normalizacyjnych w zakresie tworzenia dokumentów narodowych (lub opracowanych na podstawie standardów NATO), europejskich i międzynarodowych organizacji normalizacyjnych w obszarze obronności, można realizować w oparciu o istniejące struktury, w obszarze standaryzacji materiałowo-technicznej oraz operacyjnej. Zadania normalizacyjne dotyczące projektowania i produkcji można realizować jedynie częściowo, z uwagi na ograniczone możliwości wykonawcze.

Dlatego zauważa się, że wiodąca rola w programowaniu prac normalizacyjnych w zakresie bezpieczeństwa państwa i ich lokowanie we właściwych KT, należy do osób funkcyjnych resortów odpowiedzialnych za ten obszar normalizacji.

Wskazane jest, aby proces normalizacyjny znacznie wyprzedzał działania implementacyjne dotyczące danych rozwiązań lub przynajmniej postępował równoległe z nimi. Dlatego też znaczące wsparcie merytoryczne powinno pochodzić od struktur powołanych do realizacji zadań normalizacyjnych wspieranych merytorycznie przez zaplecze naukowo-badawcze. Nie jest to jednak warunek wystarczający, mając na uwadze kompletność systemu normalizacyjnego, a zwłaszcza wydolność jego funkcjonowania w danych uwarunkowaniach nieprzewidywanych lub trudnych do oszacowania zagrożeń. Dlatego niezbędna jest szeroka współpraca koordynatora systemu normalizacji z innymi zainteresowanymi ministerstwami, przemysłem obronnym, a także z cywilną sferą nauki i organizacjami stowarzyszeniowymi działającymi na rzecz promocji obronności [17].

Zasadne wydaje się rozwijanie wypracowanego na przestrzeni lat kierunku zachęcania Polskiego Komitetu Normalizacyjnego i innych podmiotów do skuteczniejszej realizacji przedsięwzięć podejmowanych w obszarze normalizacji związanej z bezpieczeństwem państwa.

Pochylenie się nad reaktywowaniem problematyki funkcjonowania normalizacji w warunkach zagrożenia oraz wypracowanie w tym obszarze perspektywicznych rozwiązań, na miarę aktualnych potrzeb, wydaje się również sprawą godną uwagi.

Literatura

1. Sułek M., *Podstawy potęgomii i potęgotetrii*, Wyd. Kieleckie Towarzystwo Edukacji Ekonomicznej, Kielce 2001.
2. Ustawa z dnia 12 września 2002 r. *o normalizacji* (tekst jednolity Dz. U. z 2015 r., poz. 1483).
3. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. *w sprawie działalności normalizacyjnej związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa* (Dz.U. Nr 239, poz. 2038).
4. Decyzję Nr 388/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 21 października 2011 r. *w sprawie powołania i organizacji służby normalizacyjnej oraz określenia zakresu zadań Wojskowego Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji* (Dz.Ur. MON Nr 21, poz. 323, ze zm.).
5. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1025/2012 z dnia 25 października 2012 r. *w sprawie normalizacji europejskiej, zmieniające dyrektywy Rady 89/686/EWG i 93/15/EWG oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 94/9/WE, 94/25/WE, 95/16/WE, 97/23/WE, 98/34/WE, 2004/22/WE, 2007/23/WE, 2009/23/WE i 2009/105/WE oraz uchylające decyzję Rady 87/95/EWG i decyzję Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1673/2006/WE* (Dz.U. L 316 z 14.11.2012).
6. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/81/WE z dnia 13 lipca 2009 r. *w sprawie koordynacji procedur udzielania niektórych zamówień na roboty budowlane, dostawy i usługi przez instytucje lub podmioty zamawiające w dziedzinach obronności i bezpieczeństwa i zmieniająca dyrektywy 2004/17/WE i 2004/18/WE* (Dz. Urz. UE L nr 218/76 z 20.8.2009).
7. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego 2020, Warszawa 2020.

8. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie sposobu współdziałania Polskiego Komitetu Normalizacyjnego z organami administracji rządowej (Dz. U. Nr 239, poz. 2040).
9. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie sposobu funkcjonowania krajowego systemu notyfikacji norm i aktów prawnych (Dz. U. Nr 239, poz. 2039 z późn. zm.).
10. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 października 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu nadawania i wykorzystywania znaku zgodności z Polską Normą (Dz. U. Nr 198, poz. 1316).
11. Zięba R. (red.), *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Wyd. WAIp, Warszawa 2008, s. 15-40.
12. Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Wyd. ISP PAN, Warszawa 1996, s. 18.
13. Kitler W., *Obrona cywilna (niemilitarna) w Polsce*, Wyd. MON – Departament Wychowania i Promocji Obronności, Warszawa 2002, s. 21-22.
14. Rogowski B., *Kierunki modelowania normalizacji z obszaru obronności i bezpieczeństwa państwa*, Wyd. Gospodarka materiałowa & logistyka, Nr 5/2018, Warszawa 2018.
15. Rogowski B., Pawlisiak M., *Miejsce i rola normalizacji w europejskich inicjatywach strategicznych*, Wyd. Systemy Logistyczne Wojsk nr 48/2018, Warszawa 2018.
16. Rogowski B., Figurski J., *European standardization activities for development of innovation and competitiveness*, Biuletyn Naukowy WITU – Problemy Techniki Uzbrojenia – (ISSN 1230-3801, Zeszyt 138 nr 2/2016, s. 47-71),
17. Rogowski B., Figurski J., *Stan aktualny i kierunki doskonalenia systemu normalizacji w obszarze obronności państwa*, [w:] *Inżynieria wojskowa. Problemy i perspektywy*, Wyd. Wojskowego Instytutu Techniki Inżynierskiej, Wrocław 2014, s. 503-511.

Współczesny wymiar normalizacji w aspekcie bezpieczeństwa państwa

Streszczenie

Działalność normalizacyjna związana z bezpieczeństwem, doskonalona w zależności od aktualnych i przyszłych potrzeb w tym obszarze, jest istotną składową funkcjonowania państwa i społeczeństwa w wymiarze krajowym, europejskim i międzynarodowym. W artykule scharakteryzowano obowiązujący stan prawny i organizacyjny, a także zasady funkcjonowania systemu normalizacji w Polsce z obszaru bezpieczeństwa państwa. Odniesiono się do najważniejszych kierunków tej działalności w świetle regulacji prawnych Unii Europejskiej, wytycznych i zaleceń dla międzynarodowych (ISO, IEC, ITU), europejskich (CEN, CENELEC, ETSI) i krajowych organizacji normalizacyjnych (PKN), na rzecz wzmocnienia systemu bezpieczeństwa i ochrony ludności.

W artykule podniesiono także wątek znaczenia i zaangażowania normalizacji w działalność na rzecz minimalizowania rozmiaru skutków wynikających z zagrożenia pandemią koronawirusa SARS-CoV-2 oraz w przypadku wystąpienia podobnych rodzajów zagrożeń. Zaakcentowano konieczność podejmowania zintegrowanych działań i wysiłków na rzecz aktywnego zaangażowania podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w działalność normalizacyjną na różnych poziomach jej funkcjonowania. Zwrócono uwagę na konieczność zapewnienia ciągłości działania krajowego systemu normalizacji, w tym branżowych systemów normalizacji, w warunkach zagrożenia, jako jednego z najważniejszych elementów odpowiedzialności państwa w świetle Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020. Za istotne uznano konieczność wariantowania zasad i sposobu realizacji procesów normalizacyjnych przez podmioty nie będące stałymi elementami struktur decyzyjnych i wykonawczych systemu, zwłaszcza merytorycznych organów kolegialnych i ich przedstawicieli.

W podsumowaniu wskazano na możliwe kierunki doskonalenia systemu normalizacji związanej z bezpieczeństwem państwa w stanach zagrożenia – prezentując polski model rozwiązań – co może wnieść wymierny wkład w rozwój nauk o bezpieczeństwie.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, normalizacja, obronność, system, zagrożenie

The contemporary dimension of standardization in the aspect of state security

Abstract

Standardization activity related to safety, improved depending on current and future needs in this area, is an important component of the functioning of the state and society in the national, European and international dimension. The article describes the applicable legal and organizational status, as well as the principles of functioning of the standardization system in Poland in the area of state security. The most important directions of this activity were referred to in the light of European Union legal regulations, guidelines and recommendations for international (ISO, IEC, ITU), European (CEN, CENELEC, ETSI) and national standardization organizations (PKN), for strengthening the safety and security system population.

The article also raises the topic of the importance and involvement of standardization in activities to minimize the size of the effects resulting from the SARS-CoV-2 coronavirus pandemic threat and in the event of similar types of threats. The necessity of undertaking integrated actions and efforts for the active involvement of entities responsible for safety in standardization activities at various levels of its operation was emphasized. Attention was drawn to the need to ensure continuity of operation of the national standardization system, including industry standardization systems, in emergency conditions, as one of the most important elements of state responsibility in the light of the National Security Strategy of the Republic of Poland 2020. The necessity to vary the principles and manner of implementing standardization processes by entities was considered not being permanent elements of the decision-making and executive structures of the system, especially the substantive collegiate bodies and their representatives.

The summary points out the possible directions for improving the standardization system related to state security in emergencies – by presenting the Polish model of solutions – which can make a tangible contribution to the development of security sciences.

Keywords: security, normalization, defense, system, threat

Nowoczesne technologie a bezpieczeństwo militarne

1. Wstęp

Dynamika współczesnego świata, zachodzące procesy globalizacyjne, postępująca informatyzacja życia społecznego i publicznego skłaniają do pogłębionej refleksji naukowej wzajemnych relacji nowoczesnych technologii i systemów bezpieczeństwa w wymiarze militarnym. Stąd, przedmiotem artykułu jest próba określenia wzajemnych relacji nowo opracowywanych technologii na działania instytucji o charakterze państwowym (rządowym) i przemysłowym. Badania przeprowadzone przez autorów wskazują na szereg powiązań teorii sztuki wojennej, technologii oraz bezpieczeństwa militarnego z systemem państwowym, jednocześnie wskazując na doniosłe znaczenie czynników innowacyjnych w długofalowych procesach tworzenia przewag konkurencyjnych.

Kontynuowanie badań w tym kierunku może posłużyć tworzeniu teoretycznych podstaw i rozwojowi systemów bezpieczeństwa militarnego i okołomilitarnego oraz systemów operacyjnych funkcjonujących w obszarze bezpieczeństwa. Wielowątkowość i wielowymiarowość współczesnej debaty o bezpieczeństwie, w kontekście wpływu technologii na bezpieczeństwo militarne, wymaga doprecyzowania i dookreślenia często jeszcze nieostrych pojęć, czy kategorii. Zainteresowania autorów niniejszego opracowania skupiają się na zmianach techniczno-organizacyjnych wymuszanych przez innowacje technologiczne wykorzystywane dla poprawy bezpieczeństwa militarnego. Wykorzystując podejście technologiczne, za kluczowe dla definiowania innowacji wojskowych, autorzy wskazują na zachodzące nieodłącznie procesy zmian organizacyjnych, jako część procesu innowacji w instytucjach Ministerstwa Obrony Narodowej (MON) w Polsce.

Treści opracowania zostały podzielone na cztery merytoryczne części. W części pierwszej dokonano przeglądu poglądów naukowców z krajów wiodących w zakresie opracowań nowoczesnych technologii o przeznaczeniu militarnym. W tym rozdziale autorzy skupili się na wyeksponowaniu poglądów publikowanych w literaturze naukowej pod kątem roli technologii w zapewnieniu bezpieczeństwa militarnego. W części drugiej przeanalizowano miejsce technologii w teorii strategicznego zarządzania bezpieczeństwem militarnym na podstawie opublikowanych dokumentów normatywnych. Część trzecią poświęcono roli innowacji w tworzeniu strategicznej przewagi technologicznej niezbędnej dla poprawy bezpieczeństwa militarnego. W części czwartej zostały scharakteryzowane nowe trendy w technologiach zarządzania bezpieczeństwem militarnym. Niniejsze opracowanie zawiera także obszerny wykaz dostępnej bibliografii naukowej ilustrującej rozważane kwestie.

---

¹ stlipski@gmail.com, Instytut Nauk o Zarządzaniu i Jakości. Wyższa Szkoła Menedżerska; <http://wsm.warszawa.pl/>.

² r.lukawski@elka.pw.edu.pl, Uczelniane Centrum Badawcze Obronności i Bezpieczeństwa, Politechnika Warszawska; <http://cboib.pw.edu.pl/>.

2. Poglądy na rolę technologii w zapewnieniu bezpieczeństwa militarnego

Od dawna bezpieczeństwo państw, a wcześniej królestw i księstw opierało się głównie na sile militarnej. Stąd, siła militarna stawała się punktem centralnym rządzenia i strategii rozwojowych. Zatem, dla celów osiągnięcia właściwej konfiguracji i zdolności siły wojskowej, podporządkowano szereg istotnych dziedzin, takich jak: zasoby (naturalne, ludzkie, materialne, finansowe, poziom zaawansowania technologicznego i naukowego), strategię i taktykę, politykę państwa w kontekście zawieranych sojuszy i inne. Na podstawie doświadczeń ostatnich dwóch wojen światowych, wyścigu zbrojeń w okresie tzw. „zimnej” wojny, silniej zarysowały się różnice w rozwoju naukowo-technologicznym, co silnie przekładało się gospodarcze zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi krajami. Ponadto, przesunięcie sił konkurencyjności między państwami w sferę ekonomiczną spowodowało sytuację, w której siła gospodarki w dużej mierze decyduje o możliwościach państwa w kwestiach szeroko pojętego bezpieczeństwa. Twierdzenie to swój szczególny wydźwięk znalazło zarówno w teorii luki technologicznej A. Gerschenkrona [1] oraz R. Posnera, jak również w teorii innowacji J. Schumpetera [3]. A. Gerschenkron w licznych swoich publikacjach nawiązywał do powiązanych czynników: dochodu na mieszkańca, poziomu ogólnego kapitału społecznego, umiejętności czytania, zasobów i zapasów oraz poziomu technologii. Teoria Posnera zwraca uwagę na pierwiastek techniczny w zapewnieniu bezpieczeństwa militarnego, a zwłaszcza na występujące różnice w potencjale technologicznym. Różnice te bezpośrednio wpływają na koniunktury i okoliczności wymiany międzynarodowej poszczególnych krajów. W jego opinii technologia nie jest czynnikiem ogólnie dostępnym, przede wszystkim ze względu na własne bezpieczeństwo militarne. W efekcie tych procesów widać, że niektóre kraje charakteryzują się większym dynamizmem technologicznym niż inne. Ten dynamizm daje im przewagę w produkcji i eksporcie dóbr wymagających dużego nasycenia wiedzą, co z kolei pozwala na konstruowanie własnych i nowocześniejszych środków walki. Wiadomo także, że jednym z ważnych elementów zapewniających bezpieczeństwo militarne jest nieograniczony dostęp do najnowocześniejszych systemów uzbrojenia. Różnice w przebiegu procesów zależą od dwóch silnych czynników. Po pierwsze, od potencjału wyjściowego, czyli od początkowej przewagi, określanej też jako luka technologiczna. Po drugie, od zdolności krajów opóźnionych do naśladownictwa innowacji kraju, czyli warunków i czasu zamykania się luki technologicznej.

J. Schumpetera opracował model opisujący kreowanie nowych osiągnięć naukowych w oparciu o teorię podaży. Kładł nacisk na naukę wewnętrzną, czyli na własne zakłady badawcze i laboratoria przedsiębiorstw wdrażających innowacje. Sił rozwojowych tworzenia innowacji upatrywał w procesach zarządzania. Dynamizm technologiczny kraju jest funkcją zdolności tworzenia własnych innowacji oraz szybkości naśladowania innowacji.

Rozważając ewolucję poglądów na rolę technologii w zapewnieniu bezpieczeństwa militarnego, należy zwrócić uwagę na prace Alvina i Heidi Toffler'ów [4]. Autorzy stawiają hipotezę, że zjawisko wojny szczególnie widoczne jest przy „zderzeniach cywilizacji” i posiada zdecydowanie wymiar technologiczno-kulturowy. Głównym spoiwem dla tych koncepcji jest technika i technologie jej osiągnięcia, które ewoluowały na przestrzeni dziejów. Dotychczasową historię ludzkości rozpatrują w kontekście

trzech następujących po sobie fal technicznych: agrarnej, przemysłowej i współczesnej, związanej z powstawaniem wysoko rozwiniętych technologii. Podczas współczesnej trzeciej fali w środowisku bezpieczeństwa należy uwzględnić dodatkową kategorię tzw. miękkiej siły (*soft power*).

W opinii S. Kozieja prowadzi to ponownie do równowagi (harmonii) między materialnymi i niematerialnymi, między energetycznymi i informacyjnymi składnikami sił bezpieczeństwa [23]. Według A. Toflera współczesną wojnę wygrywa informacja, a nie siła przemysłowa, czy siła wojsk. Stąd, wiele współczesnych metod zapewnienia bezpieczeństwa militarnego jest skojarzonych z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi (*Information and Communication Technologies – ICT*). Warto podkreślić, że infosfera bezpieczeństwa jest kluczem do sukcesu zarówno w polityce i biznesie, jak i w planowaniu oraz prowadzeniu działań militarnych [5]. Nie dziwi więc fakt, że w ostatnich dekadach kładzie się nacisk na udoskonalanie i rozwój technologii przenoszących, tworzących, ingerujących, ochronnych i zakłócających przestrzenie infosfery bezpieczeństwa, zarówno w obszarach wewnętrznych, jak i zewnętrznych.

Dokonując przeglądu dostępności różnych rodzajów technologii obronnych łatwo można zauważyć, że najbardziej imponujące zmiany zachodzą w automatyce i systemach mechatronicznych. W tym kontekście zdaniem M. O'Hanlona, zauważalnym jest całe mnóstwo zagadnień do rozważenia i dlatego wiele państw dokonywać będzie systematycznego odnawiania swoich koncepcji operacyjnych zapewnienia bezpieczeństwa militarnego [6].

W analizowanej literaturze przeważa pogląd, że od kilkudziesięciu lat występuje silny trend ciągłego postępu w dziedzinie sprzętu informatycznego, autonomicznej robotyki, komunikacji, sensorów, sztucznej inteligencji, nowych materiałów i kompozytów. Wymienione dziedziny są silnie powiązane z aplikacjami technologicznym w systemach uzbrojenia, sprzęcie wojskowym, a także w różnych technicznych systemach cywilnych. Takie działania przynoszą wiele korzyści nie tylko w poszczególnych rodzajach wojsk, ale także poprawiają ogólną kondycję gospodarczą, jednocześnie pozytywnie wpływając na wcześniej wspomniane procesy zapewniania bezpieczeństwa militarnego. Odpowiednie ich zastosowanie, w całościowym podejściu, będzie wzmacniać poziom bezpieczeństwa w poszczególnych jego dziedzinach (obronnej, ochronnej, społecznej i gospodarczej) wszystkich podsystemów państwa. Jednocześnie, wpłynie pozytywnie na poziom polskich ambicji strategicznych, a tym samym na skalę i charakter interesów narodowych oraz celów strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa.

W takim przypadku polem gry są zachowania strategiczne interesariuszy, a technologia jest tylko jednym, aczkolwiek niezbędnym czynnikiem, osiągnięcia równowagi wśród zainteresowanych stron na arenie międzynarodowej. Równowaga może przyjmować różne konfiguracje: jednobiegunową, dwubiegunową, wielobiegunową. Głównym celem równowagi sił jest zapobieganie dominacji jednego państwa lub grupy krajów w systemie międzynarodowym, dla zapewnienia sobie zwiększonego bezpieczeństwa i utrzymania ładu międzynarodowego. Teoria równowagi sił w stosunkach międzynarodowych sugeruje, że państwa mogą zabezpieczyć swoje przetrwanie, uniemożliwiając jednemu państwu zdobycie wystarczającej siły militarnej, aby zdominować wszystkie pozostałe [7].

Różne były poglądy na rolę technologii w wojnie i strategii. Technologia rozwija się w dynamicznym tempie. Z jednej strony analitycy tacy jak J. Fuller i M. Creveld, uważali technologię za wyznacznik wyniku wojen. Fuller był zdecydowanym zwolennikiem interpretacji i zrozumienia procesów, w jaki sposób postęp technologiczny może wpłynąć na przebieg wojny, by następnie zastosować tę wiedzę na polu walki [8]. Roy Kaushik na podstawie badań porównawczych systemów militarnych głównych imperiów azjatyckich i badań z zakresu wpływu transformacji wojskowej w Europie Zachodniej na świat pozaeuropejski stwierdził, że strategia i uzbrojenie, jeśli tylko te właściwie można zastosować, stanowią 99% zwycięstwa [9]. J. Fuller uważał rolę technologii za decydującą, twierdząc, że 99% szans na zwycięstwo daje właściwe wykorzystanie możliwego instrumentarium, do którego zaliczał przede wszystkim uzbrojenie oraz wszystkie adekwatne czynniki wojskowe, w tym: logistykę, strategię, taktykę, przywództwo, motywację, itp. Martin Van Creveld uważał, że technologia przenika wszystkie aspekty działań wojennych i rządzi nimi [10].

I.S. Bloch w najsłynniejszej swojej książce, wydanej w 1898 r. „Wojna o przyszłość i jej ekonomiczne konsekwencje” argumentował, że wojnę kształtuje cywilizacja, a ponieważ cywilizacja została rozwinięta z cywilizacji rolniczej do cywilizacji przemysłowej, wojna musiała przybrać charakter przemysłowy [11]. Fuller twierdził, że chociaż analiza Blocha była często niepoprawna i wyśmiewana przez jego rówieśników, to jego prognozy dotyczące przyszłych wojen były dokładne. Docenił jego punkt widzenia, bowiem cywilizacja od czasów Clausewitza przemierzyła drogę rozwojową z epoki rolnictwa do industrialnej, stąd i wojna, jako instrument polityczny, całkowicie się zmieniła [12]. Podobnie Leigh Armistead kontynuował i dostosował taki pogląd do czasów współczesnych. Jego zdaniem rozwój technologii informacyjno-telekomunikacyjnych silnie wpłynął na nowe sposoby prowadzenia wojen [13]. L. Armistead w swojej książce zajmuje się operacjami w sieciach informatycznych, choć nie jest to jedyny obszar, który wymaga czujności i zrozumienia. Autor ten zdaje sobie sprawę, że w praktyce poświęca się wiele uwagi powiązaniom sztucznej inteligencji ze światem cybernetycznym, co prawdopodobnie zniechęca wielu decydentów do właściwego rozumienia tej dyscypliny. L. Armistead zajmuje się także zarządzaniem percepcją, co jest również konieczne, aby wpływać odpowiednio na opinię publiczną. Warto zauważyć, że operacje na świadomości społecznej w wielu przypadkach są bardziej istotne niż operacje cybernetyczne. Wcześniej podobny pogląd wyrażał J. Fuller, wskazując w jaki sposób wojna jest funkcją postępu politycznego, społecznego i technologicznego w społeczeństwie, a to oznaczało, że już wtedy zaistniała potrzeba zrozumienia prawdziwej natury wojny. Fuller wtedy uważał, że odkrycie tej natury umożliwi lepsze przygotowanie się do przyszłych wojen.

W swojej książce „Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy” Ripsman, Taliaferro i Lobell zwracają uwagę na przyszłe badania neoklasycystycznych realistów, jak skutecznie państwa przekładają swoje podstawowe zasoby materialne i ludzkie na siłę militarną na poziomie strategicznym, operacyjnym i taktycznym [14]. Taki punkt widzenia oznacza konieczność przyjrzenia się, jak zmiany strukturalne wpływają na rozwój doktryn wojskowych.

W „The Sources of Military Doctrine” Barry Posen badał elementy doktryn wojskowych w okresie międzywojennym z perspektywy teorii organizacji i teorii

równowagi sił, biorąc pod uwagę integrację technologii, posiadanych zasobów i geografii. Według Posena, teoria równowagi sił wyjaśniła, dlaczego Niemcy, Francja i Wielka Brytania rozwinęły swoje doktryny wojskowe lepiej niż teorie organizacyjne. Posen argumentował, że zgodnie z teorią organizacji instytucje wojskowe nie dopuszczają zewnętrznej ingerencji w formułowanie doktryn wojskowych. Stąd, jego zadaniem, doktryny wojskowe stają się mniej wewnętrznie zintegrowane, bądź nie nadążają za aktualną strategią państwa. Teoria równowagi sił wskazuje, jak polityka ingeruje w rozwój doktryn wojskowych wówczas, gdy równowaga sił przesuwana jest przeciwko jej. W tym sensie refleksje w rzeczywistości stosowanej polityce nie przebijają się przez czynniki wnoszone przez najnowsze technologie i interesy organizacyjne [15].

Żaden autor nie twierdził, że rola technologii jest trywialna, jednak uczeni tacy jak M. Howard i C. Gray twierdzą, że technologia jest tylko jednym z wielu wymiarów strategii. Howard zdefiniował cztery wymiary strategii, mianowicie wymiar operacyjny, społeczny, technologiczny i logistyczny [16], podczas gdy Gray sformalizował strategię w dwudziestu jeden punktach, z których jednym jest technologia [17]. M. Howard analizował sobie współczesne zagadnienia omawiając kwestie, które skutkują wojną i zawarciem pokoju. Jego książka zawiera analizę strategii nuklearnej, poglądy z przeszłości na temat prowadzenia stosunków międzynarodowych, etyki, sposobów obrony i badań prac myślicieli i dowódców wojskowych. Przyczyny wojen ukazują wzajemne relacje między ludźmi i ideami, między wojną a innymi siłami społecznymi oraz między naszą obecną sytuacją a jej korzeniami w przeszłości [18]. Według Graya „Dowody historyczne sugerują, że wyniki wielkich wojen we współczesnej historii wśród wielkich mocarstw nie zostały prawdopodobnie określone przez wyższość technologii uzbrojenia” [19]. Książka wyjaśnia, w jaki sposób strategiczne zachowanie w XX wieku rozszerzyło się z dwuwymiarowego świata ładu i powierzchni morza, obejmując głębiny oceanu, przestrzeń powietrzną i kosmiczną, a ostatnio środowiska cyberprzestrzeni i psychoprzestrzeni. Proponuje także szczegółowe analizy zarówno kwestii nuklearnych, jak i sfery nielegalnej przemocy. Lonsdale przyznaje, że inne czynniki, w tym ludzki wymiar wojny (umiejętności, męstwo, wytrwałość i in.), może mieć większy wpływ na decyzję o sukcesie lub porażce [20]. Pogląd ten wspiera Daniel T. Lasica analizując wiele międzynarodowych zagrożeń, zarówno konwencjonalnych, jak i asymetrycznych [21].

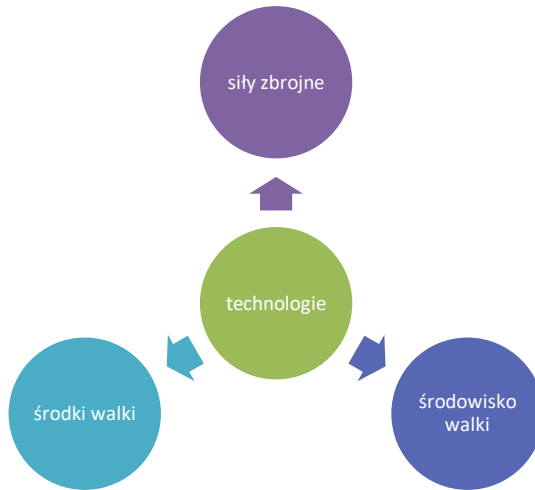
Nawiązując do międzynarodowej pozycji USA, Douglas Lovelace rozważa mutację środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego wywołaną przez dziesięciolecia. Zwraca także uwagę na termin „wojna hybrydowa”. Określenie to obejmuje wojnę konwencjonalną, wojnę nieregularną, operacje w cyberprzestrzeni, rebelię, przestępczość, szantaż gospodarczy, wojnę etniczną i religijną, „prawo” oraz zastosowanie tanich, choć prymitywnych, ale skutecznych technologii do obezwładniania kosztownego i technologicznie zaawansowanego uzbrojenia. Szczególną uwagę poświęca również cyberbezpieczeństwu i wojnie informacyjnej, skuteczności sankcji w zapobieganiu zagrożeniom związanym z wojną hybrydową i ich powstrzymywaniu, a także koordynacji działań władz wojskowych i cywilnych.

Ajey Lele przedstawił całościowe spojrzenie na kluczowe technologie, które mogą zrewolucjonizować bezpieczeństwo militarne i zmienić charakter taktyki wojennej oraz istniejącą koncepcję samego „poła bitwy” w najbliższej przyszłości. Zajmował się

pięcioma kluczowymi technologiami – technologią kosmiczną, robotyką, ukierunkowaną bronią energetyczną, nanotechnologią i biotechnologią. W swojej książce wyjaśnił dlaczego są one rozważane do zastosowania potencjału wojskowego na całym świecie. Podkreślił w jaki sposób przyczyniłyby się do przyszłej taktyki wojennej i mechanizmów obronnych różnych krajów. Ponadto, omawia także możliwe zastosowania wojskowe dwóch innych powiązanych grup technologii: intelektualizacji środowiska (ambient intelligence) i technologii kognitywnych. W jego opinii te dwie ostatnie grupy narzędzi mogą być wykorzystane między innymi do profilowania zachowań, zmiany świadomości i ludzkich zorientowanych na z góry zaplanowane interakcje społeczne [22]. Warto zauważyć, że sztuczne systemy kognitywne (*Cognitive Electronic Warfare* – CEW) potrafią wyczuwać intencje, uczyć się, rozumować i w sposób naturalny współdziałać z ludźmi i środowiskami, przyspieszając rozwój i wdrażanie technologii wykrywania, tłumienia i neutralizacji zagrożeń nowych generacji. Chociaż systemy CEW nie „znają” ostatecznych odpowiedzi na problemy, są w stanie zinterpretować ogromną ilość danych z szeregu złożonych źródeł, aby przedstawić uzasadnione hipotezy do rozważenia przez decydentów.

W.H. Boothby próbował udzielić niektórych odpowiedzi na ważne synergie między różnymi technologiami i ustawodawstwem oraz ich regulacjami stosowanymi podczas stanu wojny i pokoju [24]. Autor ten zwraca uwagę na niekiedy znaczne opóźnienia pomiędzy czasem wdrożenia nowej technologii a wejściem w życie regulacji prawno-proceduralnych.

Dlatego warto skorzystać z wiedzy technologicznej co do konstrukcji i istoty rozpatrywanych rozwiązań, szukając najlepszego sposobu osiągnięcia celu działań. Wiedza ta w nomenklaturze wojskowej mieści się w zakresie pojęcia *targeting*. W procesie tym znajomość technologii składowych danego środka walki czy instalacji (obiektu oddziaływania) jest na tyle istotna, że gromadzenie informacji o potencjalnych celach odbywa się jeszcze w czasie pokoju, a przetworzone dane pozwalają na budowanie dokumentacji zwanej *target folders*. Wiadomo, że poziom rozwoju technologicznego wyznaczał jej zasięg oraz sposób prowadzenia walki. Te dwa wyznaczniki w dużej mierze były uzależnione od wielu uwarunkowań środowiska, bez których nie byłoby możliwe planowanie, organizowanie, a także prowadzenie walki. Powyższe relacje wymuszają potrzebę analizowania środowiska przyszłych działań, jako warunku niezbędnego do osiągnięcia zwycięstwa. Bezpośrednie związki technologii z systemem bezpieczeństwa militarne można prześledzić także w teorii planowania działań operacyjnych sił zbrojnych. Relacje te zilustrowane zostały na rysunku 1 i rozpatrywane mogą być w wielu płaszczyznach, nie tylko tej oczywistej odnoszącej się wprost do techniki wojskowej uzbrojenia, ale również do środowiska walki, czy obiektów oddziaływania. Dowódcy mogą wpływać na przebieg i rezultat działań sił militarnych poprzez wykorzystanie ograniczeń i zalet ściśle związanego ze środowiskiem walki. Ponieważ jego elementarną częścią jest teren, stąd środowisko walki jest jednym z głównych wyznaczników przyjmowanych rozwiązań taktycznych. Od dawna warunki występujące w obszarze bezpieczeństwa militarne były rozpatrywane pod kątem właściwości terenu, pór roku i pogody, które odgrywały dużą rolę w czasie działań.

Rysunek 1. Model relacji technologii do głównych elementów środowiska bezpieczeństwa militarnego.
Źródło: opracowanie własne

Obecnie nie ulega wątpliwości, że współczesna rewolucja informacyjna (technologie) zmienia nie tylko środki walki, ale także i środowisko walki. Z modelu przedstawionego na rys. 1 widać, że naturalną konsekwencją tych przemian jest adekwatne dostosowywanie się sił zbrojnych do nowych uwarunkowań dla zapewnienia bezpieczeństwa militarnego na nowych poziomach równowagi [23].

Ilustracją takiego powiązania technologii z bezpośrednim planowaniem działań na szczeblu operacyjnym czy taktycznym lotnictwa sił powietrznych może być zadanie odcięcia czasowego, np. na co najmniej sześć miesięcy, stałego źródła zasilania w energię elektryczną dla zgrupowania wojsk, które wykorzystują pobliską elektrownię. Przy założeniu zerowego poziomu strat niepożądanych (ang. *Collateral Damage* – CD) z uwagi na sąsiedztwo elektrowni z osiedlami ludności cywilnej, zadanie to nie jest już tak łatwe do wykonania. Do chłodzenia instalacji elektrowni wykorzystywany jest m.in. chlor i azot, a niezamierzone ich uwolnienie w wyniku bombardowania mogłoby skazić pobliskie osiedla. Dlatego znajomość procesu technologicznego wytwarzania energii elektrycznej przez tego rodzaju instalację, analiza systemowa obiektu dotykająca główne komponenty składowe elektrowni wraz z ich rolą w procesie jest nieoceniona. Wiadomo, że sercem każdej elektrowni jest turbina, która oprócz wielkich gabarytów i wagi, charakteryzuje się bardzo wysokim poziomem nietolerancji na nierówności podłoża. Każde więc zachwianie poziomu usadowienia turbiny może spowodować zatarcie się łożysk układu prądotwórczego, wirującego z prędkością synchroniczną (3000 obr./min). Wystarczy więc wykorzystać zaledwie dwie bomby GBU-29 z zapalnikiem z opóźnieniem detonacji, które precyzyjnie spenetrują podłoże pomieszczenia instalacji turbiny i w efekcie doprowadzające do zatarcia się lub rozpadnięcia łożysk. W efekcie nawet niewielkie odchylenie osi wirowania skutkuje samozniszczeniem turbiny. Odtworzenie sprawności elektrowni polega w tym przypadku na wymianie całego urządzenia, remoncie przyległych instalacji, fundamentów itp., a proces ten może trwać co najmniej kilka miesięcy.

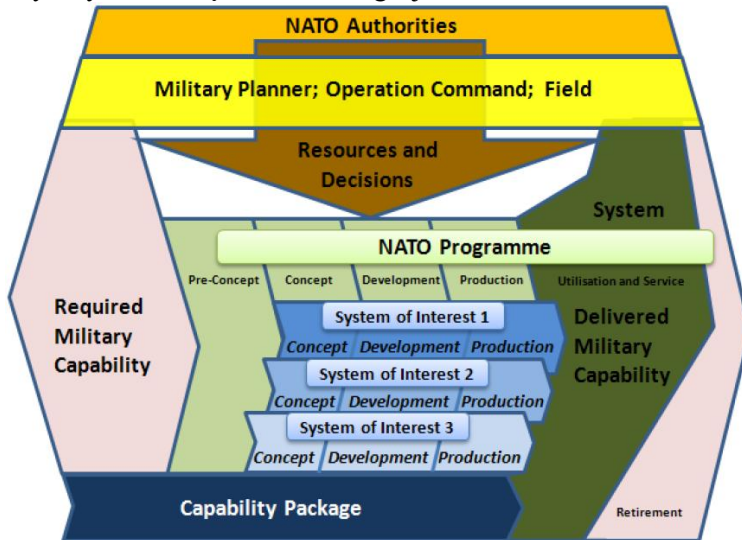
Wcześniej wspomniany i opisany pierwiastek techniczny, w ramach ogólnego pojęcia zapewnienia bezpieczeństwa militarnego, bezpośrednio także koreluje ze sztuką wojenną i technologią. W podstawowym ujęciu technologia definiowana jest jako dziedzina wiedzy zajmująca się zagadnieniami przetwarzania surowców i wytwarzania wyrobów i półwyrobów [25]. Czyli wprost mówiąc, kompetencje technologiczne w danej dziedzinie dotyczą zdolności wytwarzania pewnych rozwiązań a nie samego produktu jako takiego. Państwa w pewnych szczególnych przypadkach, mogą posiadać zdolności produkcji wyrobu bez posiadania pełni kompetencji technologicznych we wszystkich elementach składających się na ten produkt. Zatem, zderzając definicje technologii z przedmiotami materialnymi sztuki wojennej odczuwamy naturalny dysonans pojęciowy. Jednakże w praktyce działalności sił zbrojnych wyraźnie zauważalne jest zaangażowanie wojskowych i ich wpływ na ostateczne walory tworzonego nowoczesnego uzbrojenia. Mamy do czynienia ze zorganizowanym i zaplanowanym procesem informowania środowiska przemysłowego o potrzebach i oczekiwaniach czynnika militarnego w kontekście potrzeb sprzętowych i uzbrojenia.

Dlatego, dostrzegając bezpośrednie powiązania technologii ze sztuką wojenną, należy dokładniej przyjrzeć się procesowi planowania i programowania rozwoju sił zbrojnych, traktowanemu w tym przypadku, jako jedna z form przygotowania do działań wojennych. W SZ RP przyjęto model ogólnie wykorzystywany przez większość armii Sojuszu Północnoatlantyckiego, a opisany w dokumentach standaryzacyjnych AAP-20 oraz AAP-48. W dokumentach tych oczekiwania sił zbrojnych w zakresie zapewnienia zdolności operacyjnych powiązane są z cyklem życia produktu militarnego (uzbrojenia bądź sprzętu wojskowego). Punktem wyjścia dla wszelkich działań rozwojowych sił zbrojnych jest katalog oczekiwań, który w polskiej pragmatyce nazywany jest wymaganiami operacyjnymi. Poprzez zderzenie wymagań operacyjnych z aktualnym stanem ilościowo-jakościowym potencjału sił zbrojnych powstaje przestrzeń różnic – tak zwanej potrzeby operacyjnej. Dlatego potrzeby operacyjne muszą być uzupełniane na drodze realizacji różnych przedsięwzięć, a w formalnym wymiarze ścieżkami określanymi w dokumencie „Koncepcja osiągania zdolności operacyjnych” [17]. W linii prostej dokument ten można powiązać z planem użycia sił zbrojnych. Wówczas może być spełniony postulat związany z przedmiotem badań sztuki wojennej w fazie przygotowania do działań. Niemniej jednak warto zauważyć, że pierwsze trzy fazy z cyklu życia produktu militarnego, który dla celów niniejszej publikacji można powiązać ze środkami walki, dotyczą procesów badawczo-rozwojowych (rys. 2). Fazy te, tj.: I – pre-concept, II – concept oraz III – development, dodatkowo opisane są poziomami gotowości technologii (*Technology Readiness Level* – TRL), które wprost odnoszą się do dojrzałości rozwiązań i możliwości praktycznego ich zastosowania.

Zapewnienie zdefiniowanych i sparametryzowanych zdolności operacyjnych może być realizowane różnymi ścieżkami, w zależności od wielu czynników, obejmujących m.in. ogólną sytuację i presję zapewnienia zdolności, dostępności gotowych rozwiązań, polityki gospodarczej i zbrojeniowej, zasobności środków finansowych, itd. W wymiarze polskim, jedną z ważnych ścieżek pozostają badania naukowe i prace rozwojowe. Jak stwierdza się w „Metodyce planowania i programowania rozwoju...”,

wyróżnia się w tym względzie dwie grupy technologii pozostających w zainteresowaniu procesu rozwoju sił zbrojnych. W pierwszej mieszczą się „technologie wynikające ze zdefiniowanych potrzeb operacyjnych dla zdolności, jakie siły zbrojne planują osiągnąć w przyszłości” [26]. Specjaliści wojskowi zaangażowani w proces rozwoju zdolności sił zbrojnych, oprócz rekomendacji sposobu osiągania zdolności, aktywnie uczestniczą w nadzorowaniu projektów badawczych i rozwojowych ukierunkowanych na tworzenie rozwiązań technologicznych, a następnie produktów końcowych – środków walki. Ich ekspertyza i doświadczenia niejednokrotnie pozwalają na właściwe ukierunkowanie prac nad rozwiązaniami poprawiającymi zdolności projektowanego sprzętu i uzbrojenia.

W praktyce Sojuszu Północnoatlantyckiego, wskazanej na rysunku 2 wyraźnie daje się zauważyć filozofię wpływu czynników wojskowych na proces zapewnienia uzbrojenia o oczekiwanych parametrach oraz roli w procesie produkcji. Przykładem zastosowania takiego podejścia może być program samolotów wczesnego wykrywania i ostrzegania AWACS, których modernizacja techniczna prowadzona w latach 2016-2018 i dotyczyła systemów łączności, nawigacji oraz dozoru ruchu lotniczego.

Rysunek 2. Relacje zdolności operacyjnych sił zbrojnych z cyklem życia produktu militarnego.

Źródło: Standard AAP-20, s. 6.

Bezpośrednio interpretując cytowane zapisy można zauważyć zastosowanie pewnego rodzaju uproszczenia terminu technologia, gdyż w obu grupach zainteresowanie sił zbrojnych odnosi się do finalnego produktu o sprecyzowanych parametrach taktyczno-technicznych, na które można powiedzieć potocznie składają się różnorakie rozwiązania techniczne i technologiczne. Zatem, w kontekście środków walki, będących bazą dla kreowania odpowiednich zdolności sił zbrojnych, powinniśmy raczej używać terminu „technika”, który posiada dwojake znaczenie słownikowe:

1. tworzone przez człowieka środki materialne i składające się na wiedzę techniczną reguły posługiwania się tymi środkami;
2. umiejętność i sposób wykonywania określonych czynności np. pilotowanie drona.

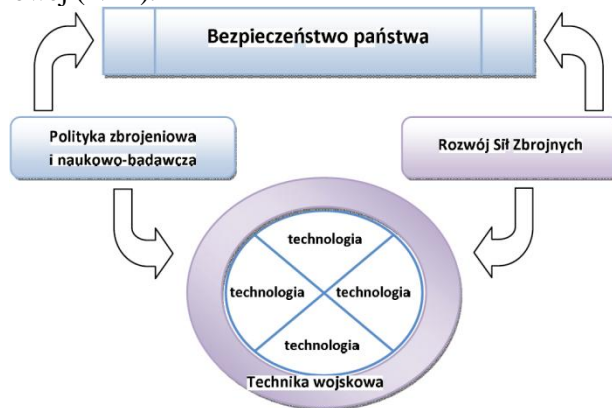
Sformułowanie „technika wojskowa” było powszechnie używane w teorii i praktyce nauk wojskowych, ale przypuszczalnie pod wpływem wojskowego piśmiennictwa anglojęzycznego zostało wyparte ze względu na tłumaczenie językowe angielskiego słowa „technology”, które używane jest do opisu produktu, ale też procesu wytwórczego. Niemniej jednak, zarówno technologia, jak i technika, pozostają w ścisłym związku oraz zainteresowaniu procesu rozwoju sił zbrojnych.

W polskich normatywach tę ideę można zidentyfikować za pośrednictwem katalogu technologii, gdzie powiązano wyspecjalizowane obszary badawcze z odpowiadającymi zdolnościami operacyjnym SZ RP. Z punktu widzenia systemu bezpieczeństwa państwa, wyznaczono siedem strategicznych, interdyscyplinarnych kierunków badań naukowych i prac rozwojowych, które wskazano w Krajowym Programie Badań. Jednym z nich, bezpośrednio wypisującym się w rozwój SZ RP, jest obszar „Bezpieczeństwo i obronność państwa”, w którego ramach podejmowane są strategiczne programy badawcze, zapewniające dopływ nowych rozwiązań zarówno dla wojska, jak też do innych służb publicznych. Analizując dość obszerną listę technologii priorytetowych oraz przełomowych [27], można dostrzec ich zbieżność z celami polityki naukowej i naukowo-technicznej ujętej w „Strategii działań resortu obrony narodowej w obszarze badań i technologii obronnych” [28]. Technologie te pozostają również w ścisłej korelacji z kierunkami modernizacji technicznej Sił Zbrojnych RP określonymi w „Głównych kierunkach rozwoju SZ RP”, każdorazowo wydawanymi przez Prezydenta RP w kolejnym cyklu planistycznym procesu rozwoju SZ RP. Na wspomnianej liście technologii leżących w zainteresowaniu MON znajduje się siedem obszarów tematycznych obejmujących:

- a) technologie informacyjne i sieciowe (w tym dla przykładu można wymienić: technologie identyfikacji, technologia układów efektywnej obróbki sygnałów);
- b) technologie sensorów i obserwacji (w tym m.in.: technologia detektorów ultrafioletowych z AlGaN, technologia wykonywania układów MIMIC w paśmie X);
- c) technologie broni precyzyjnej i rażenia (w tym: technologia wysokoenergetycznych materiałów miotających, technologia elaboracji mało wrażliwych materiałów wybuchowych do skorup pocisków o działaniu odłamkowo-burzącym i kumulacyjnym);
- d) platformy bezzałogowe (rozwój autonomii umożliwiający redukcję zaangażowania operatora; redukcję uzależnienia od systemów komunikacji bezprzewodowej o wysokiej przepustowości i dużej szybkości oraz skrócenie czasu podejmowania decyzji, rozwój metod (technologii) pozwalających na przejmowanie kontroli nad środkami bezzałogowymi przeciwnika);
- e) technologie z obszaru ochrony i przetrwania wojsk (w tym np.: technologie materiałowe w zakresie osłon przed działaniem energii skierowanej, technologie mikroukładu bioSiP);
- f) nowoczesne materiały (technologia utleniania w warunkach nadkrytycznych (ang. *supercritical water oxidation* – SCWO), technologia systemów fotowoltaicznych, technologia prochów zawierających energetyczne polimery z grupami azydowymi);
- g) technologie przełomowe (gdzie wyróżniono m.in.: technologie kwantowe, przetwarzanie informacji rozproszonej, energia skierowana i wiązkowa, rzeczywistość wirtualna i rozszerzona oraz interfejsy kognitywne).

Zatem można wnioskować z przedstawionych powyżej powiązań w procesie rozwoju SZ RP, problematyka technologii obronnych pozostaje w zainteresowaniu państwa, a nie wyłącznie sił zbrojnych. Potwierdzeniem tego faktu jest także silna presja na rozwój kompetencji technologicznych we wskazanych obszarach i łączenie ich ze wzrostem zdolności oraz potencjału przemysłu obronnego. Rozwój technologiczny postrzegany jest jako dźwignia ogólnego rozwoju gospodarczego państwa, co wyartykułowano w „Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju” [29].

Na stan bezpieczeństwa państwa, a w tym bezpieczeństwa militarnego, wpływa nie tylko stan rozwoju sił zbrojnych wyrażanych w ich zdolnościach operacyjnych. Drugim bardzo istotnym obszarem pozostają macierzyste zdolności państwa do rozwoju własnych środków walki, czyli posiadanie właściwego potencjału badawczo-przemysłowego. Realizacje obu obszarów z technologiami militarnymi przedstawiono na rysunku 3. Warto zauważyć, że w polskiej praktyce obszar rozwoju sił zbrojnych pozostaje domeną głównie czynników wojskowych. Natomiast, kreowanie zdolności wytwórczych i rozwojowych pozostaje w gestii MON, czyli przygotowanej Narodowej Polityce Zbrojeniowej (NPZ).

Rysunek 3. Model powiązań techniki wojskowej i technologii z systemem bezpieczeństwa państwa.
Źródło: opracowanie własne

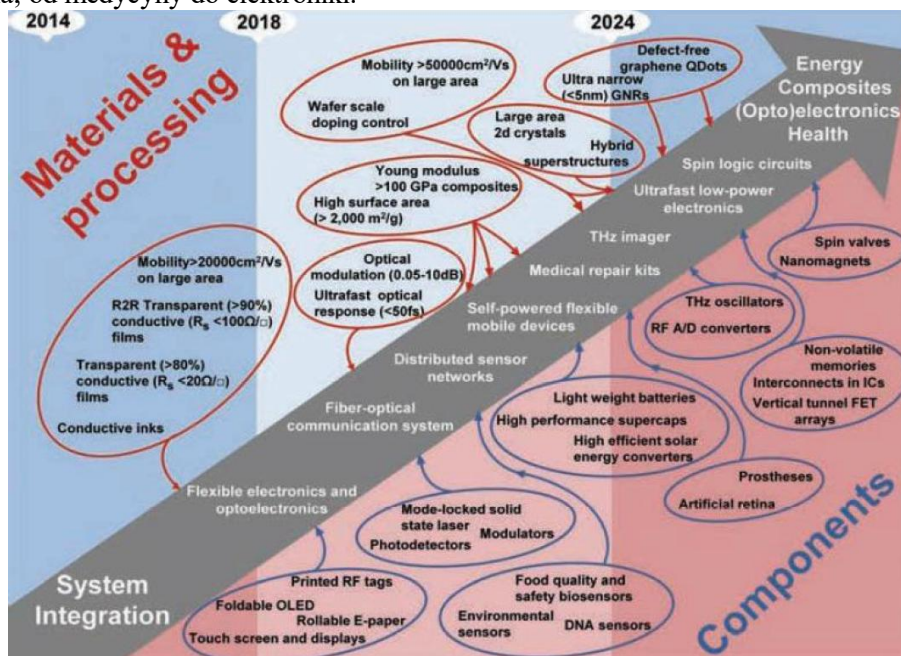
Opracowany dokument NPZ nie tylko należy do kluczowych obszarów rozwoju państwa, ale jest także mechanizmem zapewniającym jego bezpieczeństwo militarne. Dokument, wyszczególniony w „Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju”, powinien dać ramy formalno-prawne oraz stabilność głównych kierunków rozwoju krajowego przemysłu obronnego. Dla sfery zainteresowań bezpieczeństwa państwa w wymiarze militarnym jest na tyle istotny, że wskaże gałęzie przemysłu obronnego, poprzez których ustawiczny rozwój będzie można zaspakajając relewantne zdolności operacyjne. Utrzymanie i rozwój narodowych zdolności przemysłu obronnego, w przełożeniu na rozwój SZ RP, ma m.in. gwarantować bezpieczeństwo dostaw sprzętu i uzbrojenia wojskowego, zwiększenia nasycenia produkowanymi środkami walki oraz uzupełnianiu strat. Posiadanie pełnej wiedzy o technologiach składowych produktu w postaci uzbrojenia bądź sprzętu wojskowego względnie łatwo można przełożyć na zaplanowanie wymaganych i właściwych cykli remontowych, pomóc ustalić harmonogramy i wymogi obsługi bieżących, projektować struktury jednostek logistycznych odpowiedzialnych za przywracanie gotowości sprzętu do działań, czyli

tego zakresu działań taktycznych i operacyjnych, który wprost przekładają się na sposób organizacji i prowadzenia działań zbrojnych – domeny sztuki wojennej.

Kluczowym aspektem w tym względzie pozostaje pełna kontrola nad uzyskanymi technologiami oraz planowe i ustawiczne ich rozwijanie. Powiązane z obszarami specjalizacji krajowego przemysłu obronnego oraz zdolnościami operacyjnymi sił zbrojnych priorytetowe obszary technologii powinny doczekać się dokumentów kierunkowych w postaci map rozwoju kompetencji technologicznych (tzw. *Technology Roadmap*). Mapa drogowa technologii jest elastyczną techniką planowania wspierająca planowanie strategiczne i dalekosiężne poprzez dopasowanie krótko- i długoterminowych celów do konkretnych rozwiązań technologicznych. Przykład mapy rozwoju technologii grafenowych ilustruje rysunek 4.

Z drugiej zaś strony dokument taki w randze planu strategicznego byłby jasnym sygnałem dla przedsiębiorców oraz ośrodków naukowo-badawczych o zainteresowaniu państwa i pewnego rodzaju gwarancji długoterminowego zainteresowania. Dzięki opracowanym planom strategicznym inwestowane środki finansowe i zasoby ludzkie nie byłyby marnotrawione, a także i deklarowano by potencjalne zakupy rozwiązań z tych obszarów. Dodatkowym walorem tego rodzaju formalnego podejścia byłoby zmniejszenie tendencji do wewnątrzkrajowej rywalizacji firm, gdyż naturalnie wytworzyłyby się grupy specjalizujące się w konkretnych rozwiązaniach (liderzy technologii), wokół których mogłyby się skupić inne podmioty inwestycyjne. Dla przykładu można tu wymienić chociażby Wojskowy Instytut Łączności, specjalizujący się w tworzeniu rozwiązań z zakresu walki elektronicznej, czy PIT-RADWAR będący wiodącym ośrodkiem specjalizującym się w technologiach radarowych. Przykład dotyczy rozwoju tzw. technologii grafenowych, gdzie zilustrowano powiązania i kolejne kroki w dochodzeniu do konkretnych zastosowań w różnych dziedzinach życia, od medycyny do elektroniki.

Rysunek 4. Przykład mapy rozwoju technologii grafenowych. Źródło: *Nanoscale* no 11, vol. 7, s. 4760.

Z rysunku 4 można odczytać kolejne poziomy integracji systemów wykorzystujący technologie wykorzystujące zalety grafenu. Do każdego z poziomów przypisano niezbędne materiały i procesy oraz niezbędne komponenty. Całość umiejscowiono w czasie, co między innymi pozwala łatwo ocenić decydującym efekty działań w sektorze objętym mapą rozwoju technologicznego.

W podobnym duchu powinny być rozwijane takie obszary przemysłu zbrojeniowego i związane z nim obszary technologii składowych, w których czynniki państwowe upatrują osiągnięcie względnej samodzielności produkcyjnej. Jest to niezwykle pracochłonne i wymaga długoletniej konsekwencji w działaniu oraz zagwarantowania właściwego poziomu nakładów. Opracowanie mapy drogowej ma trzy główne zastosowania. Pomaga osiągnąć konsensus w sprawie zestawu potrzeb i technologii potrzebnych do zaspokojenia tych potrzeb, zapewnia mechanizm pomagający w prognozowaniu rozwoju technologii oraz zapewnia ramy, które pomagają planować i koordynować rozwój technologii. Narzędzie może być również wykorzystywane jako instrument analityczny do programowania rozwoju i powstawania nowych gałęzi przemysłu [30].

Dlatego, w obliczu coraz większej konkurencji na rynku producentów obronnych, nieunikniona jest większa konsolidacja zasobów ludzkich i finansowych oraz wyznaczenie liderów specjalizacji. Z punktu widzenia sztuki wojennej oraz technologii posiadanie jasno sprecyzowanych ośrodków naukowo-badawczych daje także możliwości większego zaangażowania się specjalistów wojskowych w procesy projektowe, podnoszące przyszłe walory użytkowe wytworów pracy naukowej zwłaszcza na najwcześniejszych etapach ich tworzenia.

Nawet wstępna analiza związków pomiędzy technologiami a sztuką wojenną potwierdza występowanie wzajemnych zależności. Relacje te zachodzą przede wszystkim w obrębie przygotowań obronnych oraz długoterminowego rozwoju sił zbrojnych. Najważniejsze jednak, że są one bezpośrednie i wprost. Stąd też, znamienne jest, że mówiąc o *technologiach* w ogóle, czy *technologiach obronnych* w szczególności, powinniśmy wiązać je z systemem bezpieczeństwa państwa i relacjami na poziomie polityczno-strategicznym. Natomiast wytwory przemysłu obronnego w postaci środków walki będących egzemplifikacją różnych rozwiązań technologicznych, wpisują się w poziom militarno-strategiczny oraz operacyjny w kontekście długofalowego rozwoju zdolności sił zbrojnych. Właśnie w takich relacjach powinny te terminy być odczytywane.

3. Miejsce technologii w teorii strategicznego zarządzania bezpieczeństwem militarnym

3.1. Opis stanu obecnego

Rządy, państwa i przywódcy zawsze stosowali strategię taką, jaką ją dzisiaj rozumiemy, ale nazywali ją „strategią” dopiero 200 lat temu. Jednak z tego powodu, że słowo strategia nie było wcześniej używane, nie oznacza, że nikt nie miał strategii. Strategia ma uniwersalne wymiary, mające zastosowanie do wszystkich wojen w historii [31]. Ma ponadczasowy charakter, ale zmienia się w zależności od okoliczności społecznych, ekonomicznych i technologicznych.

Strategia jest na ogół sformalizowana przez trzy elementy: „cele”, „sposoby” i „środki”, z których każdy ma zasadnicze znaczenie dla integralności teorii strategicznej [32]. Jeśli brakuje celów politycznych, oznacza to, że strategzy nie mają konkretnych wskazówek i dlatego nie mają konkretnych podstaw dla wyboru sposobów (technologii) osiągnięcia celu ogólnego. W efekcie środki wojskowe są traktowane jako działania taktyczne, których wyniki są ograniczane do lokalnych sukcesów. Ponadto, jeśli środki wojskowe nie są wystarczające do pokonania środków wojskowych wroga, to zakładane cele polityczne i strategiczne oraz sposoby ich osiągnięcia stają się przestarzałe, bez względu na to, jak są inteligentne [33].

Dotychczas żaden współczesny strateg do spraw działań wojennych nie okazał się bardziej wpływowy niż K. Clausewitz, w obszarach pogłębienia rozumienia uniwersalnych zasad wojny. Dlatego warto podkreślić kilka jego podstawowych koncepcji. Doniosłe dzieło Clausewitza „O wojnie” (ang. *On War*) było pierwszą próbą sformalizowania zasad powszechnie obowiązujących i mających zastosowanie do wszystkich wojen. Autor nazwał te uniwersalne zasady „wiedzą obiektywną” [34]. Pomimo niektórych krytyków Clausewitza, jego pomysły nadal stanowią integralną część naszego obecnego rozumienia „strategii” [35].

Definicja strategii Clausewitza „wykorzystanie zadań na potrzeby wojny” jest dość prosta i zwięzła. Na pierwszy rzut oka można nie zauważyć znaczenia tego zdania. Ponieważ, jak stwierdził Clausewitz, „wszystko na wojnie jest bardzo proste, ale najprostsza rzecz jest trudna” (Gray, 2010). Rzeczywiście, zdumiewające jest obserwowanie, jak narody nie przestrzegały podstawowej zasady „użycia siły do tego celu” w całej historii, przez co przeważnie poniosły śmiertelne konsekwencje. Bernard Brodie, znany amerykański strateg wojskowy z epoki zimnej wojny, stwierdza w swojej książce, jak główni aktorzy w drugiej wojnie światowej byli dalecy od powiązania wojny z celami politycznymi i bardziej koncentrowali się na wygraniu wojny niż na celu politycznym [37]. Prace B. Brodie pomogły w konceptualizacji amerykańskiej strategii odstraszania, uwzględniając później utratę amerykańskiego monopolu nuklearnego, broni termojądrowej i rakiet międzykontynentalnych [38].

Istnieją inne definicje strategii wojennych opracowane przez znanych strategów. Colin Gray, starając się rozwinąć definicję Clausewitza, definiuje strategię jako „użycie siły i groźbę użycia siły dla celów polityki” (Gray, 2010). Richard Betts nazywa strategię „związkiem między środkami wojskowymi a celami politycznymi”, jednocześnie podejmując debatę na temat przyszłości wojny i nowych form, jakie mogą przybierać współczesne konflikty [39]. Nawet Liddell Hart, jeden z najwcześniejszych i najbardziej stanowczych krytyków Clausewitza, zdefiniował strategię w podobny sposób, jako „sztukę dystrybucji i stosowania środków wojskowych do osiągnięcia celów polityki”. Jego książka stanowi interesującą ilustrację tego, w jaki sposób można wykorzystywać i nadużywać historii w analizie konfliktów [40].

We wszystkich wyżej wspomnianych definicjach wspólna jest instrumentalność, która nie różni się w istocie tym, co wyjaśnia Clausewitz w *On War*. Instrumentalność, to wszelkiego rodzaju oprzyrządowanie wojenne (pojazd, okręt, system lub inne urządzenie) przeznaczone głównie do służby wojskowej i skierowane do użycia w takiej służbie. Może również obejmować takie narzędzia, które początkowo nie zostały zaprojektowane z przeznaczeniem wojskowym. Stąd można twierdzić, że cała

struktura książki „O Wojnie” opiera się na związku między „celem” a „środkami”, który A.J. Echevarria określa jako instrumentalność [41].

C.S. Gray używa metafory pomostowej do opisanie wspomnianej instrumentalności. Twierdzi, że stratedzy mają trudną i złożoną pracę polegającą na przełożeniu celów politycznych lub polityki na realne cele i plany wojskowe. Porównuje ten proces do przeliczania walut, na przykład zamieniając jedną walutę wojskową (gospodarczą lub dyplomatyczną lub technologiczną) na inną, używając jako przelicznika pożądaných celów politycznych. Pomost łączy dwa bardzo różne światy, które w innym przypadku zostałyby podzielone. Budowla Graya wspiera się na konkretnych technologiach wojskowych (filarach) [42]. Zagadnienia budowy przewagi strategicznej w oparciu o przewagi technologiczne będą szerzej opisane w następnym podrozdziale.

Poprawa zdolności sił zbrojnych poprzez permanentną, zaplanowaną i zorganizowaną wymianę uzbrojenia na nowe systemy uzbrojenia o lepszych parametrach taktyczno-technicznych jest zjawiskiem powszechnym we wszystkich armiach świata. Jest to zarazem proces długotrwały, skomplikowany i kosztowny, w który zaangażowanych jest wiele podmiotów, specjalizujących się w realizacji zadań w poszczególnych fazach czy etapach cyklu życia sprzętu wojskowego (SpW).

W warunkach polskich, nasywanie sił zbrojnych nowoczesnym sprzętem odbywa się w drodze realizacji trzech opcji:

1. poprzez zakup – najbardziej oczywista ścieżka zaspokojenia potrzeb operacyjnych, gdzie głównym czynnikiem są dostępne zasoby finansowe;
2. poprzez modernizację – wymagająca posiadania odpowiedniego zaplecza przemysłowego; skupiająca się na poprawie parametrów t-t już wykorzystywanego uzbrojenia;
3. poprzez badania i rozwój – najbardziej długotrwały proces, wymagający zaangażowania odpowiedniego zaplecza naukowo-produkcyjnego, ale zapewniająca wytworzenie zupełnie nowego jakościowo produktu – zazwyczaj konkurencyjnego na rynku światowym i posiadającego unikalne lub nowe właściwości.

Przeobrażanie SZ RP odbywa się poprzez realizację zadań we wszystkich trzech opcjach. Niemniej jednak różny jest rozkład akcentów na każdą z nich. Ostatnia ścieżka zapewnienia zdolności dla sił zbrojnych jest najmniej popularna. Wyrazem takiej opinii jest nie tylko zestawienie przykładów wdrożenia systemów uzbrojenia powstałych w wyniku realizacji prac badawczo-rozwojowych, ale także procent wydatków budżetowych (MON) przeznaczany na badania i rozwój, w kontekście środków przewidywanych na bezpośrednie zaplanowane zakupy.

Pomyślna identyfikacja technologii przełomowej, pozytywna weryfikacja jej dostępności i możliwości praktycznego zastosowania, połączona z szybkim wdrożeniem do produkcji oraz wprowadzeniem do uzbrojenia sił zbrojnych może przynieść tak pożądaną przez wszystkich przewagę jakościową. Opisana ścieżka postępowania jest egzemplifikacją modelu idealnego, który przynosi wielokrotną korzyść z uwagi na uzyskanie unikalnych zdolności. Jednak w całym procesie pamiętać należy o dużym poziomie ryzyka, jakie przypisane jest podejmowaniu się takich wyzwań i angażowaniu zasobów ludzkich i finansowych. Niestety, w tym względzie musimy jeszcze łamać utrwalone postawy skupiania się na rozwiązaniach pewnych, ale niepoprawiających znacząco stosunków jakościowych w odniesieniu do systemów potencjalnego

przeciwnika. Brak jest zupełnie narzędzi szacowania ryzyka na poszczególnych etapach procesu decyzyjnego dotyczącego podejmowania badań w zakresie technologii przełomowych.

Przy tej okazji dotykamy kolejnego obszaru problemowego, nierozzerwalnie związanego z procesem budowania zdolności operacyjnych sił zbrojnych w oparciu o rodzime rozwiązania techniczne. Mianowicie, chodzi o decyzję ochrony przez państwo wybranych, przełomowych lub innowacyjnych technologii. Nadanie szczególnego znaczenia wyselekcjonowanym technologiom pozwala na przedłużenie czasu konkurencyjności rozwiązania, a tym samym utrzymanie przewagi jakościowej w tym względzie. Ponadto, zapobiega jej odpływowi na rynki zewnętrzne i nieprzychylnie danemu państwu oraz tworzy warunki do ciągłego rozwoju w określonej dziedzinie technicznej i budowanie pozycji lidera. Rozwiązania ograniczające transfer technologii na rynki zewnętrzne są znane i stosowane przez wiele państw, a wykorzystywane mechanizmy są różne. Niemniej jednak, podjęcie decyzji o ograniczeniu dostępności wskazanych rozwiązań technologicznych niesie ze sobą pewne konsekwencje, przede wszystkim natury systemowej – finansowej i organizacyjnej. Zdecydowanie się na „blokade” technologii wymusza zadeklarowanie się państwa co do obszarów technologicznego zainteresowania, co dodatkowo powinno łączyć się z lokowaniem tych rozwiązań w produktach rodzimego przemysłu obronnego. Siłą rzeczy, takie podmioty i produkty powinny być aktywnie wspierane przez administrację rządową i siły zbrojne, zapewniając nie tylko zbyt na rynku wewnętrznym, ale także silne wsparcie za granicą.

Niezbędnym wsparciem tego rodzaju działań powinny być stabilne podstawy polityki zbrojeniowej państwa wyrażone w dokumentach wymiaru strategicznego oraz operacyjnego. Skuteczność i efektywność działań ukierunkowanych na dalekosiężne zagwarantowanie odpowiedniego potencjału SZ RP będzie zależała od przyjęcia jasnych, klarownych i przejrzystych podziałów kompetencji i odpowiedzialności oraz ustalenia hierarchii wśród wszystkich podmiotów uczestniczących w procesie rozwoju potencjału obronnego. Tylko skoordynowane i wzajemnie powiązane procesy, przebiegające w poszczególnych obszarach odpowiedzialności, połączone ze sobą jednością celu, jakim są SZ RP zdolne do realizacji powierzonych zadań, przyniosą oczekiwany efekt synergii.

Sprawne identyfikowanie innowacyjnych rozwiązań technicznych i technologicznych nie niesie ze sobą konkretnego efektu. Niezbędne jest posiadanie zdolności do weryfikacji rozwiązania, połączone z założeniem jego bezpośredniego zastosowania praktycznego. W całym procesie kluczową rolę odgrywa czas, jaki konsumowany jest na poszczególne etapy procesu. Każde bowiem opóźnienie lub bierność decyzyjna znacznie obniża konkurencyjność rozwiązania i szansę na uzyskanie unikalnego produktu. Presja czasu dotyczy nie tylko rozwickłego i bezwładnego procesu administracyjnego, który nie sprzyja natychmiastowemu rozpoczęciu badań, ale również mało dynamicznemu procesowi samych prac rozwojowych projektu. Oczywiście jest, że czynnikiem hamującym szybkość decyzji oraz rozmach prac jest dostępność środków finansowych. W przypadku technologii przełomowych np. z dziedziny elektroniki, odwołanie decyzji uruchomienia projektu na kolejny rok budżetowy, niekiedy wręcz zatrzymuje proces przygotowania założeń z uwagi na konieczność ich ciągłej aktualizacji. Jednym z możliwych rozwiązań organizacyjnych mogących

przyśpieszyć proces jest zagwarantowanie rezerwy celowej na rozpoczęcie badań w obrębie priorytetowych technologii obronnych oraz skanalizowanie i ograniczenie odpowiedzialności do jednego podmiotu wykonawczego, którym w naturalny sposób mógłby być Inspektorat Implementacji Innowacyjnych Technologii Obronnych (I3TO).

Ochrona własności intelektualnej stanowi odrębny obszar zainteresowania, który nierozłącznie wpływa na możliwości generowania i prowadzenia prac badawczo-rozwojowych, a w dalszej kolejności przekłada się na zdolności implementacji rozwiązań do uzbrojenia. Doświadczenia z nadzorowanych przez I3TO projektów wskazują na konieczność uporządkowania i ugruntowania tejże problematyki na drodze rozwiązań formalno-prawnych, które byłyby przyjęte w resorcie MON i gwarantowałyby przejrzystość, spójność i trwałość obowiązujących zasad w tym względzie. W projektach realizowanych przez NCBR ustawowym właścicielem wynalazków, wzorów użytkowych i wzorów przemysłowych, w imieniu Skarbu Państwa, jest Minister Obrony Narodowej. W związku z powyższym, wykonawcy projektów mają wrażenie bezpowrotnej utraty praw własności przemysłowej i niemożności rozwijania pomysłów w dalszym toku badań.

Zapewnienie integralności i niepodległości państwa oraz bezpieczeństwa jego granic jest zadaniem SZ RP wykonywanym w sposób ciągły i długofalowy. Dynamizm środowiska bezpieczeństwa światowego i regionalnego wymaga, aby wprowadzać niezbędne zmiany do architektury zaprojektowanego Systemu Obronności Państwa, dające realne szanse na skuteczną realizację postawionych zadań w tym względzie. Stąd, niezbędne jest podejmowanie działań wyprzedzających, dzięki którym zapewnione będą zdolności SZ RP na reagowanie i przeciwstawianie się przewidywanym zagrożeniom systemu bezpieczeństwa kraju, nie tylko w wymiarze militarnym.

Efektywne i skuteczne przygotowanie potencjału obronnego państwa wymaga od jego organizatora zapewnienia najnowocześniejszych narzędzi i środków do implementacji założeń obronnych i zagwarantowania bezpieczeństwa militarnego i gospodarczego państwa. Dynamiczny postęp w technologiach obronnych wymusza reagowanie na zachodzące zmiany i wprowadzanie najnowocześniejszych systemów uzbrojenia bez zbędnej zwłoki i w odpowiedniej ilości. Jest to zadanie niezmiernie kosztowne i wymagające długofalowego planowania. Zaniechanie, opóźnienie lub niedoszacowanie modernizacji technicznej SpW może doprowadzić do powstania zbyt dużych dysproporcji w porównaniu do potencjału przewidywanego przeciwnika, których nie da się zniwelować w oparciu o inne źródła.

Biorąc powyższe pod uwagę, ważną przesłanką jest zapewnienie SZ RP zdolności do zaspokajania ich potrzeb operacyjnych w całym spektrum aplikacji. Jednakże, w wybranych segmentach systemu obronnego, opisanych poziomem ambicji, potrzeby te powinny być zapewniane w oparciu o własny potencjał intelektualny, produkcyjny i logistyczny. Dla osiągnięcia takiego stanu, jest niezbędne wskazanie strategicznych, długookresowych perspektyw i oczekiwań co do potencjalnego kształtu i zdolności obronnych, jakie powinny posiadać SZ RP w perspektywie 30-50 lat. Nakreślenie ogólnych ram co do kształtu i zasobów ich zaspokajania w poszczególnych obszarach zdolności pozwoli na podejmowanie badań naukowych i rozwojowych nad tworzeniem i implementacją perspektywicznych środków i systemów walki, tworzących element skutecznego odstraszenia militarnego. Wyznaczenie kierunków długookresowych jest

niezbędne do aktywizacji ośrodków naukowo-badawczych, które podejmowałyby działania ukierunkowane na opracowywanie innowacyjnych technologii obronnych, a w korelacji z przemysłem obronnym zapewniały samowystarczalność we wskazanych obszarach.

Brak długookresowej wizji zapewnienia i rozwoju zdolności obronnych SZ RP, ujętej w strategicznym dokumencie wybiegającym w przyszłość w wymiarze 20-30 lat, uniemożliwia podjęcie przez ośrodki naukowo-badawcze oraz przemysł obronny decyzji o rozpoczęciu i kontynuacji wieloletnich projektów badawczych. Utrzymanie oczekiwanego tempa prac badawczych i rozwojowych, w obrębie perspektywicznych projektów zdolnościowych, wymaga również zagwarantowania środków niezbędnych na pozyskanie i stały dopływ wysoce wykwalifikowanej kadry naukowej i technicznej.

Polityka bezpieczeństwa i obronności państwa winna być realizowana w celu jak najsprawniejszego i najskuteczniejszego wykorzystania wszystkich dostępnych narzędzi do zagwarantowania nienaruszalności granic i suwerenności kraju. Jest to proces skomplikowany i realizowany w sposób ciągły, ale też wymagający stałego monitorowania sytuacji bezpieczeństwa, w celu identyfikacji pojawiających się zagrożeń i wykorzystywania wyłaniających się szans.

Kluczowym elementem gwarantującym realizację celu bezpieczeństwa i obrony państwa są siły zbrojne. O możliwościach wykonania postawionych zadań sił zbrojnych decydują ich zdolności operacyjne. Natomiast o kondycji i sile militarnego trzonu obronności decyduje m.in. nowoczesność i wysokie walory bojowe wykorzystywanej przez wojsko techniki.

Istotną rolę, z punktu widzenia pozyskiwania przez siły zbrojne nowych zdolności, odgrywa przemysł obronny (jako dostarczyciel SpW). Specyficzną i dodatkową rolę dla każdego sił zbrojnych pełni w tym względzie przemysł krajowy. Dzięki odpowiedniemu potencjałowi, krajowy przemysł obronny może zapewnić najlepsze pod względem parametrów taktyczno-technicznych produkty obronne, spełniające oczekiwania sił zbrojnych. Ponadto, co równie ważne, pozwala na dynamizację i zwiększenie (na dużą skalę) produkcji, która przekłada się na wzmocnienie potencjału bojowego (jego zwielokrotnienie), jakość serwisu oraz uzupełnienie strat. Kwestia ta staje się niezmiernie istotna w obliczu konieczności spełnienia wymagań art. 3 Traktatu Waszyngtońskiego oraz zdolności sił zbrojnych do utrzymania ciągłości działań, w oczekiwaniu na wzmocnienie sił sojuszniczych.

Stąd, aby podmioty krajowego przemysłu obronnego tak postrzegały swoją rolę i miejsce w systemie zapewnienia zdolności obronnych państwa, niezbędne jest określenie właściwego kształtu i kierunków polityki obronności, a w tym zbrojeniowej. Dodatkowo kierunki te powinny mieć silne i stabilne postawy, formułowane w ujęciu długoterminowym, tj. z perspektywą wybiegającą co najmniej na jedno pokolenie (20-30 lat) do przodu.

Wytycanie długookresowych kierunków rozwoju oraz określanie docelowego kształtu sił zbrojnych powinno opierać się o stabilne podstawy. Takie podstawy tworzą dokumenty rangi strategicznej: *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP*, *Polityczno-strategiczna dyrektywa obronna RP*, *Główne kierunki rozwoju SZ RP oraz ich przygotowań do obrony państwa* (dokumenty wynikające z ustawy z dnia 27 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony RP). Ponadto, uzupełnienie stanowi *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP* (wynikająca z ustawy

z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju). Obie strategie bezpieczeństwa są dokumentami bazowymi do planowania długookresowego i tylko w części odnoszą się do problematyki obronności, która występuje w obrębie systemu bezpieczeństwa państwa, jako jedna z jej kategorii – bezpieczeństwo militarne.

Kluczowymi w tym względzie dokumentami planowania strategicznego są: Strategia bezpieczeństwa i strategia obronności. Oprócz wymiaru praktycznego – ukierunkowywania wysiłków wszystkich podmiotów państwa zaangażowanych w zapewnienie bezpieczeństwa i obrony kraju – dają jasny obraz długofalowych dążeń i gwarancji politycznych pewnej niezmienności założeń funkcjonowania państwa w tym obszarze. Jest to niezmiernie istotne dla podmiotów przemysłu obronnego, które działając w środowisku wolnorynkowym, muszą dbać o swoją kondycję i wyznaczać długookresowe strategie rozwoju, gwarantujące dodatni bilans ekonomiczny i stabilność finansową.

Narzędziami wykorzystywanymi do wyznaczania podstaw i opracowania kluczowych dokumentów planowania długookresowego są strategiczne przeglądy: bezpieczeństwa i obronności. W praktyce polskiego porządku prawnego nie mają one dostatecznego umocowania i nie wpisały się w stałą praktykę cywilnej kontroli nad SZ RP. Skuteczne i właściwe wykorzystanie tych narzędzi wytyczania kierunków kreowania polityki obronności, a w tym jasnego przekazu co do oczekiwanego kształtu wojska, wymaga ustalenia pewnej cykliczności tego procesu. Dotychczas nie jest ustalony kalendarz prowadzenia strategicznych przeglądów obronnych (SPO). Cykliczność procesu SPO jest przypadkowa, a o terminie jego przeprowadzenia decyduje minister w sposób dość dowolny. Nie ma zatem formalnego umocowania SPO oraz wskazania konieczności opracowania strategii obronności – stanowiących wymierny efekt planowania rozwoju SZ RP w wymiarze długoterminowym. Wpisanie tych elementów w wymogi kształtowania systemu obronnego państwa gwarantuje pewną stałość kierunków strategicznych – czyli elementu planowania długoterminowego. To z kolei powinno dać podstawy do koncentracji podmiotów krajowego przemysłu obronnego na odpowiednim obszarze produkcji obronnej.

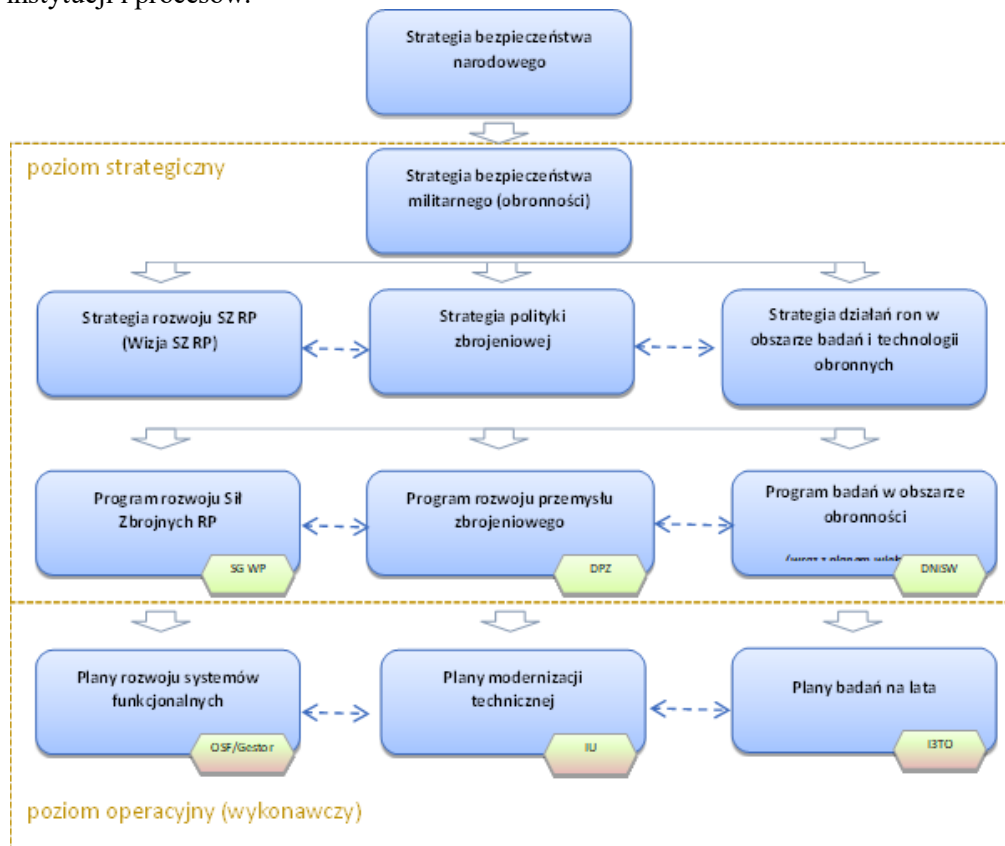
3.2. Struktura dokumentów strategicznych rozwoju potencjału SZ RP

Polityka zbrojeniowa państwa powinna wynikać z celów i zadań zaprojektowanego systemu bezpieczeństwa. Swoimi założeniami i działaniami wpisywać się winna w ogół przedsięwzięć gwarantujących wypełnienie konstytucyjnych zadań Sił Zbrojnych RP oraz przyczyniać do ogólnego rozwoju gospodarczego kraju. Ze swojej natury, polityka zbrojeniowa umiejscowiona jest na poziomie strategicznym i wraz z innymi narzędziami tego typu, wpisuje się w schemat zaplanowanych i długoterminowych działań konstytucyjnych organów państwa (w tym przypadku resortu obrony narodowej), realizujących podstawowe jego interesy.

Skuteczność i efektywność działań ukierunkowanych na zagwarantowanie odpowiedniego potencjału SZ RP będzie zależała od przyjęcia jasnych, klarownych i przejrzystych podziałów kompetencji i odpowiedzialności oraz ustalenia hierarchii wśród wszystkich podmiotów uczestniczących w procesie rozwoju potencjału obronnego. Tylko skoordynowane i wzajemnie powiązane procesy, przebiegające w poszczególnych obszarach odpowiedzialności, połączone ze sobą jednością celu jakim są SZ RP zdolne do realizacji powierzonych zadań, przyniosą oczekiwany efekt synergii.

Zaproponowany na rysunku 5 układ zależności pomiędzy kluczowymi dokumentami, wraz z przypisanymi do nich jednostkami i komórkami organizacyjnymi MON, spełniającymi funkcję podmiotów wiodących w danym obszarze, można podzielić na dwa zasadnicze poziomy: strategiczny i operacyjny. Zgrupowane dokumenty mają, odpowiedni dla danego poziomu, zarówno wymiar czasowy (perspektywę planistyczną), a przede wszystkim zakres merytoryczny kierunków (zadań) i propozycji osiągnięcia zakładanych celów. Dokumenty planowania rozwoju potencjału obronnego (rys. 1), w zależności od szczebla organizacyjnego do którego zostały przypisane, odnoszą się do różnego okresu planistycznego. „Strategie” są dokumentami planowania długookresowego, wybiegającymi w swoich zapisach w perspektywę 20-30-letnią. Tym samym zapewnia się względnie stałe i stabilne podstawy do programowania przedsięwzięć w wymiarze 10-15 lat, które podlegać mogą pewnym korektom związanym z oceną wpływu fluktuacji środowiska. „Plany rozwoju” są dokumentami wykonawczymi w wymiarze krótszym – średniookresowym około 2-4 lat. Na każdym poziomie i do każdego dokumentu przypisane zostały podmioty wiodące, odpowiedzialne za prowadzenie wzajemnej wymiany informacji i korelacji zapisów, przy zachowaniu nadrzędności instytucji i procesów.

Rysunek 5. Hierarchia dokumentów rozwoju potencjału obronnego i wzajemne zależności. Opracowanie własne.

Legenda: SG WP – Sztab Generalny Wojska Polskiego; DPZ – Departament Polityki Zbrojeniowej MON; DNIŚW – Departament Nauki i Szkolnictwa Wojskowego MON; OSF – Organizator Systemu Funkcjonalnego; IU – Inspektorat Uzbrojenia; I3TO – Inspektorat Implementacji Innowacyjnych Technologii Obronnych

Wspólnym punktem wyjścia dla wszystkich elementów systemu budowy potencjału obronnego państwa, ukierunkowującym działania rozwijane w poszczególnych obszarach specjalistycznych, powinna być „Strategia bezpieczeństwa militarnego (obronności)”. To z jej założeń powinny wynikać wskazówki dla działalności strategicznej w zakresie rozwoju Sił Zbrojnych, polityki zbrojeniowej oraz badań w obszarze technologii obronnych. Zauważyć przy tym należy nadrzędną, w stosunku do pozostałych dwóch obszarów, rolę procesu i założeń związanych z rozwojem zdolności SZ RP – jako podstawowego narzędzia w zapewnianiu zadań konstytucyjnych. To wizja przyszłego kształtu i możliwości sił zbrojnych powinna stanowić wyznacznik dla dalszych działań podejmowanych we wzajemnej korelacji przez ośrodki naukowo-badawcze i podmioty przemysłu obronnego.

„Strategia polityki zbrojeniowej” oraz „Strategia działań resortu obrony narodowej w obszarze badań i technologii obronnych” winny być ściśle skorelowane z wymaganiami co do rozwoju zdolności operacyjnych SZ RP, określonymi w „Strategii rozwoju SZ RP”. Wzajemne powiązania dokumentów pozwalają, z jednej strony, na korelację planowanych działań oraz informowanie się podmiotów zaangażowanych w proces rozwoju potencjału obronnego państwa. Interakcja pomiędzy podmiotami będzie obejmowała przede wszystkim ustalenie możliwości i oczekiwań, a z drugiej strony, właściwe ukierunkowanie długookresowej działalności w poszczególnych obszarach funkcjonalnych w celu jak najskuteczniejszego i efektywniejszego wykorzystania posiadanych zasobów materiałowych i ludzkich.

Wzajemna interakcja zachodzić będzie również na poziomie realizacji poszczególnych zadań ujętych we właściwych planach. Praktycznym wyrazem będzie np. realizacja projektu badawczego w obszarze określonym właściwą strategią, w którego realizację mogą i niejednokrotnie są zaangażowane podmioty przemysłowe (konsorcja naukowo-przemysłowe), a w przypadku osiągnięcia zakładanego poziomu TRL produktu i spełnieniu wymagań operacyjnych, podjęcie produkcji i wdrożenie do użytku w siłach zbrojnych – czyli wypełnienie założeń strategii rozwoju sił zbrojnych.

Z uwagi na wagę w zapewnianiu zdolności obronnych państwa, przedsiębiorstwa przemysłu obronnego powinny być profilowane zgodnie z kierunkami polityki zbrojeniowej. W odniesieniu do spółek Skarbu Państwa działających w sektorze obronnym, ich profil powinien być zgodny z potrzebami Sił Zbrojnych RP, a decyzje w tym względzie powinny być wynikiem uzgodnień w wymiarze apolitycznym (ponadpartyjnym). Narzędziami pomocnymi w sprawnym zarządzaniu rozwojem spółek przemysłu obronnego powinny być „Założenia polityki zbrojeniowej MON”. W dalszej kolejności stanowić winny podstawę do wypracowania „Strategii polityki zbrojeniowej RP” – kluczowego dokumentu dla rozwoju podmiotów sektora przemysłu obronnego. Treści tam zawarte powinny podlegać szczegółowemu rozwinięciu, w kontekście przyjmowanego horyzontu czasowego w „Programie rozwoju potencjału przemysłu obronnego w latach...”.

Zapewnienie ciągłej sprawności i niezawodności systemu obronnego państwa powinno opierać się na zapewnieniu ciągłości rozwijania zdolności głównego elementu tego systemu, czyli sił zbrojnych. Gwarancja stałego i opartego na stabilnych podstawach rozwoju potencjału obronnego powinna wynikać z przemyślanych i zaplanowanych w różnych wymiarach czasowych działaniach podmiotów rządowych, przemysłu

obronnego oraz ośrodków naukowych i naukowo-badawczych. Tylko korelacja celów i zadań poszczególnych podmiotów pozwoli na zbudowanie sił zbrojnych zdolnych do realizacji podstawowych zadań konstytucyjnych, a rozwój własnych zdolności produkcyjnych techniki militarnej (szczególnie w obszarze technologii innowacyjnych), przełoży się zarazem na zapewnienie możliwości wzmocnienia tego potencjału w sytuacji narastającego bezpośredniego zagrożenia.

Ustanowienie funkcjonalnych i formalnych zależności pomiędzy podmiotami procesu rozwoju zdolności obronnych pozwoli na przejrzyste i zgodne z oczekiwaniami powiązanie procesów planowania i realizacji badań z przyszłą produkcją i wdrożeniem sprzętu wojskowego. Tym samym zapewnione zostaną warunki dla zamknięcia wszystkich przedsięwzięć w jednolity cykl, skorelowany z cyklem życia produktu obronnego.

4. Rola innowacji w tworzeniu strategicznej przewagi technologicznej

4.1. Innowacja i tworzenie przewagi konkurencyjnej

Znaczenie i wpływ innowacji na wytworzenie przewagi konkurencyjnej badane jest od wielu dekad. Jednak z powodu różnic w punktach widzenia i pochodzeniu każdego badacza nie można zbudować ogólnie dobrze przyjętej definicji. W przeszłości J. Schumpeter [3] definiował innowacje jako podobne do nowych kierunków wykorzystania istniejących zasobów firmy na nowe rzeczy, takie jak nowe produkty, nowe metody produkcji, nowi dostawcy lub źródła surowców, wykorzystanie nowych rynków oraz nowe metody zarządzania przedsiębiorstwem. W. Evan [43] zdefiniował innowację jako proces opracowywania nowych pomysłów. P. Drucker [44] stwierdził, że innowacja jest ważnym narzędziem przedsiębiorcy w tworzeniu potencjału konkurencyjnego w biznesie i bogactwie poprzez wykorzystanie istniejących zasobów lub tworzenie nowych, w tym rozwój z wykorzystaniem nowej wiedzy. F. Damanpour [45] zdefiniował innowacje jako nowe rzeczy opracowane do użytku w organizacji, które zostały dobrze przyjęte przez personel w organizacji. C. Freeman i L. Soete [46] stwierdzili, że innowacja to nowy produkt lub proces, który został ulepszony i zastosowany po raz pierwszy na rynku. Na podstawie tych kilku powyższych definicji można określić definicję innowacji jako „nową rzecz odmienną od tego, co już istnieje, która została opracowana przy użyciu istniejącej wiedzy i odpowiada potrzebom rynku”.

Ponadto innowacje zostały sklasyfikowane w kilku formach, w dużej mierze podzielonych na następujące:

1. cel innowacji (innowacja produktowa i innowacja procesowa),
2. stopień zmian (innowacja przełomowa i innowacje przyrostowe),
3. obszar oddziaływania (innowacje technologiczne i innowacje administracyjne) [47].

Współcześnie innowacja jest ważnym czynnikiem w kilku aspektach konkurencyjności biznesowej. Innowacje umożliwiają firmom prezentowanie nowych lub ulepszonych produktów na rynku przed konkurentami, a tym samym zwiększanie ich udziału w rynku. Wiele organizacji odnosi sukcesy i rozwija się dzięki innowacjom, które zapewniają im przewagę konkurencyjną [48].

Innowacja jest głównym instrumentem strategicznym wykorzystywanym przez firmy w celu uzyskania przewagi konkurencyjnej, produkowania rzeczy, których nikt

inny nie może wykonać, robienia rzeczy lepiej niż wszyscy inni lub wprowadzania lepszych, tańszych i szybszych usług [49]. Strategia ta umożliwia organizacji tworzenie długoterminowej konkurencji poprzez gromadzenie wiedzy, umiejętności technologicznych i doświadczenia w zakresie kreatywności i rozwoju oraz wprowadzanie nowych pomysłów w postaci innowacji produktowych, innowacji procesowych lub innowacji modelu biznesowego. Ma to nie tylko pozytywne wyniki dla organizacji, ale także sprzyja rozwojowi całej gospodarki narodowej [50]. W opinii M. Portera przewagi konkurencyjne mogą wynikać z towarów i usług, które wykazują wybitne różnice w stosunku do typowych produktów w danej dziedzinie lub mają niższe koszty niż konkurenci [51]. Ponadto Porter stwierdził, że elementy przewagi konkurencyjnej wynikają ze zdolności firmy do maksymalizacji wydajności procesu produkcyjnego, do opracowywania towarów i usług najwyższej jakości oraz do świadczenia usług, na które klienci reagują przy wysokim poziomie zadowolenia.

Jeśli chodzi o zdefiniowanie terminu „innowacja wojskowa”, zauważalny jest brak konsensusu [52]. Najprawdopodobniej z tego powodu nie zdefiniowano „innowacji w SZ RP”, Badania nad innowacjami w organizacjach wojskowych przyniosły szereg interpretacji rozumienia tego pojęcia.

Dominuje pogląd o tym, że kraje, które nie rozwijają się i nie przyjmują nowych innowacji wojskowych, mogą doświadczyć erozji swojej siły militarnej. Definicji innowacji wojskowych jest prawie tyle samo, co literatury poświęconej innowacjom wojskowym. Podczas gdy niektórzy uczeni podkreślają rolę technologii, inni podkreślają zmiany doktrynalne, taktyczne i organizacyjne.

Uczeni ogólnie zgadzają się, że innowacja wojskowa z definicji musi obejmować zmianę w sposobie, w jaki wojsko planuje walczyć, co koniecznie zmienia przebieg odpowiednich operacji wojskowych. Jednak oceny wymaganego poziomu zmian są bardzo zróżnicowane. Na przykład I. Brun i C. Valensi określali innowacje wojskowe jako „znaczący rozwój myśli wojskowej [53]. K.M. Zisk uważał innowacje wojskowe za „główną zmianę w sposobie planowania i przygotowywania się do przyszłej wojny przez planistów wojskowych” [54]. Niektórzy przedstawiali innowacje wojskowe jako „zerwanie z przeszłością”, co powoduje, że stare sposoby prowadzenia wojny stają się przestarzałe [55]. Z tej perspektywy innowacje wojskowe wiążą się z „poważną restrukturyzacją” lub znaczną zmianą w myśli wojskowej [56]. Na przykład S.P. Rosen przedstawił innowację wojskową jako tak istotną zmianę, że wiąże się z nowym podejściem do walki w wojnie, a niekiedy utworzeniem zupełnie nowej gałęzi uzbrojenia bojowego [57]. W opinii autorów niniejszego opracowania takie zmiany zachodzą nie poprzez stopniowe ulepszenia, ale raczej jako zupełnie nową teorię osiągnięcia zwycięstwa. Cote O.R. wyjaśniając rolę konfliktu cywilno-wojskowego, pertraktacji między resortowych i konkurencji między służbami konceptualizuje innowacyjną doktrynę jako zmianę, która występuje na tyle w dużej skali, że wymaga „radikalnych zmian w służbach wojskowych, jednocześnie niszcząc lub całkowicie przekierowując ważne elementy doktrynalne” [58]. Stąd, innowacje militarne pociągają za sobą radykalne zmiany, które eliminują i zastępują wcześniejsze sposoby prowadzenia wojny. Jednocześnie w przypadku odpowiednich braku jednostek wojskowych, zmieniając podstawowe zadania w obecnych służbach [59].

Inna perspektywa zmian pochodzi od naukowców podkreślających stopień, w jakim innowacje wojskowe opierają się na istniejących technologiach, taktyce i doktrynie. M. Van Creveld cytuje chiński wynalazek prymitywnych granatów w XII wieku jako przykład tego, jak wynalazki często wymagają zmiany kolejności znanych elementów w nowatorskich kombinacjach, zamiast tworzenia środków walki od nowa [60]. Podobnie, badanie Tai Ming Cheunga „lokalnych innowacji”, czyli innowacja o chińskich cechach, należy do tej kategorii [61]. Termin, będący główną zasadą chińskiego średnio- i długoterminowego planu rozwoju nauki i technologii (*Long-Term Science and Technology Development Plan – MLP*) z 2006 r., odnosi się do ponownego złożenia „istniejących technologii na różne sposoby w celu wytworzenia oryginalnych innowacji” [62]. Chińczycy kładą nacisk na przyjęcie technologii, a nie tworzenie technologii. Innowacje wojskowe pojawiają się w tym kontekście, gdy technologie i dostępna wiedza zagraniczna lub krajowa są ulepszone i przyswajane.

Dokonując przeglądu podejść do innowacji militarnych warto zwrócić uwagę na ewolucyjny model chińsko-cywilnej współpracy satelitarnej przemysłu wojskowego i innowacji cywilnych z przedsiębiorstwami wojskowymi i przedsiębiorstwami cywilnymi. W oparciu o ewolucyjną teorię gier Państwo Środka tworzy wojskowo-cywilne innowacje oparte na współpracy różnych sektorów. Wnioski wypływające z poznania ścieżki wdrażania takich innowacji mogą być wykorzystane w większości krajów w celu rozwijania strategicznych, wschodzących gałęzi przemysłu. Przemysł satelitarny jest przykładem takiej ważnej branży, którego dynamiczny rozwój przyczynia się znacząco zarówno do bezpieczeństwa militarne, jak i wzrostu gospodarczego wielu krajów. Satelitarne łańcuchy przemysłowe obejmują produkcję satelitów i sprzętu naziemnego, uruchomienie, aplikacje satelitarne oraz ogromny sektor usług operacyjnych. Pierwsze trzy części mają charakter bardziej wojskowy, podczas gdy aplikacje satelitarne i usługi operacyjne zajmują dużą część rynku cywilnego.

Można zauważyć, że wiele z tych definicji łączy w całość doktrynę, strategię, taktykę i strukturę organizacyjną, niekiedy bagatelizując technologię. Jednak te elementy ról, misji i struktury wykorzystania sił zbrojnych w organizacji państwa, choć z pewnością powiązane, nie są synonimami. Co więcej, ich rola w procesie innowacji może się różnić w zależności od wprowadzenia nowych technologii, zwłaszcza przez przeciwnika. D.H. McIntyre zauważa, że innowacja wymaga syntezy między nowatorską technologią a zmianami doktrynalnymi i organizacyjnymi wymaganymi do „wytworzenia rewolucyjnego efektu” na polu walki [63]. Innymi słowy, sama innowacja technologiczna nie ma „samowystarczalnego impetu”, aby wytworzyć skuteczne militarne innowacje. E.O. Goldman i L.C. Eliason twierdzą, że istnieje związek między środkami walki (sprzętu) a jego organizowaniem. Sprzęt kojarzy się z technologią wykorzystywanej do walki, na przykład jak artyleria, drony satelity, bombowce itp., a jego organizowanie odnosi się do organizacyjnego lub ludzkiego komponentu innowacji lub technologii, takiego jak doktryna, taktyka, rekrutacja i wyszkolenie [64].

Transformacja układu polityczno-militarnego na świecie wymusiła między innymi zmianę priorytetów w dziedzinie technicznego wyposażenia sił zbrojnych oraz potrzebę przewartościowania zasadniczych kierunków rozwoju środków walki. Istnieje linia myślenia, która postrzega technologię jako autonomiczną siłę wpływającą na

naturę wojny. Niektórzy uczeni uważają nawet, że należy go dodać jako czwarty składnik do trójcy Clausewitza (ang. *politics, chance and passion*) [65].

Rzeczywiście, technologia jest jednym ze stałych wymiarów wojny, która może wpływać poprzez wynik konkretnych starć, a zatem i całej wojny. Jednak zastosowanie konkretnej technologii jest zaledwie określoną fazą, natomiast czymś zupełnie innym jest zrozumienie, co technologia oznacza na poziomie strategicznym [66].

Technologia jest bardziej związana z częścią „środków” relacji Clausewitza z celami politycznymi lub wojskowymi i taktyką strony „mostowej” metafory Graya. W literaturze tematu jest wiele debat, która strona mostu jest ważniejsza. Strona polityki czy strona sposobów i środków? Warto jednak zauważyć, że strategicznych błędów nie można naprawić za pomocą rozwiązań taktycznych. Technologia, która znajduje się po taktycznej stronie mostu, może przenikać wojnę, ale jej nie kontroluje. Raczej rozszerza sposoby osiągnięcia pożądaných celów.

Także Arzumian i Bagdasarian analizując zdarzenia wojenne ostatnich dekad wskazują na szczególną rolę technologii w XXI wieku [67]. Niemal we wszystkich analizowanych przypadkach historycznych stosowane technologie nie są one same w sobie bronią strategiczną. Raczej jest to umiejętność (sposób) korzystania z technologii w połączeniu z innymi wymiarami wojny w celu osiągnięcia pożądanego stanu końcowego wynikającego z polityki. Przykładem może być fakt, że istniejące bogate kraje (tzw. naftowe), które dysponują najnowocześniejszymi technologiami wojskowymi, nie osiągnęły niewidocznej ich specyfiki, bowiem trudno jest dostrzec ich wpływ na polach bitewnych.

Oczywiście mogą zdarzyć się przypadki, w których konkretny kraj może mieć wysoko rozwinięte technologie i wszystkie narzędzia ustawione na właściwym miejscu, ale nie odniesie zwycięstwa w realizacji swoich celów. Jak pokazały wojny w Iraku, Jugosławii i Afganistanie, siła wojskowa z najnowszymi technologiami, poparta solidną doktryną, organizacją i dobrze wyszkolonymi żołnierzami, może nie uzyskać tego, czego chce, jeśli przed rozpoczęciem walk nie został określony wyraźny cel. W takim przypadku lepiej jest dopracować cel główny, nawet podczas wojny, w miarę rozwoju sytuacji politycznej [68].

Warto także podkreślić, że każda nowa technologia, która zapewnia rozwiązania bieżących problemów, rodzi nowe problemy. Dla każdego nowego systemu uzbrojenia lub ulepszenia technologicznego przywódcy muszą co najmniej zaprojektować powiązane struktury organizacyjne, ustalić doktrynę i zdefiniować relacje między obecnymi i nowymi systemami [69].

W najnowocześniejszej i innowacyjnej grupie nauk między innymi mieści się kierunek wiedzy o wojskowym wykorzystaniu ludzkiego mózgu (*Military Brain Science* – MBS). Znakomitym kluczem do zwycięstwa lub porażki na wojnie są ludzie, podczas gdy kluczem do ludzi jest mózg. MBS wykorzystuje potencjalne zastosowania wojskowe jako rekomendacje dla dalszych badań. Opiera się na teoriach i technologiach medycyny podstawowej, klinicznej i wojskowej, a także biologii, fizyki, informatyki, nauk wojskowych i wielu innych dyscyplin. W ramach tej dziedziny nauki badane są różne wzorce aktywności mózgu związane z wojskową działalnością i analizowane wypływające stąd wnioski. Poprzez rozwój MBS można osiągać cele związane z wojskiem w zakresie monitorowania mózgu, naprawy mózgu, udoskona-

lenia mózgu, symulowanie mózgu i wzmacniania potęgi mózgu. W tym obszarze badań głównym dążeniem jest osiągnięcie militarnego celu, jakim jest stworzenie zupełnie nowego stylu walki w „wojnie mózgów” i przededefiniowanie pola bitwy [70].

Siłom zbrojnym, oprócz tradycyjnych, powierza się nowe zadania związane z działaniami stabilizacyjnymi, w celu utrzymania pokoju w różnych miejscach świata, ochronę ludności cywilnej, akcjami ratowniczymi itp. Procesy i zjawiska wynikające z globalizacji wpływają także na przekształcenia w sferze produkcji dla potrzeb sił zbrojnych. Obecnie główną rolę odgrywają wielkie, ponadnarodowe koncerny zbrojeniowe, elastycznie dostosowujące swoją ofertę do wymagań odbiorców wojskowych.

Rozpatrując rozwój sił zbrojnych, w tym tworzących je komponentów, w perspektywie najbliższych dwudziestu lat należy przeanalizować bardzo wiele różnorodnych uwarunkowań. Niezbędne jest określenie prawidłowości tego rozwoju uwzględniających wiele trudno przewidywalnych czynników. Na niwie przemian obserwuje się malejącą rolę formacji „ciężkich” na rzecz wszechstronnie wyposażonych, lekkich, wysoce autonomicznych i niezwykle mobilnych jednostek, zdolnych do wykonywania różnorodnych zadań. Dużą wagę przywiązuje się do kompatybilności i interoperacyjności będących w uzbrojeniu środków walki, co w praktyce pozwala na zastosowanie koncepcji „modułowości”, czyli różnego konfigurowania wyposażenia specjalistycznego na platformie bazowej, którą może być pojazd lądowy, statek powietrzny lub okręt, pełniący rolę środka transportu.

Przykładem ewolucji mogą być współczesne siły powietrzne, które przeszły niezwykle drogę rozwoju: od siły pomocniczej i wspomagającej działania innych rodzajów sił zbrojnych do siły współdecydującej (w operacjach połączonych), a niekiedy nawet rozstrzygającej o wynikach konfliktu zbrojnego (zwłaszcza w konfliktach asymetrycznych). Jest to niewątpliwie wynikiem postępu technologicznego, który spowodował kilkusetkrotne zwiększenie potęgi (mocy niszczącej) sił powietrznych, zdolnych do wykonywania zadań o charakterze taktycznym, operacyjnym i strategicznym z chirurgiczną precyzją. Ciągły rozwój technologii stosowanych w siłach powietrznych determinować będzie dalsze zmiany w teorii i praktyce ich zastosowania. Teoria będzie wpływać na praktykę bojowego użycia i konstrukcję środków walki sił powietrznych. Jednocześnie praktyka i potrzeby pola walki będą weryfikować teorię i możliwości przedmiotowych środków walki, wpływając na zmiany w poglądach na ich bojowe wykorzystanie i konstrukcję. A zatem triada: teoria, praktyka i nowe technologie wykorzystywane w konstruowaniu środków walki, będą od siebie współzależne, oddziałując na siebie i inspirując ciągły rozwój sił powietrznych, przyczyniając się do systematycznie rosnącej roli sił powietrznych w działaniach zarówno militarnych, jak i niemilitarnych.

5. Nowe trendy w technologiach zarządzania bezpieczeństwem militarnym

Uznając, że technologia jest multiplikatorem sił na polu bitwy Hossein Askari w swojej książce podkreśla znaczenie statusu technologii w ramach kompleksowej strategii i poparcia jej odpowiednią doktryną wojenną [71].

Na przełomie XX i XXI wieku, między innymi pod wpływem rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych, skokowym rozwojem wiedzy w dziedzinie technologii i produkcji, w tym z zastosowaniem inżynierii materiałów, biotechnologii,

optoelektroniki i in., jakościowy rozwój systemów uzbrojenia jeszcze bardziej przyspieszył [72]. Przykładem mogą być szybkie zmiany w konstrukcji i wyposażeniu współczesnego lotnictwa wojskowego. Współczesne samoloty nowych generacji swoimi parametrami i zdolnościami bojowymi wielokrotnie przewyższają wcześniejsze typy samolotów [73]. Wzrasta znaczenie mniejszych lekkich aparatów, o dużej mobilności, wyposażonych w autonomiczne systemy sterowania, coraz bardziej nasycone sensorami i sieciocentrycznymi łączami komunikacyjnymi. Taki kierunek badań wywołuje intensywne i polemiczne debaty na temat legalności i moralności systemów uzbrojenia, którym przekazywane są funkcje poznawcze człowieka (do zdolności wyboru celów i uruchamiania uzbrojenia pokładowego bez dalszej interwencji człowieka).

Nehal Bhuta zwrócił uwagę na systemy uzbrojenia, którym przekazywane są funkcje poznawcze człowieka, zwłaszcza zdolność wyboru celów i używania uzbrojenia bez ingerencji operatora. Autor podkreśla, że to dotyczy zjawiska, które jeszcze nie jest szeroko rozpowszechnione, ale powstaje. Śmiercionośna autonomiczna broń (*Lethal Autonomous Weapons – LAW*) jest rodzajem autonomicznego robota wojskowego, który może samodzielnie wyszukiwać i atakować cele na podstawie zaprogramowanych ograniczeń i jego maszynowej świadomości sytuacyjnej. LAW obecnie znajduje się w stadium silnego rozwoju i dotyczy niektórych modeli, które mogą działać w powietrzu, na lądzie, na wodzie, pod wodą lub w przestrzeni cybernetycznej i kosmicznej. Autor wniósł szereg ważnych spostrzeżeń mających bezpośrednie znaczenie dla polityki, w tym kto ponosi odpowiedzialność za autonomiczne systemy uzbrojenia, czy będą one naruszać podstawowe normy etyczne i prawne oraz jak regulować ich rozwój [74].

Technologie związane z autonomiczną robotyką są współcześnie uważane za idealne do realizacji najtrudniejszych, najbardziej niebezpiecznych i monotonicznych działań w kosmosie, tzw. 3D: *Dull, Difficult and Dangerous* [75]. Aktualnie roboty są w stanie zastąpić astronautów w wielu powtarzalnych i czasochłonnych czynnościach, a także podczas precyzyjnej manipulacji przedmiotami o znacznej masie. Roboty mogą również wspomagać lub zastąpić ludzi w pracach takich jak: konserwacja satelitów, pobieranie próbek z powierzchni innych planet czy eksploracja. Dlatego, aby ta wizja miała szanse realizacji, główną cechą robotów powinna być autonomia rozumiana jako niezależność robota od kontroli człowieka w określonych sytuacjach. Człowiek może sterować robotem z odległości tysięcy kilometrów, a sam robot musi reagować na zmieniające się i nieprzystępne środowisko.

Najtrudniejszym zadaniem jest zapewnienie środków do ciągłego obserwowania sytuacji podwodnej, ponieważ tego nie można zrobić za pomocą statków powietrznych i systemów satelitarnych. Szczególnie przydatne do tego celu wydają się być „inteligentne”, działające autonomicznie podwodne pojazdy „szybujące” – glidery (*sea gliders*) Takie podwodne szybowce nie korzystają z napędu, ale pomimo tego mogą przez wiele miesięcy, poruszać się w głębinach wykorzystując energię słoneczną, prądy morskie oraz różnice temperatur w warstwach wody (stąd przez analogie wykorzystuje się nazwę „szybowiec”).

Współczesna społeczność międzynarodowa potrzebuje nie tylko stabilności, porządku, konsensusu, ale także inicjatywy, kreatywnej, niezależnych autorytetów

posiadających informacje oraz umiejętności polityczne i menedżerskie. Formowanie, odtwarzanie i przekształcanie stosunków międzynarodowych, bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego głównie zależy od takich autorytetów (zarówno liderów, jak i wykonawców) [76].

Opracowana w USA w latach 90. XX wieku koncepcja wojny skoncentrowanej na sieci ustanowiła nowy wektor rozwoju nauk wojskowych i technologii wojskowej. Nowe formy i metody prowadzenia konfrontacji wojskowej i konfliktów zbrojnych spowodowały potrzebę stworzenia mechanizmów i narzędzi, które mogą zapewnić przewagę informacyjną nad wrogiem [77]. Dlatego na obecnym etapie tworzenie szybkiej infrastruktury informacyjnej i telekomunikacyjnej jest postrzegane jako obiecujący element systemu dowodzenia siłami zbrojnymi wielu państw.

Współczesne operacje wojskowe polegają na integracji wielu równoległych procesów (obserwacji, rozpoznania, celowania, nawigacji itp.) w czasie i przestrzeni. Jednocześnie operacje wojskowe są przeprowadzane w bardzo szybkim tempie przy użyciu wyrafinowanej i precyzyjnej broni. Łącząc funkcje fizyczne, poznawcze i kierownicze, technologie informacyjne objęły wszystkie elementy spraw wojskowych (zasoby ludzkie, technologie, zasoby materialne), stając się podstawowym elementem współczesnej strategii i taktyki wojskowej. Technologia informacyjna stała się kluczowym ogniwem w zintegrowanych systemach kontroli bojowej w tworzeniu sieci do przesyłania danych cyfrowych, dźwiękowych i wizualnych, a także do organizacji systematycznej kontroli nad wsparciem materialnym i technicznym. Użycie dronów, które nieustannie, czasami niewidoczne, wiszą nad polem walki, ma wpływ na morale nieprzyjaciela i paraliżuje jego zdolności manewrowe [78]. Współczesnym wyzwaniem są próby dostosowania się krajów zachodnich do zjawiska tzw. partyzantów technologicznych i nowych form wojny hybrydowej oraz wynikających ze stosunkowo łatwo dostępnych rezultatów społeczno-strategicznym nowych technologii. Nawet w domowych warunkach mogą powstawać konstrukcje bazujące na technologiach GNC (*Guidance, Navigation and Control*) i AAS (*Autonomous and Adaptive Systems*). Do zbudowania takich systemów, często jednorazowego użytku nie trzeba wyspecjalizowanych laboratoriów i dużych nakładów. Najważniejsza jest wiedza i innowacja w głównych obszarach robotyki, takich jak: autonomia z wykorzystaniem technik sztucznej inteligencji (np. planowanie, tworzenie harmonogramów i systemów wieloagentowych, planowanie ścieżek i sterowanie napędem umożliwiające nawigację łązikiem (dronem), manipulacja i chwytanie obiektów przy pomocy ramion robota, laserowa analiza otoczenia, stereowizja czy urządzenia do analizy czasu misji) [79].

6. Wnioski i rekomendacje

W części pierwszej autorzy opracowania zaprezentowali obszar wielowymiarowych relacji technologii w zapewnieniu bezpieczeństwa militarnego. W wyniku przeglądu zostały ujawnione technologiczne czynniki zewnętrzne i wewnętrzne bezpośrednio wpływające na bezpieczeństwa militarne. Podkreślono, że wiele z nich posiada jednocześnie komponent oddziaływania wewnętrznego i zewnętrznego. Autorzy opracowania podkreślają, że utrzymanie na właściwym poziomie przewagi technologicznej w sprzęcie i uzbrojeniu wojskowym wymaga zaangażowania państwa na wielu płaszczyznach. Oprócz posiadania odpowiedniego potencjału badawczo-produkcyjnego

wraz z wysoko wykwalifikowaną kadrami, to dotyczy zarówno działań organizacyjnych, jak też legislacyjnych.

Przeprowadzone badania obejmowały także miejsce technologii w teorii strategicznego zarządzania bezpieczeństwem militarnym. Analizy potwierdziły silne dążenie do zachowania przewagi technologicznej w systemach uzbrojenia. Dążenie to jest postrzegane przez wielu teoretyków bezpieczeństwa i obronności jako jeden z podstawowych filarów budowania potencjału militarnego oraz środkiem do zapewnienia bezpieczeństwa państwa. Również środowisko wojskowe upatruje w nowoczesnych technologiach uzbrojenia i sprzęcie wojskowego źródła przewagi nad potencjalnym przeciwnikiem, gwarantując tym samym skuteczniejsze i mniej kosztowne osiąganie celów operacji militarnych. W tym kontekście autorzy zwracają uwagę na wiele niekonsekwencji w opublikowanych dokumentach kreowania polityki strategicznego zarządzania bezpieczeństwem militarnym oraz zapewnienia odstraszenia militarnego. Stąd wynika zainteresowanie autorów rolą innowacji w tworzeniu strategicznej przewagi technologicznej. Badanie porównawcze zrealizowane w tym obszarze wskazały na wiele czynników innowacyjnych, które prowadzą do tworzenia przewag konkurencyjnych w gospodarce, przemyśle i firmach. Wyniki pokazały, że te sprawdzone czynniki nie prowadzą bezpośrednio do przewag w bezpieczeństwie militarnym. Jako główną przyczynę autorzy opracowania upatrują obecność (i brak) innowacji w wyniku szerokiej struktury organizacji – wskazując na ich hierarchię, specyfikę kultury i opór wobec zmian. Organizacje wojskowe są dużymi i różnorodnymi podmiotami, które mają zarówno hierarchię, jak i różny stopień decentralizacji. Przeprowadzone badanie podkreśla rolę ram organizacyjnych jako głównego marginesu zmian rozważań wojskowych. Z tej perspektywy wojsko, jako organizacja, musi się zmienić, aby nastąpiła innowacja. Nasze badanie pokazuje, że znaczna część cytowanych autorów wspomina o zdolności organizacyjnej wojska do wykorzystania danej technologii, w taktykach lub doktrynach. Takie charakterystyki innowacji wojskowych traktują technologie i taktyki, które nie mają wpływu na strategię lub strukturę organizacyjną, jako niewielkie zmiany wojskowe, które nie mieszczą się w zakresie tego, co uważa się za innowację wojskową.

W ostatniej części poświęconej nowym trendom w technologiach zarządzania bezpieczeństwem militarnym nasze badanie wykazuje powszechną, choć nie zawsze sprawdzalną, tendencję do skupiania się na zmianach technicznych. Wyniki badań wykazały, że decydenci muszą dostosować się i być gotowi stawić czoła zmianom gospodarczym zachodzącym na całym świecie, regionalnie i lokalnie. Ponadto muszą dostosować się do tych zmian. Militarne aplikacje innowacji technologicznych są ważnym instrumentem bezpieczeństwa państwa. Dzięki nim można ulepszyć mechanizmy wzmocnienia przewagi gospodarczej, dzięki czemu mogą one tworzyć przewagi konkurencyjne równe lub większe niż w przypadku firm zagranicznych, a tym samym realizować zrównoważony rozwój gospodarczy

W badaniu tym zbadano jedynie kontekst technologiczny w wielowątkowej dziedzinie bezpieczeństwa militarnego. W przyszłości należy przeprowadzić badanie porównawcze między małymi i dużymi dostawcami rozproszonych technologii, aby pogłębić zrozumienie zgodności, podobieństwa i kontrastu tworzenia przewag na różnych poziomach. Takie badanie poprawiłoby dogłębne zrozumienie całego obrazu

i mogłyby być wykorzystane do utworzenia drogi dla rozwoju wielu ośrodków odpowiedzialnych za technologiczne bezpieczeństwo militarne

Współczesne siły zbrojne to nie tylko sprzęt. Pojęcie technologii nie tylko dotyczy wytwarzania nowych urządzeń. Współczesne technologie mają silny wpływ na nowoczesne zarządzanie, motywowanie ludzi, rekrutację i edukację, modele rozwoju i pozycję w globalnych transferach. Ważna jest też wiedza, aby rozumiały były procesy, które zachodzą w geopolityce i wokół nas. Sfery te mają silny wpływ, jednocześnie stanowiąc fundament dla budowy kompetentnych sił zbrojnych i na nowe traktowanie środowiska bezpieczeństwa.

Literatura

1. Gerschenkron A., *Gerschenkron's Theory of Economics Backwardness*, https://web.archive.org/web/20150419001811/http://legacy.wlu.ca/documents/32838/Topic_12--Economics_Backwardness.pdf.
2. Posner R.A., *Catastrophe. Risk and Response*, Oxford University Press 2005.
3. Schumpeter J.A., *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1960.
4. Toffler A., *Zmiana władzy. Wiedza, bogactwo i przemoc u progu XXI stulecia*, Zysk i S-ka, Poznań 2003.
5. Ryan J., *Leading Issues in Information Warfare and Security Research*, Academic Conferences Limited 2011.
6. O'Hanlon M.E., *Technological Change and the Future of Warfare*, Brookings Institution Press 2011.
7. Wittkopf E.R., Kegley Ch.W., *World Politics: Trends and Transformation*, Wadsworth 2005.
8. Fuller J.F.C., *Military Theory and the Use of Power*, Norwegian University of Life Sciences, Ås 2014.
9. Kaushik R., *Military Transition in Early Modern Asia, 1400-1750: Cavalry, Guns, Government and Ships*, Wyd. Bloomsbury Publishing 2014.
10. Van Creveld M., *The Rise and Fall of Military Technology*, [w:] Science in Context, Volume 7, Issue 2 Summer 1994, s. 327-351.
11. Bloch I.S., *Is War Now Impossible? Being an Abridgement of "The War of the Future in its Technical, Economic and Political Relations"*, 1899, <https://archive.org/stream/iswarnowimpossib00bloc#page/n3/mode/2up>, dostęp w dniu 20.04.2020.
12. Reid B.H., *J.F.C. Fuller's theory of mechanized warfare*, [w:] Journal of Strategic Studies, Volume 1/1978 – Issue 3.
13. Armistead L., *Information Warfare: Separating Hype from Reality*, Potomac Books, Lincoln 2007.
14. Lobell S.E., Ripsman N.M., Taliaferro J.W., *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Wyd. Cambridge University Press, Cambridge 2009.
15. De Keersmaecker G., *Polarity, Balance of Power and International Relations Theory: Post-Cold War and the 19th Century Compared*, Wyd. Springer, Heilderberg 2016.
16. Freedman L., Hayes P., O'Neill R., *War, Strategy, and International Politics: Essays in Honour of Sir Michael Howard*, Wyd. Clarendon Press, Oxford 1992.
17. Gray C.S., *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*, Routledge, Boca Raton 2007.
18. Howard M., Howard M.E., *The Causes of Wars and Other Essays*, Harvard University Press, Cambridge MA 1984.
19. Gray C.S., *Modern Strategy*, Wyd. Oxford University Press, Oxford 1999, Gray C.S., *The Future of Strategy*, Wyd. John Wiley & Sons, Hoboken NJ 2015 oraz Gray C.S., *Weapons for Strategic Effect: How Important is Technology?*, Wyd. Air University, 2001.

20. Lonsdale D.J., *The Nature of War in the Information Age: Clausewitzian Future*, Routledge, Boca Raton 2004.
21. Lasica D.T., *Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory*, War College Series 2015.
22. Lele A., *Strategic Technologies for the Military: Breaking New Frontiers*, SAGE Publications India 2009.
23. Koziej S., *Ewolucja i scenariusze kształtowania się środowiska bezpieczeństwa europejskiego*, [w:] *Bezpieczeństwo Europy w globalnym świecie. Szanse i zagrożenia przyszłości w warunkach przesileń cywilizacyjnych*, Redakcja naukowa: Jerzy Kleer, Konrad Prandecki, PAN, Warszawa 2018, s. 280-309
24. Boothby W.H., *New Technologies and the Law in War and Peace*, Cambridge University Press 2018.
25. *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, T.6, Wyd. PWN, Warszawa 1997, s. 336.
26. *Metodyka planowania i programowania rozwoju Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, sygn. Szt.Gen. 1666/2014, Warszawa 2014, s. 10.
27. Decyzja Nr 4/NSzW Ministra Obrony Narodowej z dnia 22.02.2013 r. w sprawie wprowadzenia do użytku służbowego w resorcie obrony narodowej dokumentu „Priorytetowe kierunki badań w resorcie obrony narodowej na lata 2013-2022”, s. 4.
28. Strategia działań resortu obrony narodowej w obszarze badań i technologii obronnych. MON 2011; https://i3to.wp.mil.pl/u/Strategia_MON_w_OBSZARZE_BiTO.pdf, dostęp: 07.06.2020.
29. Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Warszawa 2017.
30. Laube T., Abele T., *Technologie-Roadmap: strategisches und taktisches Technologiemanagement; ein Leitfaden*, Fraunhofer-IRB-Verlag 2006.
31. Lassman T.C., *Sources of Weapon Systems Innovation in the Department of Defense: The Role of In-House Research and Development, 1945-2000*, Wyd. Diane Publishing, Darby PA 2009.
32. Gray C.S., *The Strategy Bridge: Theory for Practice*, Oxford University Press, Oxford 2010.
33. Chun C.K.S., *War, Military Theory, and Strategy: An Introduction*, Wyd. Houghton Mifflin, Chicago IL 2002.
34. Gray C.S., *Strategy and Politics*, Routledge, Boca Raton 2016.
35. Echevarria A.J., *Clausewitz and Contemporary War*, Wyd. Oxford University Press, Oxford 2007.
36. von Clausewitz C., *O naturze wojny*, Wyd. Biblioteka Myśli Społecznej – Jirafa Roja, Warszawa 2016.
37. Brodie B., *War and politics*, Wyd. Macmillan, London 1973.
38. Cells B.S., *State of Doom: Bernard Brodie, The Bomb, a Birth of the Bipolar World*, Wyd. A&C Black, London 2011.
39. Betts R.K., *Conflict After the Cold War: Arguments on Causes of War and Peace*, Routledge, Boca Raton 2017.
40. Liddell Hart B.H., *Strategy*, Wyd. Editorial Benei Noaj, New York 2009.
41. Echevarria A.J., *Toward An American Way Of War*, Strategic Studies Institute, Publisher Lulu.com, 2014.
42. Gray C.S., *The Future of Strategy*, Wyd. John Wiley & Sons, Hoboken NJ 2015.
43. Evan. W., *Organizational Innovation and Performance: The Problem of "Organizational Lag"*, *Administrative Science Quarterly*, Vol. 29, No. 3 (Sep., 1984), s. 392-409
44. Drucker P.F., *Myśli przewodnie Druckera*, Wydawnictwo MT Biznes sp. Z o.o. Warszawa 2002.

45. Damanpour F., *Organizational Innovation: A Meta-Analysis of Effects of Determinants and Moderators*, The Academy of Management Journal, Vol. 34, No. 3, Sep., 1991, s. 555-590.
46. Freeman C., Soete L., *The Economics of Industrial Innovation*, The M.I.T. Press; 3 edition, 1997.
47. Bessant J.R., Tidd J., *Innovation and Entrepreneurship*, 3rd Edition 2015.
48. Goksoy A., *Organizational Change Management Strategies in Modern Business. Advances in Logistics, Operations, and Management Science*, IGI Global 2015.
49. Kaur V., *Knowledge-Based Dynamic Capabilities: The Road Ahead in Gaining Organizational Competitiveness*, Springer 2019.
50. Hahn T., *Cross-Industry Innovation Processes: Strategic Implications for Telecommunication Companies*, Springer 2015.
51. Porter M., *Strategia konkurencji. Metody analizy sektorów i konkurentów*, MT Biznes 2010.
52. Griffin S., *Military Innovation Studies: Multidisciplinary or Lacking Discipline?*, Journal of Strategic Studies, Volume 40, 2017 – Issue 1-2.
53. Brun I., Valensi C., *The Revolution in Military Affairs of the „Other Side”*, [w] *Contemporary Military Innovation: Between Anticipation and Adaption*, ed. Dima Adamsky and Kjell Inge Bjerga. Routledge, 2012.
54. Zisk K.M., *Engaging the Enemy: Organization Theory and Soviet Military Innovation, 1955-1991*, Princeton University Press 1993.
55. Serena C.C., *A revolution in military adaptation: the US Army in the Iraq War*, Washington DC. Georgetown University Press, 2011.
56. Evangelista M., *Innovation and the arms race: how the United States and the Soviet Union develop new military technologies*, Cornell University Press 1988.
57. Rosen S.P., *Winning the Next War: Innovation and the Modern Military*, Cornell University Press 2018.
58. Cote O.R., *The politics of innovative military doctrine : the U.S. Navy and fleet ballistic missiles*, MIT Libraries 1996.
59. Murray W., *Military Adaptation in War: With Fear of Change*, Cambridge University Press 2011.
60. Van Creveld M., *Transformation of War*, Simon and Schuster 2009.
61. Tai Ming Cheung, *Forging China's Military Might, A New Framework for Assessing Innovation*, JHU Press 2014.
62. Tai Ming Cheung, *The Chinese defense economy's long march from imitation to innovation*, The Journal of Strategic Studies 34, no. 3, 2011.
63. McIntyre D.H., *Taming the Electric Chameleon: War, Offense-defense Theory, and the Revolution in Military Affairs*, Tom 1, University of Maryland, College Park 1999.
64. Goldman E.O., Eliason L.C., *The Diffusion of Military Technology and Ideas*, Stanford University Press 2003.
65. Waldman T., *War, Clausewitz and the Trinity*, Routledge, Boca Raton 2016.
66. Handel M. I., *Clausewitz in the age of technology*, [w:] Journal of Strategic Studies Volume 9, 2006.
67. Арзуманян Р., Багдасарян А., *Теория войны в XXI веке. Обзор XXI ежегодной конференции по стратегии Института стратегических исследований Армейского военного колледжа*, 2011.
68. Mattelaer A., *The Politico-Military Dynamics of European Crisis Response Operations: Planning, Friction, Strategy*, Springer, Heilderberg 2013.
69. Long F.A., Reppy J., *The Genesis of New Weapons: Decision Making for Military R & D*, Elsevier, Cambridge MA 2015.
70. Krishnan A., *Military Neuroscience and the Coming Age of Neurowarfare*. Routledge, Boca Raton 2016.

71. Askari H., *Conflicts and Wars: Their Fallout and Prevention*, Wyd. Springer, Heidelberg 2012.
72. Col. Y Udaya Chandar, *The Modern Weaponry of the World's Armed Forces*. Notion Press, Cenaj 2017.
73. Dobrzyński P., Lipski S., Machowski B., *Potencjalne aplikacje nanokompozytów ze strukturami grafenowymi w obiektach latających nowych generacji, [w:] Dylematy współczesnej obronności i bezpieczeństwa państwa. Aspekty logistyczne, techniczne i ekologiczne*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2018.
74. Bhuta N., *Autonomous Weapons Systems: Law, Ethics, Policy*, Cambridge University Press, Cambridge 2016.
75. Jung-Sup Um, *Drones as Cyber-Physical Systems: Concepts and Applications for the Fourth Industrial Revolution*, Wyd. Springer, Heilderberg 2019.
76. Gheciu A., Wohlforth W.C., *The Oxford Handbook of International Security*, Oxford University Press, Oxford 2018.
77. Henrotin J., *The Art of War in the Network Age: Back to the Future*, John Wiley & Sons, Hoboken NJ 2016.
78. Gawęda M., *Zmasowany atak dronów. Turecka operacja „Wiosenna tarcza”*, portal www.Defence24 dostęp w dniu 8 marca 2020.
79. Acton A.Q., *Issues in Technology Theory, Research, and Application*, Scholarly Editions, London 2012.

Nowoczesne technologie a bezpieczeństwo militarne

Streszczenie

Budowanie potencjału bezpieczeństwa państwa w kontekście zagrożenia wojną od zawsze wiązały się z posiadanym dostępem do technologii militarnych, a w szczególności tych najnowocześniejszych, pozwalających na osiągnięcie przewagi. We współczesnych wojnach i konfliktach zbrojnych, takich jak tzw. wojna z terroryzmem lub wojny hybrydowe widać, że wyższość technologiczna nie musi przekładać się bezpośrednio na osiągnięcie pożądanego efektu podejmowanych działań. Przyczynami mogą być luki w przemyślanej strategii budowania zdolności obronnych i bezpieczeństwa, w tym defekty w argumentach organizacyjnych, moralnych, gospodarczych, ekonomicznych i społecznych.

Autorzy artykułu opowiadają się za ostrożnym podejściem w ocenie roli czynnika technologicznego i próbują wykazać na przykładach, że technologia jest istotna, ale nie dominująca w zarządzaniu bezpieczeństwem militarnym oraz w oczekiwanych efektach podejmowanych działań militarnych. Ponadto, celem tego opracowania jest wykazanie, że technologia jest skuteczna tylko wtedy, gdy jest rozważana w szerszym kontekście strategicznym.

Słowa kluczowe: przewaga technologiczna, nowoczesne technologie obronne, bezpieczeństwo militarne, technologie zarządzania bezpieczeństwem militarnym

Modern technologies and military security

Abstract

Building the state's security potential in the context of the threat of war has always been associated with access to military technologies, in particular the most modern technologies that allow it to achieve an advantage. In modern wars and armed conflicts, such as war on terrorism or hybrid wars, it can be seen that technological superiority does not necessarily translate directly into achieving the desired effect of actions taken. The reasons may be gaps in a thoughtful strategy of building defense capabilities and security, including defects in organizational, moral, economic, economic and social arguments.

The authors of the article advocate a cautious approach in assessing the role of a technological factor and try to demonstrate, for example, that technology is important, but not dominant, in the management of military security and in the expected effects of military operations. In addition, the purpose of this study is to show that technology is only effective when considered in a broader strategic context.

Keywords: technological advantage, modern defense technologies, military security, military security management technologies

Cywilizacyjne i kulturowe aspekty bezpieczeństwa międzynarodowego na przykładzie wybranych konfliktów zbrojnych końca XX wieku

1. Wstęp

Po zakończeniu drugiej wojny światowej w 1945 r., świat podzielił się na strefy wpływów dwóch wielkich mocarstw – Stanów Zjednoczonych oraz Związku Radzieckiego. Konferencje pokojowe w Jałcie i Poczdamie doprowadziły do określenia przynależności większości liczących się państw do dwóch bloków – euroatlantyckiego, którego wyrazem był późniejszy Pakt Północnoatlantycki (NATO), zawarty w 1949 r., oraz sowieckiego z Układem Warszawskim. Powojenny ład światowy opierał się zatem na sojuszach militarnych, w których kluczową rolę odgrywały główne mocarstwa imperialne – Stany Zjednoczone i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR, Związek Radziecki). Przedwojenne dążenie do równowagi sił pomiędzy licznymi państwami o różnych interesach, zastąpiła dwubiegunowa rywalizacja supermocarstw o władzę nad światem [1]. Rozpoczęła się tak zwana zimna wojna pomiędzy dwoma silnymi organizmami państwowymi oraz ich sojusznikami i krajami satelickimi. Większość konfliktów zbrojnych okresu powojennego i drugiej połowy XX w. stanowiło wyraz rywalizacji obu państw o kontrolę nad strategicznymi obszarami na pograniczu ich stref wpływów. Wojny w Korei, w Wietnamie oraz na Bliskim Wschodzie, były polem na którym Stany Zjednoczone i Związek Radziecki, ścierając się ze sobą nie bezpośrednio, ale poprzez angażowanie się w wojny po przeciwnych stronach, dążyły do osiągnięcia przewagi militarnej i geostrategicznej. Zimna wojna była zatem stanem pośrednim między wojną a pokojem [2], w którym zamiast wojny otwartej mieliśmy do czynienia z tak zwanymi wojnami zastępczymi, mającymi miejsce poza terytorium krajów faktycznie zantagonizowanych w celu osiągnięcia własnych celów (ang. *proxy war*) [3].

Na przełomie lat 80. i 90. dwudziestego stulecia doszło do rozpadu ZSRR i dotychczasowy układ sił uległ załamaniu. Transformacje ustrojowe w wielu krajach byłego bloku sowieckiego i dążenie różnych grup etnicznych do uzyskania suwerenności zaowocowały licznymi konfliktami i napięciami, zaś niektóre z nich przybrały formę regularnych wojen. W nowym układzie sił, regionalne konflikty nie były definiowane przez rywalizację supermocarstw, ale miały zdecydowanie bardziej skomplikowane przyczyny. Znaczącym punktem zapalnym wielu z nich, była przynależność etniczna, kulturowa i religijna skonfliktowanych grup. Na terenie byłego Związku Radzieckiego, gdzie dotychczas występował silny ośrodek władzy centralnej zdolny do powstrzymywania niepodległościowych aspiracji mniejszości etnicznych zamieszkujących supermocarstwo, doszło do eskalacji zadawnionych sporów pomiędzy grupami zamieszkującymi to samo, bądź sąsiednie terytorium.

---

¹ michal.t.podgorski@gmail.com, absolwent Wydziału Prawa i Administracji na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, mgr prawa.

Przynależność do określonej grupy kulturowej, wyznawanie określonej religii, różne tradycje, historia, poczucie wspólnoty i tożsamości, stanowią ważne czynniki kulturowe, których wpływ na genezę, przyczyny i przebieg konfliktów zbrojnych jest znaczący i niemożliwy do pominięcia.

Celem niniejszej pracy jest zbadanie istoty i doniosłości wpływu tożsamości kulturowej i cywilizacyjnej na eskalację konfliktów w historii najnowszej, a zarazem ocena wagi aspektów kulturowych w kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego, również w oparciu o modele kultury strategicznej. Analizie poddane zostały trzy konflikty zbrojne związane bezpośrednio lub pośrednio z upadkiem bloku sowieckiego na przełomie lat 80. i 90. XX w. – wojna w Bośni i Hercegowinie (1992-1995), wojna o Górski Karabach (1988-1994) oraz I wojna czeczeńska (1994-1996).

2. Znaczenie tożsamości kulturowej i przynależności cywilizacyjnej w konfliktach zbrojnych

2.1. Zakończenie zimnej wojny i zmiana ładu światowego

Zwycięstwo w II wojnie światowej odniesione przez aliantów zachodnich oraz Związek Radziecki spowodowało podział Europy i świata na dwie strefy wpływów najsilniejszych supermocarstw. Ta dychotomia ładu światowego wymuszała angażowanie się najsilniejszych potęg militarnych w niemal wszystkie konflikty zbrojne zachodzące po 1945 r. aż do końca lat 80. Wojny toczące się w regionach podporządkowanych Stanom Zjednoczonym i ZSRR były w oczywisty sposób powiązane z toczącą się rywalizacją o wpływy. Dwa bloki – Wschód i Zachód wyrażały gotowość interwencji w rozmaitych regionach świata w celu osiągnięcia korzyści lub pozbawienia tych korzyści swoich przeciwników [4]. Linia konfliktów pomiędzy państwami wyznaczona była więc przez linię podziału danego regionu na strefy oddziaływania supermocarstw. Po rozpadzie Związku Radzieckiego i osiągnięcia niepodważalnej dominacji Stanów Zjednoczonych, jako mocarstwa zdolnego do militarnej interwencji w każdej części świata, doszło do radykalnej zmiany tego stanu rzeczy i przesunięcia ciężaru potencjalnych konfliktów na inne aspekty. Potencjalny konflikt po okresie zimnej wojny nie oznaczał już konieczności starcia sojusznika Stanów Zjednoczonych z sojusznikiem ZSRR. Według amerykańskiego politologa Samuela Huntingtona głównymi liniami konfliktów w polityce globalnej stały się podziały między cywilizacjami i kulturami [5].

2.2. Koniec rywalizacji wielkich ideologii i ponowny wzrost znaczenia podziałów cywilizacyjnych

Stosunki międzynarodowe w okresie zimnej wojny były zdominowane przez permanentny konflikt dwóch kluczowych supermocarstw świata. Antagonizmy pomiędzy poszczególnymi państwami straciły na znaczeniu w okresie po II wojnie światowej, zaś oś sporu była wyraźnie zarysowana na granicy dwóch wielkich bloków militarnych – NATO i Układu Warszawskiego. Należy zauważyć, że państwa przynależące do tych bloków cechowała spójność ustrojowa. W krajach członkowskich NATO dominowała demokracja liberalna oparta na zasadach gospodarki rynkowej, z kolei państwa bloku sowieckiego zorganizowane były wedle założeń socjalizmu, wywodzącego się z ideologii Karola Marksa, charakteryzującego się przede wszystkim

centralnym planowaniem gospodarki i autorytaryzmem. Samuel Huntington słusznie zauważa więc, że zimnowojenny konflikt cechuje starcie wielkich ideologii świata zachodniego socjalizmu i liberalnej demokracji. Definiowanie relacji międzynarodowych, a zatem i głównych przyczyn międzynarodowych konfliktów upatrywać można było w przeciwstawianiu sobie ideologii już od roku 1917 [5]. Powstanie silnych ideologii, takich jak bolszewizm, faszyzm i narodowy socjalizm doprowadziło do tego, że skonfliktowane ze sobą państwa, poza partykularnymi interesami międzynarodowymi, identyfikowały się z konkretną ideologią i wokół niej budowały narrację konfliktu. Utożsamianie się państw z danymi ideologiami, a zatem urządzenie ustrojów politycznych i życia społecznego w sposób podyktowany przez ideologię, nierzadko stanowiły pretekst do wszczęcia wojny lub zaognienia istniejącego konfliktu, w celu osiągnięcia swoich celów.

Po rozpadzie Związku Radzieckiego, można zauważyć stopniowy upadek wielkich ideologii, jako katalizatorów konfliktów, zaś przyczyny wojen pomiędzy poszczególnymi państwami, bądź grupami społecznymi stały się znacznie bardziej skomplikowane i wynikały z zupełnie innych przesłanek, jak chociażby przynależność etniczna, religijna czy kulturowa. Przedstawiciele różnych grup narodowych, czy wyznaniowych, którzy do tej pory znajdowali się pod wpływem silnej władzy np. Związku Sowieckiego, opartego na silnej ideologii komunistycznej, po rozpadzie struktury państwowej ZSRR, powrócili do dawnych sporów. Konflikty te wynikały często z odmiennego poczucia tożsamości zwaśnionych grup i silnej identyfikacji kulturowej, nierzadko religijnej.

2.3. Narastanie antagonizmów pomiędzy przedstawicielami różnych cywilizacji

Badacze stosunków międzynarodowych stwierdzili, że dużą rolę w kształtowaniu bezpieczeństwa międzynarodowego w obliczu nowego ładu światowego odegrają konflikty kulturowe i cywilizacyjne. Samuel Huntington pisał, że w świecie pozimnowojennym nastąpi powrót do tradycyjnych rywalizacji pomiędzy państwami narodowymi [6]. Uważał, że konflikty kulturowe, tożsamościowe i cywilizacyjne doprowadzą do głębokich podziałów ludzkości, zaś właśnie w polityce światowej pojawiać się będą wśród narodów, a także wśród grup reprezentujących różne cywilizacje. Oś światowego sporu będzie zatem przebiegała wzdłuż podziałów na cywilizacje [5].

Samuel Huntington definiuje cywilizację jako największą jednostkę kulturową posiadającą zestaw wspólnych cech na poziomie wyższym niż rodzina, lokalna społeczność, czy nawet grupa etniczna lub naród. Uważa ją, za najwyższy stopień kulturowego ugrupowania i najszerzą płaszczyznę kulturowej tożsamości. Według tego amerykańskiego badacza, cywilizacje nie mają określonych granic, są zdolne do ewoluowania i modyfikowania swojej struktury i podstawowych cech, a także jako najdłużej trwające zrzeszenia ludzi, są długotrwałe, choć nie nieśmiertelne. Wśród współcześnie żyjących cywilizacji Huntington wymienia: cywilizację chińską, japońską, hinduistyczną, islamską, prawosławną, zachodnią, latynoamerykańską i ewentualnie afrykańską [5]. Według Huntingtona spotkania cywilizacji mogą kształtować się w różny sposób i niekoniecznie prowadzą do konfliktów, jednak niektóre cywilizacje wykazują cechy antagonizujące względem jednych cywilizacji w większym stopniu, w stosunku zaś do innych, w mniejszym. W świetle tej teorii,

przenikanie się społeczeństw, należących do różnych, zantagonizowanych ze sobą cywilizacji na danym terytorium, stanowi punkt zapalny potencjalnych konfliktów i nie powinno być lekceważone w ocenie zagrożeń z perspektywy bezpieczeństwa międzynarodowego.

Wraz ze zmianą struktury ładu światowego z dwubiegunowego, skupionego wokół konfliktu Zachodu ze Wschodem, na model wielobiegunowy, doszło do eskalacji konfliktów etnicznych, religijnych i cywilizacyjnych, zwłaszcza w państwach słabiej rozwiniętych, powstałych po rozpadzie bloku socjalistycznego [7].

3. Wybrane konflikty zbrojne końca XX wieku – aspekt kulturowy i cywilizacyjny

3.1. Wojna w Bośni i Hercegowinie w latach 1992-1995

Konflikty etniczne na Półwyspie Bałkańskim sięgają wieku XIX. Wtedy jednak terytorium Bałkan w znacznej większości zarządzane było przez Cesarstwo Austro-Węgierskie oraz Imperium Osmańskie, więc wszelkie spory były ściśle związane z polityką wielkich mocarstw. W świecie ukształtowanym przez traktat wersalski, terytorium późniejszej Jugosławii zajmowało Państwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców (SHS), zamieszkiwane, jak sama nazwa wskazuje, przez trzy odrębne narodowości. Genezy wojny w Bośni i Hercegowinie należy jednak upatrywać w okresie II wojny światowej, kiedy to dążenia niepodległościowe na terenie Państwa SHS zgłaszali Chorwaci, ze swoim projektem Niepodległego Państwa Chorwackiego, oraz Muzułmanie zamieszkujący Bośnię i Hercegowinę. Ci drudzy podnosili wręcz swoją odrębność od Chorwatów i Serbów, powołując się na fakt niepochodzenia ich narodu od Słowian [8]. W 1929 r. państwo SHS przekształciło się w Królestwo Jugosławii, zaś po 1945 r. w Socjalistyczną Federacyjną Republikę Jugosławii i znalazło się w bloku wschodnim, choć z uwagi na silną pozycję reżimu Josifa Broz Tity, niezależność Jugosławii była większa niż pozostałych państw satelickich ZSRR. Autorytet władzy Tity spowodował, że spory pomiędzy narodami zamieszkującymi Jugosławię gaszono w zarodku, zaś wszelkie ogniska konfliktów etnicznych pacyfikowano [9]. Po śmierci Josifa Broz Tity w 1980 r. antagonizmy etniczne pomiędzy grupami zamieszkującymi Jugosławię ponownie zaczęły się nasilać, co w połączeniu z coraz gorszą sytuacją lat 80., prowadziło do nieuchronnego rozpadu federacyjnego państwa.

Na początku ostatniej dekady XX w. terytorium niewielkiej stosunkowo Bośni i Hercegowiny zamieszkiwało 44% Muzułmanów (Bośniaków), 31,5% prawosławnych Serbów oraz 17% katolickich Chorwatów [8]. W roku 1992 podjęto próbę utworzenia państwa konfederacyjnego na wzór szwajcarski, złożonego z autonomicznych regionów zamieszkałych przez zwaśnione narody, jednak dążenia niepodległościowe Serbów i pogłębiająca się niechęć grup etnicznych zaprzępały ten projekt i doprowadziły do eskalacji konfliktu zbrojnego na terenie Bośni [10].

Uczestniczące strony konfliktu, definiowały swoją przynależność etniczną wedle uwarunkowań cywilizacyjnych i często otrzymywały wsparcie innych krajów, przedstawicieli różnych cywilizacji. Chorwaci, utożsamiający się z cywilizacją Zachodu, głównie z racji wyznawanej religii katolickiej, wspierani byli przez Niemcy, Austrię, a nawet Watykan, Serbowie, deklarujący wyznanie prawosławne, otrzymali pomoc między innymi od Grecji i Rosji, zaś muzułmańscy Bośniacy zostali wsparci

przez Iran, Arabię Saudyjską, Turcję i Libię, a także wiele innych krajów islamskich [5]. Wojna w Bośni przybrała więc charakter międzynarodowy i międzycywilizacyjny, i choć nie eskalowała ona w globalny konflikt pomiędzy mocarstwami, to w sposób wyraźny zarysowała podział między krajami przedstawicielskimi odrębnych cywilizacji. Te udzielały walczącym zdywersyfikowanego wsparcia: od finansowania oddziałów wojskowych, dostaw broni, poprzez wysyłanie ochotników do bezpośredniej walki, aż po wsparcie polityczne na arenie międzynarodowej. Chorwaci, uważani przez społeczność międzynarodową za naród zachodni, jako pierwszy otrzymali poparcie i po rozpadzie Jugosławii ich kraj został uznany między innymi przez Niemcy. Również w konflikcie Bośniackim mogli liczyć na pomoc krajów Zachodniej Europy. Z kolei Bośniacy otrzymali solidne wsparcie militarne i finansowe od krajów arabskich, takich jak Turcja, Zjednoczone Emiraty Arabskie i Iran, które wysyłały do Bośni sprzęt wojskowy, włącznie z czołgami, a także mudżahedińskich wojowników chętnych walczyć zbrojnie i ginąć za Islam [8]. Rosja, udzielając poparcia prawosławnej Serbii starała się blokować na forum międzynarodowym decyzje i porozumienia niekorzystne dla Serbów [10]. Wojna w Bośni była więc wyraźnie powiązana z różnicami cywilizacyjnymi grup etnicznych zamieszkujących to terytorium.

Charakter wojny w Bośni był bardzo krwawy. Konflikt nie oszczędzał ludności cywilnej, zaś zwaśnione grupy urządzały czystki etniczne na swoich przeciwnikach. Miało to związek z waśniami pomiędzy narodami należącymi do innych cywilizacji, zaś eskalacja sporu dyktowana była między innymi przez fanatyzm religijny i nacjonalizm. Chorwaci dokonywali masakr na jeńcach wojennych oraz ludności cywilnej. Islamscy mudżahedini dążyli do utworzenia państwa o silnie wyznaniowym charakterze i wprowadzenia w nim rządów religijnych opartych na założeniach Islamu [8]. Bośniacy na masową skalę zabijali Serbów. Jesienią 1995 r. spalili około 50 serbskich wsi, w wyniku czego śmierć poniosło około 1500 osób [11]. Serbowie z premedytacją atakowali miejsca sakralne Chorwatów i Muzułmanów oraz brali na cel miejsca, w których przebywały duże grupy ludności cywilnej, jak chociażby targowisko w Marale [10]. Jednym z najdonioślejszych wydarzeń konfliktu Bośniackiego była masakra w Srebrenicy, w której Serbowie wymordowali co najmniej kilka tys. muzułmańskich Bośniaków.

Całkowita liczba ofiar wojny w Bośni i Hercegowinie jest trudna do oszacowania, gdyż badacze nie są zgodni co do liczby zabitych. Wśród historyków nie ma nawet zgody co do liczby osób, które poniosły śmierć w wyniku masakry w Srebrenicy. Szacunki, które pojawiają się w różnych badaniach wahają się od 7 aż do 40 tys. ludzi [11].

Dopiero hekatomba Srebrenicy zmusiła społeczność międzynarodową, ze szczególnym uwzględnieniem Stanów Zjednoczonych jako wiodącego supermocarstwa, do bardziej zdecydowanego zaangażowania się w konflikt bośniacki, a w konsekwencji do podpisania porozumienia w Dayton w 1995 r. i wygaszenia konfliktu [10].

Wojna w Bośni i Hercegowinie to flagowy przykład konfliktu zdefiniowanego przez Samuela Huntingtona jako wojna kresowa, a zatem takiego, w którym grupy etniczne pochodzące z różnych cywilizacji i zamieszkujące wspólne, lub sąsiadujące ze sobą terytorium doprowadzają do gwałtownej eskalacji sporu cywilizacyjnego i w konsekwencji wybuchu krwawej wojny [5].

Wojna w Bośni pokazała, że napięcie międzycywilizacyjne może prowadzić do tragicznych skutków i w konsekwencji przynieść śmierć wielu ofiarom, wśród których znaczną część stanowią cywile. Zaangażowanie społeczności międzynarodowej po przeciwnych stronach konfliktu, determinowane przynależnością cywilizacyjną może stanowić ważny czynnik destabilizujący dany region i grozić dalszą eskalacją wojny. Bez wsparcia innych krajów i grup państw, strony walczące w Bośni nie byłyby w stanie prowadzić długotrwałych działań militarnych i dokonywać zakrojonych na szeroką skalę masakr. Łatwo sobie także wyobrazić, że bez ostatecznego konsensusu po stronie społeczności międzynarodowej i zdecydowanego dążenia do wygaszenia konfliktu, wieloletnia wojna na południu Europy stanowiłaby poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego całego regionu.

3.2. Wojna o Górski Karabach w latach 1988-1994

Drugim z omawianych konfliktów jest wojna o Górski Karabach pomiędzy Armenią i Azerbejdżanem, która miała miejsce w latach 1988-1994. Był to kolejny konflikt zaliczany przez Samuela Huntingtona do tak zwanych wojen kresowych, będących emanacją zderzenia cywilizacyjnego pomiędzy prawosławnymi Ormianami i muzułmańskimi Azerami [5].

Azerbejdżan był częścią Związku Radzieckiego już od roku 1920. W 1991 r. z kolei, Republika Azerbejdżanu ogłosiła niepodległość. Dążenia niepodległościowe przejawiała także ormiańska ludność zamieszkująca Górski Karabach, będący formalnie częścią Azerbejdżanu. Struktura etniczna Azerbejdżanu była bardzo zróżnicowana. Teren republiki zamieszkiwało około stu różnych grup etnicznych. Wiele z nich, w tym liczna grupa Ormian, znalazło się na terenie tego kraju wskutek sztucznych przesiedleń ludności w okresie XIX-wiecznych wojen pomiędzy imperiami rosyjskim i osmańskim, którym towarzyszyły liczne prześladowania i przemoc na tle etnicznym. Duży wpływ na migracje ludności ormiańskiej miała także rzeź dokonana przez Imperium Osmańskie na Ormianach w 1915 r., co dodatkowo potęgowało niechęć tych ostatnich do obcych, zwłaszcza muzułmańskich narodów [12].

W konflikcie azersko-ormiańskim, który wybuchł pod koniec lat 80. XX wieku, Azerbejdżan otrzymał znaczne wsparcie ze strony Turcji. Rząd turecki finansował armię Azerbejdżanu, szkolił tamtejszych żołnierzy i dostarczał pomocy materialnej wyniszczonemu przez komunizm krajowi. Aktywne zaangażowanie się Turcji w konflikt było w dużej mierze konsekwencją historycznych sporów pomiędzy Imperium Osmańskim a Rosją, jednak Turcy kładli także duży nacisk na starcie Islamu z Chrześcijaństwem, prowadząc tym samym agresywną kampanię medialną i polityczną przeciwko Armenii. Sprawę walki o interesy muzułmańskiego Azerbejdżanu poparł także Iran, opowiadając się stanowczo przeciwko dążeniom Armenii do powiększenia swoich granic. Iran oraz Turcja miały wyraźny interes w walce o włączenie Azerbejdżanu do swoich stref wpływów i tym samym odepchnięciu osłabionej po rozpadzie Związku Radzieckiego Rosji od swoich granic. Mimo tego, prowadziły narrację wyraźnie antychrześcijańską i proislamską, powołując się na wspólnotę wyznania, a zatem wspólną tożsamość cywilizacyjną z Azerami [5]. Separatyści ormiańscy z Górskiego Karabachu z oczywistych powodów otrzymywali wsparcie (również militarne) Armenii, bezpośrednio zainteresowanej poszerzeniem swoich granic o teren zamieszkiwany etnicznie przez Ormian. Z kolei Rosja, wspierając Armenię, dążyła do

zachowania wpływów w Azerbejdżanie, który oderwawszy się od Związku Radzieckiego i otrzymujący pomoc krajów islamskich, miał szansę zwiększyć swoją niezależność od Rosji. Armenia, a zatem bojownicy Górskiego Karabachu, mogli także liczyć na poparcie licznej grupy ormiańskich emigrantów z krajów Europy Zachodniej oraz Stanów Zjednoczonych.

Podobnie jak w przypadku Jugosławii, konflikty narodowe i etniczne były skutecznie tłumione pod reżimem władzy komunistycznej. Silna władza ZSRR nie pozostawiała miejsca dla rozwoju ruchów narodowych i wyzwolenicznych, zarówno w Azerbejdżanie, jak i Armenii. Gdy władza komunistów w ZSRR słabła, zaś mocarstwo chyliło się ku upadkowi, powróciły dawne idee narodowe, wzmacniało się poczucie przynależności kulturowej i cywilizacyjnej i doszło do odnowienia „zawieszonych” sporów etnicznych. Powołując się na prawo narodów do samostanowienia, w 1988 r. Ormianie z autonomicznego regionu Górskiego Karabachu ogłosili przyłączenie regionu do Armenii. Opór zarówno ZSRR, jak i lokalnych władz w Azerbejdżanie doprowadził do interwencji wojsk radzieckich w Erywanii. Dążenia separatystów ormiańskich wywołały z kolei falę manifestacji Azerów domagających się pozostawienia regionu w republice azerskiej. Należy zauważyć, że Górski Karabach nie był jednolicie zamieszkały przez jeden z narodów, choć Ormianie stanowili tam większość – około 79,6%, Azerowie zaś około 21,5% [13].

Początkowo konflikt opierał się głównie na manifestacjach, nierzadko mających także wymiar antykomunistyczny i niepodległościowy, pacyfikowanych przez armię ZSRR. Z czasem przyjął on bardziej krwawy obrót. Eskalacja doprowadziła do regularnych starć armii azerskiej z Armeńską. W 1992 r. doszło do masakry cywilnej ludności azerskiej dokonanej przez Ormian, w której śmierć poniosło około 1000 osób. W drugiej połowie 1992 r., terytorium Górskiego Karabachu zostało niemal w całości opanowane przez Ormian [13].

W kolejnych latach dochodziło do dalszych starć i kontrofensyw armii Azerbejdżanu. Walki trwały do 1994 r., kiedy to w maju przystąpiono do rozmów pokojowych. Dzięki zaangażowaniu Stanów Zjednoczonych, Rosji i Francji udało się wypracować porozumienie, które było jednak wielokrotnie kwestionowane i z pewnością nie zakończyło waśni pomiędzy narodami [13]. Na skutek konfliktu zbrojnego w Górskim Karabachu zginęło około 17 tys. ludzi [14]. W wyniku działań wojennych i zajęcia znacznego terytorium Azerbejdżanu przez armię Armenii dochodziło do przymusowych przesiedleń ludności cywilnej. Liczba przymusowych przesiedleńców jest trudna do oszacowania, jednak niektórzy badacze wskazują nawet na 750 tys. osób przymusowo wysiedlonych ze swojego miejsca zamieszkania [13].

Choć Azerbejdżan i region Górskiego Karabachu stał się polem walki o wpływy państw silniejszych takich jak Rosja, Turcja, Iran, a także zainteresowane azerską ropą Stany Zjednoczone, wojna o Górski Karabach była także polem walki międzycywilizacyjnej. Konflikty etniczne i wrogość pomiędzy Azerami i Ormianami, doprowadziła do licznych zbrodni na ludności cywilnej w trakcie trwania samej wojny. Mimo licznych porozumień i ustaleń pokojowych również po wojnie, antagonizmy pomiędzy oboma narodami nie wygasły i nadal stanowią poważne wyzwanie dla społeczności międzynarodowej. Konflikt grup etnicznych utożsamiających się z przynależnością do odrębnych cywilizacji – prawosławnej i islamskiej, nadal stanowić mogą punkt

zapalny do eskalacji kolejnego konfliktu na Kaukazie, zwłaszcza jeśli byłyby podsyćcane przez mocarstwa ościenne, takie jak Turcja i Iran z jednej oraz Rosja z drugiej strony. W kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego, widać wyraźnie, że zadawniony konflikt pomiędzy grupami przynależącymi do dwóch różnych cywilizacji, mogą prowadzić do tragedii wielu tysięcy ludzi oraz doprowadzić do destabilizacji w regionie, która potencjalnie skutkować może poważniejszym konfliktem.

3.3. I wojna czeczeńska 1994-1996

Ostatnim konfliktem poddanym analizie jest pierwsza wojna czeczeńska, tocząca się w latach 1994-1996 pomiędzy Federacją Rosyjską a dążącą do odseparowania się od niej republiką Czeczenii. Geneza konfliktu sięga wieku XIX, kiedy to Imperium Rosyjskie dokonało podboju Kaukazu Północnego, a wraz z nim terytorium zamieszkałe przez grupę etniczną Czeczenów. W roku 1944, w odpowiedzi na liczne dążenia niepodległościowe muzułmańskiego narodu Czeczenów, decyzją Józefa Stalina doszło do wysiedlenia tego narodu na tereny Azji Środkowej. W 1957 r. z kolei, Nikita Chruszczow doprowadził do powrotu Czeczenów na ich rdzenne terytorium, zamieszkałe jednak już wtedy przez ludność rosyjską. Sytuacja ta spowodowała, że Czeczeni traktowani byli jak intruzi, poddawani byli różnym represjom i prześladowaniom [15]. W 1992 r. Osetyjczycy wspierani przez Rosjan dokonali czystki etnicznej na Inguszach i Czeczenach [5]. Niechęć pomiędzy narodami rosyjskim i czeczeńskim zaowocowała licznymi konfliktami zbrojnymi.

Pierwsza wojna czeczeńska wybuchła pod koniec 1994 r. Już po upadku ZSRR, armia rosyjska, dążąc do utrzymania Czeczenii w rosyjskiej strefie wpływów, wkroczyła do Czeczenii, gdzie napotkała silny opór oddziałów partyzanckich. Opór Czeczenów był tak silny, że straty poniesione przez Rosję przewyższyły ofiary wśród wojowników czeczeńskich. Szacuje się, że rosyjskich żołnierzy poległych w czasie trwania wojny w latach 1994-1996 było od 5 do 27 tys., zaś Czeczenów zginęło od 2,5 do 13 tys. [15]. Trudne do oszacowania są także straty w ludności cywilnej. W wyniku pierwszej wojny, Czeczenia uzyskała niezależność od Rosji, którą utraciła podczas późniejszych konfliktów.

W konsekwencji przesiedleń z połowy XX wieku, terytorium Czeczenii zamieszkiwane nie tylko przez Czeczenów, ale i przez Rosjan, którzy mimo pozostawania w mniejszości, przez lata funkcjonowania komunistycznej władzy Związku Radzieckiego byli uprzywilejowani. Sytuacja ta wzmagala niechęć pomiędzy narodami i ułatwiała eskalację konfliktu. Czeczeni nie tylko dążyli do uniezależnienia się od Rosji i utworzenia niepodległego państwa, ale też kierowała nimi nienawiść do swoich sąsiadów – Rosjan, których przynależność do innej kultury i wyznawanie innej religii, antagonizm ten ułatwiała. Swą kulturową i etniczną odmienną Czeczeni wyrażali tworząc i rozwijając ruchy nacjonalistyczne i narodowyzwolenicze jeszcze przed rozpadem Związku Radzieckiego. Czeczeni zaczęli również coraz mocniej odwoływać się do własnej religii, jaką bym sunnicki Islam [16].

Wojna w Czeczenii przybrała wymiar międzycywilizacyjny, gdyż po stronie Rosji opowiedziały się byle prawosławne republiki ZSRR, jak chociażby Gruzja, Armenia i Osetia Północna. Z kolei po stronie czeczeńskiej stanęły państwa islamskie, dostarczając broni, pomocy materialnej oraz bojowników, chętnych walczyć za religię.

Wsparcia Czeczenii udzieliły Turcja, Iran, Azerbejdżan, Afganistan, Pakistan oraz Sudan. Także muzułmanie zamieszkujący Federację Rosyjską chętnie udawali się do Czeczenii, by walczyć po stronie partyzantów. Przykładem na powszechne poparcie sprawy czeczeńskiej wśród muzułmanów była aprobatą opinii publicznej w Turcji działań terrorystycznych prowadzonych przez czeczeńskich bojowników [5]. Aspekt religijny jest tutaj trudny do pominięcia, gdyż po raz kolejny państwa muzułmańskie wykazały się zaskakującą solidarnością wyrażoną w pomocy czeczeńskiemu narodowi wyznawców Islamu w wojnie z chrześcijańską Rosją.

4. Bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa w odniesieniu do omawianych konfliktów zbrojnych

Dopełnienie powyższych rozważań powinna stanowić analiza konfliktów zbrojnych w kontekście bezpieczeństwa i kultury bezpieczeństwa międzynarodowego. Rozważania dotyczące znaczenia czynników kulturowych dla obronności, unikania konfliktów oraz utrzymywania stabilizacji w danym regionie świata, coraz częściej są podstawą analiz badaczy i teoretyków zajmujących się tematem bezpieczeństwa. Wpływ aspektów kulturowych, etnicznych, religijnych i cywilizacyjnych, nadal pozostaje kwestią sporną w środowisku naukowym [17]. Ocena roli i znaczenia wyżej wymienionych czynników jest więc bardzo istotnym elementem pracy nad teoriami bezpieczeństwa międzynarodowego.

W nauce o bezpieczeństwie międzynarodowym wyodrębniły się dwa podejścia do aspektów kulturowych i ich roli w tworzeniu się i eskalacji konfliktów – racjonalizm i konstruktywizm. Według pierwszego z nich, czynniki kulturowe, takie jak choćby religia czy przynależność etniczna i cywilizacyjna, mają jedynie znaczenie symboliczne, zaś konflikty generowane są w przeważającym stopniu przez partykularne interesy państw, w oparciu o ich siłę i możliwości. Konstruktywizm z kolei, zakłada istotną, wręcz równorzędną względem innych, rolę czynników kulturowych w kształtowaniu się stosunków międzynarodowych, a zatem także w tworzeniu się konfliktów zbrojnych [17]. Za jednego z przedstawicieli konstruktywizmu możemy więc uznać wspomnianego już Samuela Huntingtona z jego teorią zderzenia cywilizacji jako paradygmatu determinującego kształtowanie się ładu światowego.

Z rozważaniami związanymi z kulturą i bezpieczeństwem międzynarodowym ściśle związane jest pojęcie kultury strategicznej. Pojęcie to, zdefiniowane po raz pierwszy przez Jacka Snydera należy rozumieć jako *sumę idei uwarunkowanych emocjonalnie odpowiedzi i wzorców zwyczajowych zachowań, jakie członkowie narodowej wspólnoty bezpieczeństwa nabyli przez instrukcje lub imitacje i podzielają w odniesieniu do struktury nuklearnej* [18]. Kolejni badacze rozwijali to pojęcie, doprowadzając do jego uogólnienia w kontekście bezpieczeństwa narodowego i oddziaływania kultury na tę tematykę. Czynniki kulturowe z bezpieczeństwem międzynarodowym powiązał Ken Booth, zwracając uwagę, na znaczny wpływ kultury na ocenę i analizę działań strategicznych innego państwa, a w konsekwencji możliwość popełnienia błędów w tej analizie w przypadku braku uwzględnienia i zrozumienia jego kultury i tradycji [17].

Badania nad kulturą strategiczną ustrukturyzował Allastair Ian Johnston, opisując trzy generacje badań nad tym zagadnieniem, dzieląc badania na okres dwubiegowego podziału świata w trakcie zimnej wojny, lata 80. XX wieku oraz lata 90. W ostatniej generacji, zaczęto zauważać kluczową rolę kultury w rozumieniu procesów

kształtujących ład międzynarodowy [19]. Teoria kultury strategicznej rozwijana była przez Colina S. Graya, który definiował kulturę strategiczną jako *utrwalone, przekazywane społecznie idee, postawy tradycje, zwyczaje i preferowane metody, które są mniej lub bardziej specyficzne dla określonej, umiejscowionej geograficznie wspólnoty bezpieczeństwa, cechującej się wyjątkowym doświadczeniem historycznym* [20]. Gray użył także pojęcia mgły kulturowej, czyli braku świadomości kulturowej, mogącej mieć negatywne skutki dla bezpieczeństwa międzynarodowego [17].

Ciekawe spojrzenie na kulturę strategiczną wykazała brytyjska badaczka bezpieczeństwa Mary Kaldor w swojej pracy *Global Security Cultures: A Theoretical Framework for analysing Security in Transition*. Wyróżniła cztery idealne modele kultury strategicznej: model geopolityczny, nowe wojny, model liberalnego pokoju, a także model wojny z terroryzmem [21]. Każdy z modeli charakteryzuje się odmiennymi wyznacznikami, zasadami, narzędziami i taktyką podejmowaną przez społeczność międzynarodową w obliczu konfliktu, w zależności od jego przyczyn i globalnego oraz lokalnego postrzegania.

W kontekście rozważań niniejszej pracy, należałoby zastanowić się, jakie cechy poszczególnych modeli kultury strategicznej znajdują zastosowanie do danych konfliktów zbrojnych, a także jak reakcja społeczności międzynarodowej wpłynęła na ich przebieg i eskalację.

Do omawianych powyżej konfliktów zbrojnych, można w pierwszej kolejności zastosować proponowany przez Kaldor model tak zwanych „nowych wojen”. Charakteryzują się one otwartym konfliktem, w którym zamiast armii poszczególnych państw, ścierają się konkretne grupy interesów, warunkowane na przykład kulturowo, czy etnicznie. Nierzadko szczątkowa i słabo uzbrojona regularna armia, miesza się z bojówkami paramilitarnymi, najemnikami lub nawet organizacjami przestępczymi. W konflikt zaangażowana jest znaczna część ludności przynależąca do danej grupy, zaś do osiągnięcia zwycięstwa stosuje się terror i przemoc wymierzoną również w ludność cywilną. Środki finansowe do prowadzenia tego rodzaju konfliktu często dostarczane są z zagranicy. W konfliktach nazwanych przez Kaldor nowymi wojnami, zantagonizowane grupy często gromadzą się wokół na wespół formalnych struktur definiowanych przez wspólną tożsamość, a także wokół charyzmatycznych liderów [21].

Cechy tego modelu odnaleźć możemy w opisanych w poprzednim rozdziale konfliktach zbrojnych. Jedną z ważnych cech charakterystycznych modelu nowych wojen jest tak zwane przenoszenie konfliktu z zewnątrz do wewnątrz. Przykładowo, spory pomiędzy narodami bałkańskimi, w swym kulminacyjnym punkcie rozgrywały się na terenie Bośni i Hercegowiny. Armenia i Azerbejdżan skanalizowały swój konflikt na terenie Górskiego Karabachu.

Kolejną cechą charakterystyczną omawianego, jest skupienie wokół silnego autorytetu jednostki. W Czeczenii, rolę przywódcy, za którym szli walczyć i umierać bojownicy czeczeńscy, pełnił Szamil Basajew. W Bośni, charyzmatycznymi przywódcami byli chociażby Ratko Mladić, czy Radovan Karadžić. Skupiali oni wokół siebie bojówkarzy zdolnych popełniać liczne zbrodnie na ludności cywilnej i stosować terror wobec swoich przeciwników.

Daleko idąca przemoc wobec wroga, posługiwanie się terrorem i bezwzględna postawa wobec członków grupy przeciwnej, ze szczególnym uwzględnieniem zbrodni

dokonywanych na cywilach, to kolejna cecha charakterystyczna modelu nowych wojen, która w sposób wyraźny daje się zaobserwować w omawianych konfliktach. Najlepszymi przykładami są chociażby omawiane już masakra w Srebrenicy, ataki na targowiska, wsie i miejsca kultu w Bośni, przymusowe przesiedlenia ludności i pacyfikacja pokojowych demonstracji w wojnie o Górski Karabach, czy szeroko zakrojona działalność terrorystyczna bojowników czeczeńskich.

Nowe wojny cechują się także znacznym zaangażowaniem z zewnątrz, ze strony obcych państw, bloków państw, czy organizacji międzynarodowych. W każdej z wyżej wymienionych wojen można zaobserwować zjawisko pośredniego udzielania wsparcia, zarówno finansowego, zaopatrzeniowego, militarnego jak i propagandowego walczącym stronom. Społeczność muzułmańska chętnie wspierała swoich braci w wierze w Bośni, w Czeczenii, czy w Azerbejdżanie. Państwa Europy Zachodniej udzielały wsparcia Chorwatom w Bośni, zaś Rosja Serbom.

W kontekście modeli kultury strategicznej wypracowanych przez Mary Kaldor, istotna jest reakcja społeczności międzynarodowej na toczący się konflikt. Zrozumienie jego istoty i przyczyn jest kluczowe dla odpowiedniej reakcji państw silniejszych, którym zależy na stabilizacji w regionie. Należy zastanowić się, czy gdyby kraje takie jak Turcja, Iran, Rosja, Stany Zjednoczone i kraje Europy Zachodniej, nie kierowały się emocjami, odwołując się nierzadko do wspólnoty tożsamości ze zwaśnionymi stronami konfliktów, można byłoby uniknąć licznych zbrodni wojennych i doprowadzić do szybszego rozwiązania tychże sporów. Zasadnym wydaje się stwierdzenie, że gdyby przywódcy państw zdając sobie sprawę z kulturowego i cywilizacyjnego podłoża konfliktów, byli bardziej skłonni nie angażować się po żadnej ze stron z uwagi na poczucie wspólnoty cywilizacyjnej, eskalacji konfliktów można by uniknąć. Armie azerska i ormiańska, bez pomocy z zewnątrz, nie byłyby w stanie prowadzić długoletnich działań wojennych. Wojna w Bośni także nie trwałaby tak długo bez pomocy państw trzecich.

Z drugiej strony, warto zauważyć, że emocje związane z tożsamością kulturową, etniczną i cywilizacyjną towarzyszą wszystkim społeczeństwom uwikłanym w konflikty. Na bazie powyższych rozważań, trudno nie odnieść wrażenia, że konstruktywistyczne podejście o konfliktogennym charakterze poczucia identyfikacji kulturowej sprawdza się w wielu przypadkach. Jednak odpowiedzialne podejście społeczności międzynarodowej do tego typu sporów, w szczególności poprzez brak faworyzowania żadnej ze stron, mogłoby stanowić czynnik hamujący eskalację tego rodzaju konfliktów.

5. Podsumowanie

Konflikty zbrojne końca XX wieku nierzadko przybierały wymiar starcia cywilizacji. Charakterystyczna dla okresu zimnej wojny rywalizacja ideologii i wielkich mocarstw ścierających się o własne interesy poza własnym terytorium ustąpiła miejsca historycznym konfliktom etnicznym, narodowym i religijnym. Waśnie pomiędzy narodami należącymi do różnych cywilizacji, nawet jeżeli były przez lata tłumione pod wpływem silnej władzy centralnej reżimów komunistycznych, odżyły na nowo w okresie transformacji ustrojowych, w szczególności po upadku Związku Radzieckiego. Oś sporów zarysowała się wokół często nieczytelnych granic cywilizacyjnych. Różne grupy etniczne i religijne, narody należące do odrębnych cywilizacji, zamieszkujące

jedno terytorium od lat, lub sąsiadujące ze sobą, odtworzyły wzajemną niechęć, co w wielu przypadkach doprowadziło do krwawych starć, wyniszczających wojen, czystek etnicznych i zbrodni popełnianych na ludności cywilnej. W międzycywilizacyjnych konfliktach zbrojnych końca XX wieku udział brały przede wszystkim wrogie społeczeństwa, definiujące swoją przynależność do określonej grupy wyznaniowej, wyróżniające się odrębnymi tradycjami, historią i tożsamością narodową. Prawie zawsze, w lokalne konflikty tego typu angażowały się inne państwa, które chociaż miały w tym swoje partykularne interesy, najczęściej w sposób wyraźny opowiadały się za tymi stronami sporu, które należały do tożsamej im cywilizacji. Wśród krajów niebezpośrednio zaangażowanych w konflikty nie brakowało ludzi zdeterminowanych do udzielenia wsparcia materialnego i fizycznego po stronie narodu, który deklarował przynależność do tej samej, lub podobnej kultury, a w szczególności, wyznawał tę samą religię. Łatwość, z jaką kraje tożsame cywilizacyjnie udzielały poparcia walczącym stronom, a także skala ich zaangażowania świadczy o tym, że każdy tego typu konflikt regionalny wykazuje potencjał do przekształcenia się w znacznie poważniejszy spór, lub nawet w globalną wojnę. Znaczenie tożsamości kulturowej i wyznaniowej, a co za tym idzie, cywilizacyjnej, jest bardzo istotnym elementem kształtującym ład międzynarodowy w danym regionie, a w konsekwencji mający niebagatelny wpływ na stabilność i bezpieczeństwo międzynarodowe. Potwierdzają to także badania nad teorią bezpieczeństwa narodowego. Rozumienie natury konfliktu w oparciu o modele kultury strategicznej ma niebagatelne znaczenie dla zachowania stabilnego ładu światowego i tłumienia w zarodku konfliktów o podłożu kulturowym. Świadoma, nie oparta na emocjach i adekwatna reakcja społeczności międzynarodowej na tego typu konflikty jest gwarantem nierozprzestrzeniania się wojen i ograniczenia liczby ofiar, zwłaszcza cywilnych.

Literatura

1. Wiatr J.J., *II wojna i nowy ład światowy*, Krakowskie studia międzynarodowe, VI 2009, Oficyna Wydawnicza AFM, nr 3, s. 187.
2. Mojszewicz Cz. (red.), *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Wrocław 1998, s. 402.
3. Deutsch K.W., *External Involvement in Internal War*, in Harry Eckstein (ed), *Internal War, Problems and Approaches* (New York, NY: Free Press of Glencoe, 1964).
4. Miłoszewska D., *Nowy Porządek Świata jako polityczna forma globalizacji*, wyd. Instytut Geopolityki w Częstochowie, 2009, s. 2.
5. Huntington S., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2018, copyright *The Clash of Civilization and the Remaking of World Order*, 1996, s. 37, 51-59, 68-69, 206, 448, 494, 496-498, 501.
6. Huntington S., *Wojna cywilizacji?*, wyd. Res Publica Nowa, luty 1994, nr 2, s. 69.
7. Wysota B., *Współczesne konflikty zbrojne*, [w:] W. Malendowski (red.), *Spory – Konflikty Zbrojne – Terroryzm*, wyd. Poznań 2006, s. 29.
8. Trawczyńska M., *Geneza i konsekwencje konfliktu w Bośni i Hercegowinie w latach 1992-1995*, wyd. Wrocławskie Studia Erazmiańskie, Zeszyty Studenckie, Wrocław 2009, s. 150-160.
9. Kuźniar Z., Fronczyk A., *Wojna etniczna w byłej Jugosławii. Źródła i skutki – wybrane aspekty*, Zeszyty Naukowe WSOWL, Nr 2 (168) 2013, s. 38.
10. Walkiewicz W., *Jugosławia. Państwa sukcesyjne*, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, wyd. Trio, Warszawa 2009, s. 260, 269, 274, 276.
11. Bodziany M., *Spoleczne skutki wojen*, Bellona nr 2/2010, s. 97.

12. Wirowska A., *Konflikt o Górski Karabach. Problem azerskich przesiedleńców*, wyd. Doctrina. Political and Scientific studies 9/2012. Siedlce, 2012, s. 308.
13. Olszewski P., *Konflikt Azerbejdżańsko-Ormiański o Górski Karabach*, red. R. Łoś i J. Regini-Zacharski, *Sąsiedztwo i pogranicze – między konfliktem a współpracą*, wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 175-177, 181-186.
14. Wiktor-Mach D., *Stereotypy w konflikcie między Armenią i Azerbejdżanem o Górski Karabach*, w *kontekście polityki zagranicznej UE*, Przegląd Europejski Nr 3 (41), 2016, s. 141.
15. Wasilewski Sz., *Rola Samila Basajewa w walce o niepodległość Czeczenii*, *Studia Gdańskie. Wzjęcie i rzeczywistość*, 2018, t. XV, s. 62-66.
16. Olędzka J., *Wojna jako argument legitymizacji i delegitymizacji przywództwa państwowego (na przykładzie konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego)*, *Oblicza współczesnych wojen*, redakcja naukowa Mariusz Kubiak, Ryszard Wróblewski. – Warszawa, Siedlce: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2018, s. 305-306.
17. Czaja J., *Kulturowy wymiar bezpieczeństwa. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Krakowska Akademia im. Frycza Modrzewskiego, Kraków 2013, s. 73-76.
18. Snyder J.L., *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*, RAND Corporation, 1977, s. 4-7.
19. Johnston A.I., *Thinking about Strategic Culture*, *International Security* 1995, vol. 19, no 4, s. 36-43.
20. Grey C.S., *Modern Strategy*, Oxford University Press, Oxford 1999, s. 17.
21. Kaldor M., *Global Security Cultures: A Theoretical Framework for analysing Security in Transition*, Security Cultures Working Paper, Security in Transition. An interdisciplinary investigation into the security gap, 2016, s. 11-12.

Cywilizacyjne i kulturowe aspekty bezpieczeństwa międzynarodowego na przykładzie wybranych konfliktów zbrojnych końca XX wieku

Streszczenie

Upadek Związku Radzieckiego i zakończenie zimnej wojny w ostatniej dekadzie XX wieku doprowadził do znaczącej reorganizacji ładu światowego i wymusił redefinicję globalnych założeń geostrategicznych. Zmiany granic i tworzenie się nowych organizmów państwowych spowodowały eskalację konfliktów etnicznych i kulturowych, w szczególności na obszarach byłego ZSRR. Zantagonizowane grupy najczęściej deklarowały przynależność do innych cywilizacji, grup religijnych i etnicznych. Istota czynników kulturowych i cywilizacyjnych oraz ich wpływ na przyczyny, przebieg i skalę tych konfliktów są obszarem wymagającym głębszego studium.

Celem pracy jest dokonanie analizy aspektów kulturowych i ich znaczenia dla konfliktów zbrojnych końca XX wieku, a co za tym idzie, opisanie ich wpływu na szeroko pojęte bezpieczeństwo międzynarodowe. Pod rozwagę wzięte są trzy konflikty zbrojne: wojna w Bośni i Hercegowinie (1992-1995), wojna o Górski Karabach (1988-1994) oraz I wojna czeczeńska (1994-1996). Wszystkie trzy wojny toczyły się albo na terytorium byłego ZSRR, albo w strefie jego politycznego oddziaływania. Ponadto, cechą wspólną wyżej wymienionych konfliktów jest deklarowana przynależność antagonistów do innych kultur, włączając w to różnice w wyznawanej religii, wartościach, tradycji, a zatem zupełnie różnego od siebie poczucia tożsamości wspólnotowej.

Dokonana analiza poszczególnych konfliktów zbrojnych, stanowi podstawę określenia wagi, jaką można przypisać aspektom kulturowym w tworzeniu się krwawych wojen w historii najnowszej. Krytyce poddana jest także istota tożsamości i przynależności kulturowej grup, pomiędzy którymi dochodzi do konfliktów zbrojnych, a także wpływ tejsze na szeroko pojęte bezpieczeństwo międzynarodowe.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo międzynarodowe, konflikty zbrojne, cywilizacje, aspekty kulturowe, wojna

Aspects of civilization and culture in terms of international security based on selected armed conflicts in late 20th century

Abstract

The collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War in the last decade of 20th century resulted in significant reorganization of global order and forced redefinition of objectives for global geo-strategy. Borders changes and emerging of new states resulted in escalations of ethnic and cultural conflicts especially within the post-USSR territory. In most cases, the antagonized groups declared their affiliation with different civilizations, religious and ethnic groups. The essence of factors of civilization and culture and their impact on root causes, course of events and scale of those conflicts are the area that requires a deep study.

The aim of this work is to analyze the aspects of civilization and culture and their meaning for the armed conflict of the late 20th century and to describe their impact on international security. The three conflicts taken into consideration are as follows: war in Bosnia-Herzegovina (1992-1995), the Nagorno-Karabakh War (1988-1994) and the First Chechen War (1994-1996). All three wars were fought either in the post-USSR area or in the area of post-soviet political influence. What is more, the common feature for those wars was the declaration of the conflicted groups to be a part of different cultures, including religious faiths, traditions, values, so totally different sense of identity.

The analysis made for particular conflicts is the base to determine the importance of cultural aspects in escalation of bloody wars in modern history. Described is also the essence of cultural identity of conflicted parties and its impact on international security.

Keywords: international security, armed conflicts, civilizations, cultural aspects, war

Security traffic jam: międzynarodowe inicjatywy na rzecz bezpieczeństwa w regionie Sahelu w latach 2014-2020

1. Wstęp

Bezpieczeństwo państwa jest uwarunkowane wieloma czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi, a jego zapewnienie skutkuje stabilnym rozwojem. Mając na uwadze ich złożoność oraz współzależność przywódcy państw łączą swoje zasoby, by móc efektywnie przeciwdziałać i reagować na zagrożenia. W wyniku międzynarodowych inicjatyw powstają sojusze, które rozwijają swoje zdolności oraz wzajemnie je uzupełniają. Jednak by móc zbudować długotrwałą współpracę w zakresie bezpieczeństwa państwa muszą wykazywać nie tylko silną wolę polityczną, ale również posiadać określone zasoby.

Region Sahelu jest szczególnie areną działań. Problemy wewnętrzne, a także rozbudowana przestępczość transgraniczna leży u podstaw wieloletniego kryzysu. W jego rozwiązanie zaangażowanych jest wiele państw i organizacji międzynarodowych, które oprócz doraźnej pomocy, próbują wspierać lokalne inicjatywy tworząc swoisty *security traffic jam* [1].

Niniejsza praca analizuje wybrane działania międzynarodowe, które były realizowane w latach 2014-2020, podejmując tym samym próbę oceny ich efektywności. Szczególna uwaga została zwrócona na najnowszą regionalną inicjatywę G5 Sahel, wokół której coraz bardziej ogniskują się działania partnerów spoza kontynentu. Ze względu na rolę w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego, powiązania polityczno-ekonomiczne, a także dysponowane zasoby i mechanizmy, badaniu zostało również poddane zaangażowanie ONZ, Unii Europejskiej (UE) oraz Francji. Ponadto, bazując na uzyskanych wynikach artykuł określa potencjalne kierunki współpracy oraz jej wpływ na sytuację w regionie. Przeprowadzone badanie bazuje na oficjalnych dokumentach, broszurach, zbiorach danych, a także analizach uznanych ośrodków naukowych.

2. Sahel – region destabilizacji

Pojęcia region Sahelu używamy w odniesieniu do państw Afryki znajdujących się na południowych obrzeżach Sahary. Do krajów tego regionu możemy zaliczyć Burkina Faso, Czad, Erytreę, Mali, Mauretanię, Niger, Nigerię oraz Sudan. Ze względu na swoje położenie oraz historię każde z nich od dziesięcioleci boryka się z różnorodnością problemów zagrażających bezpieczeństwu oraz stabilnemu rozwojowi. Wśród nich można wymienić ubóstwo, wysoką presję demograficzną, przestępczość transgraniczną, handel ludźmi oraz transgraniczną działalność terrorystyczną [2]. Efektem tego jest fakt, że w zestawieniach przygotowywanych przez Found for Peace co roku przypisuje

---

¹ monika.sowa@student.uj.edu.pl, Katedra Studiów nad Procesami Integracyjnymi, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.

się większości z nich status państwa upadłego lub zagrożonego upadkiem. Jak pokazują dane opublikowane w 2020 roku wszystkie kraje należące do regionu cechowały się bardzo wysokim lub wysokim poziomem destabilizacji. Według tej analizy z największymi trudnościami musiał zmagać się Sudan oraz Czad [3].

Skutki dysfunkcyjności wspomnianych państw pogłębiają się m.in. przez słabość legitymizacji politycznej rządów, a także ograniczenia ekonomiczne oraz społeczne w dysponowaniu zasobami mającymi na celu przede wszystkim stabilizację w zakresie bezpieczeństwa. Nieefektywne zarządzanie państwem daje szerokie pole do działania wszelkim grupom przestępczym, w tym grupom terrorystycznym. Wśród nich znajdują się Jama'at Nasr al-Islam wal Muslimin (JNIM), będący częścią Al-Ka`idy, a także Boko Haram i Islamic State in the Greater Sahara (ISGS) podlegające tzw. Państwu Islamskiemu (ISIS) [4]. Są one odpowiedzialne za liczne ataki nie tylko na ludność cywilną, ale również na elementy infrastruktury należącej m.in. do działających na tych terenach organizacji międzynarodowych. Co więcej, ich obecność w regionie związana jest z rozbudowaną siecią przemytniczą, w ramach której dostarczana jest im broń. Według danych Institute for Economics & Peace z 2020 roku region Sahelu charakteryzuje się bardzo wysokim poziomem zagrożenia terrorystycznego w skali światowej. Ponadto, w sześciu z analizowanych państw nie zauważono poprawy bezpieczeństwa lub odnotowano zwiększenie poziomu zagrożenia w stosunku do poprzedniego roku [5]. Sukces wspomnianych organizacji przestępczych związany jest z zarządzaniem terenami im podległymi, które nierzadko jest bardziej efektywne niż autorytet państwa. Mając na uwadze również korzyści ekonomiczne stają się atrakcyjni dla lokalnej społeczności, która wchodzi z nimi we współpracę [4].

Działalność grup terrorystycznych, niestabilne struktury państwowe oraz czynniki ekonomiczne i ekologiczne w znacznym stopniu przyczyniają się także do wzrostu wskaźnika migracji w analizowanym regionie, w rozumieniu migracji zewnętrznej i wewnętrzpaństwowej. Dane ONZ pokazują, że w tylko w drugiej połowie 2019 roku do zmiany swojego miejsca zamieszkania zostało zmuszonych 1 007 258 osób [6]. Taka liczba chętnych powoduje, że w regionie sprawnie funkcjonują zorganizowane grupy zajmujące się przemytem ludzi. Ponadto, powstające w ten sposób duże skupiska powodują szereg innych problemów. W głównej mierze wiążą się one z trudnościami w dostarczeniu odpowiedniej pomocy humanitarnej uchodźcom oraz związanymi z państwami przyjmującymi, które w większości przypadków nie posiadają odpowiednich zasobów i instrumentów, by efektywnie nimi zarządzać. W konsekwencji opisywana grupa społeczna staje się źródłem przestępczości, a ich bieżąca sytuacja staje się impulsem do radykalizacji poglądów lub nawet do przystąpienia do grupy przestępczej.

Sahel jest regionem, który dobrze ilustruje ścisłe powiązania pomiędzy czynnikami zagrażającymi bezpieczeństwu i ich skutkami. Problemy ekonomiczne, społeczne, polityczne oraz klęski żywiołowe stanowią elementy, które są od siebie współzależne. W efekcie neutralizacja ryzyk jest trudna do osiągnięcia, nawet w kooperacji z państwami trzecimi oraz organizacjami międzynarodowymi, których zaangażowanie jest formą przeciwdziałania zagrożeniom mogącym bezpośrednio wpływać na ich własne bezpieczeństwo.

3. Grupa Pięciu – integracja potencjału

W celu zwalczania największych zagrożeń dla bezpieczeństwa w regionie Sahelu prezydenci Mauretanii, Mali, Nigru, Czadu i Burkina Faso zdecydowali o utworzeniu wspólnych ram działania. Chęć zacieśnienia współpracy ogłoszono 16 lutego 2014 roku podczas szczytu państw regionu w Nawakszut [7]. Zgodnie przyznano również, że zarówno rozwój, jak i bezpieczeństwo wzajemnie na siebie oddziałują. Dlatego też należy działać symultanicznie w obu tych obszarach, zwiększając efektywność poprzez współpracę regionalną [7]. Oprócz wzajemnych deklaracji szefowie państw podjęli decyzję o utworzeniu Stałego Sekretariatu odpowiedzialnego, w początkowej fazie rozwoju współpracy, za jej koordynację [8].

3.1. Struktura organizacyjna

Prace nad określeniem prawnych ram współpracy zakończyły się podpisaniem 19 grudnia 2014 roku konwencji ustanawiającej organizację G5Sahel [9]. Dokument określa pola kooperacji, w których efektywne współdziałanie ma sprzyjać zintegrowanemu oraz zrównoważonemu rozwojowi regionu. W tym celu państwa mają przyczyniać się do wzmocnienia pokoju i bezpieczeństwa, wspierać rozbudowę infrastruktury transportowej, energetycznej oraz telekomunikacyjnej, a także gwarantować bezpieczeństwo dostaw żywności [9]. Efektywna realizacja tych zamierzeń ma w przyszłości skutkować stworzeniem spójnego regionu państw współpracujących ze sobą i potrafiących nie tylko reagować na bieżące zapotrzebowania, ale również strategicznie wyznaczać oraz realizować cele polityczno-gospodarcze.

By sprostać tak nakreślonym zadaniom w ramach Grupy Pięciu powołano do życia szereg organów angażujących we wspólne działania nie tylko głowy państw członkowskich oraz ich współpracowników, ale również krajowych ekspertów. Struktura wewnętrzna organizacji Sahel G5 obejmuje: Konferencję Szefów Państw (La Conférence des Chefs d'Etat), Radę Ministrów (Le Conseil des Ministres), Stały Sekretariat (Le Secrétariat Permanent), Komitet Obrony i Bezpieczeństwa (Le Comité de défense et de sécurité) oraz Krajowe Komitety Koordynujące dla działań G5 Sahel (Les comités Nationaux de Coordination des Actions du G5 Sahel).

Konwencja ustanawiająca Grupę Pięciu określa w art. 7, że Konferencja Szefów Państw Członkowskich, odbywająca się co najmniej raz do roku, ma za zadanie wyznaczać strategiczne kierunki współpracy we wszystkich jej dziedzinach i podejmować polityczne decyzje, które wiążą pozostałe organy G5 Sahel. Wspólne stanowiska wszystkich przywódców są ugruntowane polityczno-gospodarczą analizą aktualnej sytuacji w regionie [9]. Nad pracami Konferencji czuwa jej Przewodniczący wybierany spośród członków organu na roczną kadencję. Ponadto, w spotkaniach prezydentów pięciu krajów Sahelu mogą brać udział przedstawiciele innych państw oraz organizacji międzynarodowych bezpośrednio zaangażowanych w bezpieczny rozwój tej części Afryki [9].

Z kolei Rada Ministrów składa się z przedstawicieli rządów państw członkowskich reprezentujących resorty odpowiedzialne za rozwój. Organ ten jest odpowiedzialny za realizację celów i zadań określonych przez przywódców. Art. 8 Konwencji szczegółowo określa obszary współpracy, w których szczególną rolę ma odgrywać to gremium. W odniesieniu do Konferencji Szefów Państw są to kontrola nad wdrażaniem jej

decyzji i przygotowywanie zaleceń wykonawczych. W stosunku do Sekretariatu ministrowie mianują Stałego Sekretarza oraz określają jego podstawowe zadania, przygotowują regulamin wewnętrzny oraz statut. Oprócz tego Rada Ministrów zatwierdza plany działania oraz budżet organizacji, a także wykonuje wszystkie inne zadania, które są zlecane przez szefów państw członkowskich. Znaczący jest fakt, że wszystkie te zadania Rada Ministrów realizuje w drodze konsensusu. Podobnie jak w przypadku Konferencji, Konwencja ustanawiająca G5 Sahel daje możliwość organizacji spotkań ministerialnych w dwóch trybach: obligatoryjnym (dwa razy w roku) oraz fakultatywnym (zwoływane przez Przewodniczącego lub na zatwierdzony zwykłą większością wniosek państwa członkowskiego) [9].

Następnym organem organizacji jest Stały Sekretariat, na czele którego stoi Stały Sekretarz wybierany na cztery lata, z jednokrotną możliwością ponownego wyboru. Jego zadaniem jest troska o wykonywanie decyzji Rady Ministrów. Wzajemna zależność obu tych gremiów jest ukazana również poprzez fakt, iż Konwencja ustanawiająca G5 Sahel nałożyła na ministrów obowiązek prawnego uregulowania wewnętrznego funkcjonowania Sekretariatu [9].

Konwencja ustanawia również Komitet Obrony i Bezpieczeństwa, który składa się z prezydentów państw członkowskich oraz ich ministrów odpowiedzialnych za obszary związane z bezpieczeństwem i obroną. Jego decyzje są kluczowe dla opracowywania i wyznaczania kierunków rozwoju regionu w tym zakresie [9].

Ostatnim elementem struktury organizacyjnej są Komitety Koordynujące dla działań G5 Sahel utworzone w każdym państwie członkowskim. Składające się z ekspertów gremia są niejako zapleczem informacyjnym dla pozostałych organów. Raporty dotyczące implementacji decyzji w ramach G5 Sahel oraz ich skutków na sytuację w danym państwie są niezwykle ważnym elementem projektowania dalszych wspólnych działań. Dlatego też Komitety ściśle współpracują ze Stałym Sekretariatem oraz z resortami odpowiedzialnymi za rozwój [9].

Rozbudowana struktura organizacyjna daje solidną podstawę do efektywnej współpracy. Jej wykorzystanie ugruntowane silną wolą polityczną państw członkowskich może skutkować przejściem większej odpowiedzialności za bezpieczeństwo w regionie, a w konsekwencji, poprawić jego poziom we wszystkich aspektach.

Praktyka pokazuje jednak, że realizacja tego celu jest odległa. Większość spotkań na szczeblu szefów państw lub resortów odbywa się przy współudziale partnerów zewnętrznych. Tym samym wszystkie kluczowe kwestie dotyczące inicjatywy są rozpatrywane przy ich aktywnej partycypacji. Potwierdza to spotkanie w Pau 13 stycznia 2020 roku, podczas którego z inicjatywy Francji utworzono Międzynarodową Koalicję dla Sahelu. Według deklaracji ustanawiającej tę platformę współpracy, mogą w niej uczestniczyć wszystkie podmioty zaangażowane w bezpieczeństwo regionu. Konsultacje i działania koordynacyjne mają być oparte na czterech filarach: przeciwdziałanie terroryzmowi, wzmacnianie sektora wojskowego, wsparcie rozwoju oraz wzmacniania struktur państwowych [10]. Niestety, deklaracja z Pau nie precyzuje ram współpracy jakie mają być wykorzystywane w ramach Koalicji. Można więc przypuszczać, że kwestie te zostaną narzucone państwu Sahelu przez partnerów zewnętrznych wykorzystujących swoje zasoby oraz kierujących się własnymi priorytetami.

Warto również zauważyć, że utrzymywanie bliskich, bezpośrednich kontaktów sprzyja koordynacji i dostosowaniu działań w regionie. Współpraca na różnym szczeblu organizacyjnym może wpływać aktywizująco w szczególności na Krajowe Komitety Koordynujące dla działań G5 Sahel, które korzystając np. z europejskiego doświadczenia i wiedzy mogą dostarczać jeszcze bardziej rzetelne, użyteczne analizy oraz rekomendacje. Co więcej, monitoring bieżącej sytuacji daje możliwość szybkiego i adekwatnego reagowania na pojawiające się zagrożenia. Z drugiej strony intensyfikacja ich zaangażowania, w szczególności Francji, może prowadzić do rozluźnienia więzi pomiędzy państwami G5 Sahel a sama inicjatywa może stać się kolejnym kanałem dotacji poszczególnych państw a nie regionu jako całości.

3.2. Połączone Siły Zbrojne G5 Sahel

Jak zaznaczono wcześniej, przedstawiciele państw nie ograniczają się tylko do współpracy we własnym gronie. Aktywnymi uczestnikami ich spotkań są przedstawiciele Francji, Unii Europejskiej czy ONZ. Z ich pomocą i radą podczas szczytu 6 lutego 2017 roku podjęto decyzję o stworzeniu Połączonych Sił Zbrojnych G5 Sahel [11]. Starania związane z ustanowieniem ram dla działalności nowej formacji zostały poparte 12-miesięczną autoryzacją Rady Pokoju i Bezpieczeństwa Unii Afrykańskiej z 13 kwietnia oraz aprobatą Rady Bezpieczeństwa ONZ wyrażoną 20 czerwca [11]. Były to jedne z najważniejszych obostrzeń warunkujących powodzenie utworzenia nowej formy kooperacji.

Oprócz powyższego, rezolucja nr 00-01/2017 dotycząca utworzenia Połączonych Sił Zbrojnych zobowiązała państwa do wypracowania ram finansowania formacji, a także zasad jej działalności mającej na celu zwalczanie terroryzmu oraz przestępczości transgranicznej [12]. Ogólnie, siły wypełniają swoje zadania w czterech obszarach: walka z terroryzmem i handlem narkotykami; wzmocnienie władzy państwowej i pomoc dla repatriantów oraz uchodźców; pomoc w zapewnieniu bezpieczeństwa misji humanitarnych, a także realizację strategii rozwoju [13].

Na podstawie tak skonstruowanej deklaracji został opracowany szczegółowy mandat zawarty w komunikacie z 679. posiedzenia Rady Pokoju i Bezpieczeństwa Unii Afrykańskiej wydanego 13 kwietnia 2017 roku [14]. W zakresie działań Połączonych Sił Zbrojnych znajdują się dokładnie te same obszary, w których swoje zaangażowanie państwa zadeklarowały w rezolucji. Warto również zauważyć, że omawiany komunikat w bezpośredni sposób wezwał Radę Bezpieczeństwa ONZ do zaaprobowania działalności nowopowstałej formacji wojskowej [14]. Tak określone stanowisko jasno wskazuje na potencjał i nadzieje, jakie są przypisywane efektywnemu działaniu całej organizacji G5 Sahel.

W skład Połączonych Sił Zbrojnych G5 Sahel wchodzi 4-5 tysięcy żołnierzy i pracowników służb granicznych państw członkowskich tworzących siedem batalionów rozmieszczonych w trzech strefach regionu: zachodniej (granica malijsko-mauretańska), centralnej (granica Mali, Burkina Faso oraz Nigru) i wschodniej (granica nigeryjsko-czadyjska). W celu ułatwienia prowadzonych działań utworzono 50-kilometrowe strefy przygraniczne, na których Siły mogą swobodnie wypełniać swoje zadania. Dla zwiększenia ich operacjonalizacji utworzono główne dowództwo mające siedzibę w Severe (Mali), a także komórki dowodzenia zlokalizowane w każdej z wymienionych stref [13].

Kluczową kwestią działania sił G5 Sahel jest wyposażenie oraz finansowanie. Ich źródłem w głównej mierze są państwa partnerskie. Według początkowych planów, na pierwszy rok działalności oddziałów Grupy Pięciu przeznaczono ponad 400 mln euro, z czego większość środków miała pochodzić m.in. z funduszy UE (50 mln euro), Francji (8 mln euro) oraz Arabii Saudyjskiej (84,8 mln euro) [15]. Należy jednak odnotować, że w kolejnych latach partnerzy zwiększali swoją pomoc, tak jak było to w przypadku Unii Europejskiej, która przekazuje na ten cel 155 mln euro. Z drugiej jednak strony, pomimo zabiegów państw G5 Sahel, Rada Bezpieczeństwa ONZ zwleka z zaklasyfikowaniem Połączonych Sił jako realizujących zadania określone w rozdziale VII Karty Narodów Zjednoczonych, co zapewniłoby im stałe mechanizmy finansowania [16].

Połączone Siły G5 Sahel mogą stanowić efektywny, militarny komponent regionalnych i międzynarodowych inicjatyw mających za zadanie przywrócenie pokoju w regionie. Tym samym byłaby to demonstracja zaangażowania i odpowiedzialności państw współpracujących za swoje bezpieczeństwo. Brak przewidywalności wsparcia finansowego, angażowanie skromnych zasobów, w szczególności militarnych, w inne projekty (np. *Multinational Joint Task Force*, których działania koncentrują się w regionie Jeziora Czad), dysproporcje pomiędzy partnerami, a także problemy wewnętrzne skutecznie hamują pełne wykorzystanie sił Grupy Pięciu. Jednocześnie silnie uzależniają utrzymanie dostatecznego poziomu operacyjności od partnerów zewnętrznych, którzy dostarczają im niezbędne i nowoczesne wyposażenie.

4. Międzynarodowe zaangażowanie w regionie

Ze względu na swoją specyfikę region Sahelu pozostaje w sferze zainteresowań wielu państw i organizacji międzynarodowych. ONZ, Unia Europejska, a w jej ramach Francja, wykorzystują środki polityczne, ekonomiczne oraz wojskowe nie tylko w celu wsparcia procesów stabilizacyjnych. Pośrednim skutkiem tych działań jest neutralizacja zagrożeń, które mogą wpływać na globalne bezpieczeństwo. To wszystko powoduje, że międzynarodowe zaangażowanie jest kluczowym elementem powodzenia realizacji zadań wyznaczonych w Konwencji ustanawiającej G5 Sahel.

4.1. Organizacja Narodów Zjednoczonych

Przykładem potrzeby większego zaangażowania ponadnarodowego był zamach stanu w Mali z 22 marca 2012 roku, w wyniku którego chwilowo władza została przejęta przez Narodowy Komitet na rzecz Przywrócenia Demokracji i Państwa [17]. Sytuacja na północy kraju oraz poziom zachwiania strukturami państwa był na tyle znaczący, że ówczesny tymczasowy prezydent zwrócił się o pomoc międzynarodową.

Odpowiedzią ONZ na ten apel była rezolucja nr 2100 z 25 kwietnia 2013 roku tworząca misję *United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali* (MINUSMA). Jej mandat obejmuje zadania z zakresu stabilizacji sytuacji w państwie (w tym dialog polityczny oraz ochrona praw człowieka, ochrona cywilów, służb ONZ i zabytków, przeciwdziałanie terroryzmowi, wsparcie pomocy humanitarnej oraz władzy sądowniczej) [18]. Początkowo, w ramach MINUSMA zaplanowano działania na 5 lat, jednak brak poprawy w krytycznych aspektach, tj. bezpieczeństwo cywilów oraz integralność państwa powodują, że Rada Bezpieczeństwa ONZ rokrocznie przedłuża operację. Ta uznawana za najniebezpieczniejszą operacja posiada komponent

cywilny oraz wojskowy, który z roku na rok jest powiększany. Ze względu na ograniczone efekty swojej działalności ONZ sukcesywnie zwiększa budżet misji: w 2013 roku na ten cel zostało przeznaczonych 600 mln dolarów, natomiast na wykonanie mandatu w latach 2020-21 planuje się przeznaczyć blisko 1,2 mld dolarów [19].

Misji Narodów Zjednoczonych w Sahelu wyznaczono ambitne zadania. W praktyce ich realizacja jest niezwykle trudna. Za jej sukces uważa się mediacje, które 15 maja 2015 roku doprowadziły do podpisania Porozumienia dla Pokoju i Pojednania [20]. Jego zapisy, na poziomie teoretycznym, dały możliwość współpracy między rządem w Bamako a rebeliantami zajmującymi głównie północną część państwa i były uważane za bazę dla dalszych rozmów koncyliacyjnych. W celu zdyscyplinowania stron w procesie wdrażania zapisów Rada Bezpieczeństwa ONZ przyjęła także rezolucję nr 2374, która zezwala na nakładanie sankcji na podmioty, które w znaczny sposób utrudniają pomoc władzom w Mali [21]. Ponadto, zauważając dynamikę zmian w regionie, Narody Zjednoczone stale udoskonalają mechanizmy ewaluacji i analizy dotychczasowych działań [22].

Pomimo zaangażowania znaczących środków finansowych, wojskowych oraz cywilnych, działalność MINUSMA nie wpłynęła znacząco na poziom bezpieczeństwa w regionie Sahelu. Od 2016 roku zauważa się wzrost liczby ataków terrorystycznych na ludność cywilną oraz obiekty należące do ONZ. Tylko w ostatnim kwartale 2019 roku odnotowano 22 ataki. Tym samym grupy separatystyczne stale powiększają podległe sobie terytoria, wypierając siły międzynarodowe [23]. Ponadto, pomimo corocznej aktualizacji mandatu coraz wyraźniej zarysowuje się niewspółmierność wykorzystywanych środków, która w znacznej mierze jest przeznaczana na ochronę personelu misji, a nie na budowę stabilnej władzy państwowej. To pokazuje, że działalność ONZ w ramach misji powinna być zrewidowana i bardziej dostosowana do aktualnych zagrożeń oraz koherentna do pomocy ze strony innych podmiotów.

Oprócz doraźnych działań Narody Zjednoczone podejmują polityczne wysiłki na rzecz stabilizacji całego regionu, tym samym wypełniając zapisy *Zintegrowanej strategii ONZ na rzecz Sahelu* z 2011 roku. Przykładem instrumentu promocji współpracy oraz demokratycznych rządów jest Biuro ONZ dla Afryki Zachodniej i Sahelu (UNOWAS) powstałe w 2016 roku [24]. W imieniu Sekretarza Generalnego monitoruje ono sytuację w regionie, a w razie potrzeby występuje w roli mediatora. Tym samym ma przyczynić się do rozwoju współpracy regionalnej oraz lepszej koordynacji działań międzynarodowych w zakresie bezpieczeństwa [25]. W praktyce prace UNOWAS polegają na stosowaniu dyplomacji prewencyjnej, dostarczaniu analiz bieżącej sytuacji w regionie, a także występowaniu w roli mediatora oraz łącznika pomiędzy podmiotami zaangażowanymi w sprawy Sahelu.

4.2. Unia Europejska

Inną organizacją zaangażowaną w procesy stabilizacyjne jest Unia Europejska. Swoją aktywność opiera na zapisach *Strategii dla bezpieczeństwa i rozwoju Sahelu* z 2011 roku [26], a także *Regionalnego Planu Działania dla Sahelu* z 2015 roku, który precyzyjniej określa zadania, jakie UE zamierza realizować do 2020 roku [27]. W myśl tzw. *Security-Development Nexus* obejmują one nie tylko wsparcie polityczne czy militarne, ale również wykorzystują instrumenty i mechanizmy, które wspierają rozwój regionu (np. Nadzwyczajny Fundusz Powierniczy UE dla Afryki, Instrument na rzecz

Przyczyniania się do Stabilności i Pokoju) [28]. Ponadto, przyjmując z aprobatą propozycje Francji czy Niemiec Unia Europejska angażuje się w międzynarodowe projekty mające na celu polepszenie efektywności pomocy (np. Sojusz dla Sahelu) [29]. Wszystko to sprawia, że Unia jest obecna we wszystkich państwach regionu. Tym samym przeznaczają na ten cel ogromne zasoby finansowe, które klasyfikują ją jako jednego z największych fundatorów procesów pokojowych w regionie Sahelu [30].

Jasnym zaznaczeniem obecności Unii są misje wojskowe i cywilne prowadzone w ramach Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. Oprócz szkoleniowo-doradczego charakteru są kolejnym finansowym instrumentem wsparcia państwowych służb bezpieczeństwa. W analizowanym przedziale czasowym UE prowadziła trzy operacje: EUCAP SAHEL Niger, EUTM Mali oraz EUCAP Sahel Mali.

Pierwsza z nich została zainicjowana przez premiera Nigru. Powodem zwrócenia się o pomoc do społeczności międzynarodowej były skutki paraliżu państwa wywołanego falą protestów społecznych. Pomimo tego, że żądano zmian w sferze ekonomicznej, istniało zagrożenie ewolucji postulatów, a w konsekwencji zachwianie stabilnością kraju [31].

Z obawy przed eskalacją problemów w północnej Afryce państwa UE 16 lipca 2012 roku zdecydowały o utworzeniu cywilnej misji EUCAP Sahel Niger [32]. W ramach swojego mandatu oddelegowany personel wspiera nigeryjskie służby bezpieczeństwa w zakresie zwalczania przestępczości transgranicznej oraz terroryzmu. U podstaw realizacji tego celu są wyspecjalizowane szkolenia, które mają mieć wpływ na zwiększenie przejrzystości ich działania. Operacja spełnia również funkcję doradczą dla władz w Niamey w obszarze regulacji migracji. Przedłużając kolejne mandaty misji dostrzeżono potencjał Grupy Pięciu, rozszerzając swoje zadania o koordynację działań państw współpracujących w zakresie zwalczania przestępczości granicznej. Na tak nakreśloną współpracę UE tylko w okresie 2018-2020 przeznaczono 63,4 mln euro [33].

Unia Europejska odpowiedziała także na prośbę o pomoc dla Mali, organizując dwie misje, których zadaniem jest kompleksowe wsparcie nie tylko budowy systemu bezpieczeństwa państwa, ale również całego regionu. W konsekwencji te działania mają na celu przekazanie odpowiedzialności w tym zakresie na Grupę Pięciu.

EUTM Mali została powołana jako szkoleniowa misja wojskowa decyzją Rady z 17 stycznia 2013 roku i usytuowana na południu kraju [34]. Jej zadania koncentrują się na realizacji specjalistycznych szkoleń, które w głównej mierze mają przyczynić się do przejęcia odpowiedzialności za bezpieczeństwo państwa przez lokalne służby wojskowe (oraz siły G5 Sahel). W perspektywie do 2024 r. Wspólnota przeznaczy na te cele 133,7 mln euro, co czyni ją jedną z najdroższych misji wojskowych [35].

W ramach kompleksowego podejścia do procesu budowy stabilności państwa oraz egzekwowania przez niego prawa, Unia Europejska 15 kwietnia 2014 roku utworzyła cywilną misję EUCAP Sahel Mali, której zadaniem jest przekazywanie doświadczeń z zakresu zarządzania służbami policyjnymi oraz porządkowymi, w tym wsparcie w budowie efektywnego aparatu administracyjnego [36]. W praktyce personel misji stanowi korpus doradczy dla władz w Bamako, a także prowadzi specjalistyczne szkolenia dla policji, żandarmerii oraz gwardii. Jako wyraz uznania przez Unię potencjalnego wpływu Grupy Pięciu na poziom bezpieczeństwa w regionie, stopniowo rozszerzano jej mandat. Efektem jest np. powołanie decyzją Rady z 13 maja 2019 roku

Komórki Doradztwa i Koordynacji Regionalnej (RACC), której głównym zadaniem jest udzielanie wsparcia dla współpracy regionalnej, a tym samym wzmocnianie potencjałów państw uczestniczących [37]. Ponadto, RACC ma być dodatkowym elementem koordynacji działań pomiędzy samymi misjami UE. Na wszystkie te zadania Wspólnota do 2021 roku przekaże 69,7 mln euro [38].

Podjęmowane przez Unię Europejską działania są trudno mierzalne i długofalowe. Przekazywanie wiedzy i dzielenie się doświadczeniami pozwala na budowanie zdolności operacyjnych. Wartością dodaną obecności UE w regionie jest jej zaangażowanie w reformę służb policyjnych i granicznych, które w głównej mierze, w przyszłości, mogłyby przejąć odpowiedzialność za zwalczanie przestępczości transgranicznej. Podjęmując jednak próbę projekcji przyszłej aktywności Unii Europejskiej należy mieć na uwadze fakt, że będzie ona silnie uzależniona od determinacji poszczególnych państw członkowskich oraz jej kondycji polityczno-ekonomicznej. Nie bez znaczenia pozostanie też prawdopodobieństwo intensyfikacji zagrożeń, co potwierdza historia aktywności UE po wydarzeniach tzw. Arabskiej Wiosny i będącym jej konsekwencją kryzysu migracyjnego.

4.3. Republika Francuska

Francja jest najaktywniejszym państwem UE w regionie Sahelu. Jej zaangażowanie jest uwarunkowane czynnikami historycznymi, a także formą realizacji jej interesów narodowych, które od dziesięcioleci pozostają niezmiennie. Swoją działalność Francja opiera na dyplomacji oraz na bezpośrednich działaniach wojskowych.

Jedną z najważniejszych form aktywności w regionie jest operacja Barkhane, która 1 sierpnia 2014 roku przejęła zmodyfikowane zadania misji Serval, której celem było opanowanie kryzysu politycznego w Mali [39]. Celem nowej operacji jest przeciwdziałanie terroryzmowi w regionie poprzez bezpośrednią konfrontację, szkolenia, a także koordynację i zacieśnianie współpracy w zakresie bezpieczeństwa państw Sahelu. W tym celu 4700 żołnierzy (w przyszłości siły zostaną zwiększone do ok. 5000) [40] jest rozmieszczonych na terenie Mali, Nigru i Czadu. Proces wzmocnienia zdolności operacyjnych jest wielopoziomowy: poprzez bezpośrednią kooperację armii i wsparcia jej wyposażenia aż do doradztwa politycznego, w tym uczestnictwo w pracach G5 Sahel [41]. Skalę pomocy ilustrują również dane dotyczące finansowania operacji Barkhane: w latach 2014-2020 na realizację jej zadań przeznaczono ok. 490 mln dolarów pochodzących z funduszy Francji oraz państw zaangażowanych w misję [42].

Co więcej, mając na uwadze wzrost przestępczości w regionie oraz podkreślając swoją troskę o bezpieczeństwo, władze w Paryżu sukcesywnie zwiększają militarną obecność w regionie. Jedną z ostatnich decyzji w tym zakresie jest utworzenie pod dowództwem operacji Barkhane europejskich sił zbrojnych Takuba Task Force. Porozumienie z 27 marca 2020 roku zakłada rozlokowanie dodatkowych 500 żołnierzy (w tym 100 pochodzących z Francji) przy współpracy z innymi zainteresowanymi państwami (np. Niemiec, Belgii, Danii) w rejonie Liptako, a ich głównym zadaniem będzie wsparcie Malijskich Sił Zbrojnych w zwalczaniu terroryzmu [43].

Prócz samodzielnego zaangażowania Francja inicjuje działania, w których uczestniczą inne państwa lub organizacje międzynarodowe. Jedną z nich jest Partnerstwo dla Bezpieczeństwa i Stabilności w regionie Sahelu (P3S). Ta forma

kooperacji zaprojektowana wraz z władzami w Berlinie została zaprezentowana podczas szczytu G7 w sierpniu 2019 roku [44]. Jej głównym zadaniem jest koordynacja działań wszystkich zaangażowanych podmiotów w zakresie poprawy efektywności narodowych i regionalnych sił bezpieczeństwa. W naturalny sposób P3S stało się później komponentem Międzynarodowej Koalicji na rzecz Sahelu w dziedzinie wzmacniania sektora wojskowego oraz struktur państwowych.

Wszystkie te działania powodują, że Francja stanęła na czele pomocy międzynarodowej w Sahelu. Co więcej, jej stałe zainteresowanie północną Afryką podkreślane przez władze w Paryżu sprawia, że jest także adwersarzem regionu w kontaktach z organizacjami międzynarodowymi czy innymi państwami zaangażowanymi głównie w walkę z terroryzmem. Realizując te role angażuje środki ekonomiczne, polityczne i wojskowe, używając ich również jako argumentu w forsowaniu swojej wizji systemu bezpieczeństwa.

Ponadto należy podkreślić, że w porównaniu z pozostałymi podmiotami Francja jest zdolna do szybkiej reakcji militarnej, co przekłada się na fizyczną ochronę społeczeństwa. Pomijając niuanse związane ze stosunkiem państw Sahelu do jej obecności w regionie, a także obserwowalny wzrost liczby udanych ataków terrorystycznych, jest najsilniejszym ogniwiem jego systemu bezpieczeństwa. Tym samym niejako uzależnia efektywność procesów stabilizacyjnych od swojej obecności w regionie.

5. Podsumowanie

Wyzwania regionu Sahelu są złożone i trudne do przewyciężenia. Potencjalna transmisja zagrożeń na inne obszary, a także pogłębiający się kryzys humanitarny skutecznie aktywizuje państwa oraz organizacje międzynarodowe. Ich zaangażowanie w kwestii bezpieczeństwa, prócz pomocy rozwojowej, obejmuje przede wszystkim doraźne działania, będące odpowiedzią na bieżące zagrożenia. Należy również podkreślić, że mają one zarówno polityczny, jak i wojskowy charakter.

Wykrystalizowanie się ram współpracy w ramach G5 Sahel wywołało nowy impuls do działań po stronie członków inicjatywy oraz państw zaangażowanych w sprawy regionu. Trudności, na jakie napotyka jej operacjonalizacja powodują, że nie jest ona w stanie przejąć odpowiedzialności za bezpieczeństwo w regionie, stając się tym samym komponentem innych inicjatyw (rezygnując z realizacji zadań rozwojowych). Z drugiej strony, dzięki temu unika całkowitego jej porzucenia. Pomijając powyższe, Grupa Pięciu oraz jej Połączone Siły odzwierciedlają świadomość państw Sahelu, iż muszą w przyszłości zamienić rolę beneficjenta pomocy międzynarodowej na jej efektywnego uczestnika.

Największym orędownikiem ten zmiany jest Unia Europejska, a w jej ramach Francja. Ich zaangażowanie militarne, finansowe oraz polityczne korzystnie wpływa na procesy pokojowe w Sahelu. Choć nie przekłada się to bezpośrednio na znaczącą poprawę sytuacji w regionie, francuska rola orędownika spraw Sahelu przyciąga uwagę organizacji międzynarodowych i innych państw. Liczba podmiotów zaangażowanych w sprawy regionu może jednak być niewystarczająca, pomimo delegowanych przez nich zasobów, jeśli współpraca nie będzie należycie koordynowana np. przez operację MINUSMA i Unię Afrykańską, których zasoby oraz mechanizmy działania przewidują w głównej mierze wykorzystanie *soft power*.

Mając na uwadze powyższą analizę obecnego kształtu systemu bezpieczeństwa w regionie Sahelu można spodziewać się, że w przyszłości współpraca będzie coraz mocniej koncentrowała się wokół inicjatywy Grupy Pięciu. Zogniskowanie działań wokół niej może przysłużyć się zwiększeniu synergii i integracji międzynarodowej pomocy, które aktualnie są jedną z najważniejszych potrzeb. Będzie to miało niebagatelne znaczenie w przypadku wystąpienia kryzysu militarnego, humanitarnego lub ekonomicznego (np. spowodowanego pandemią), ponieważ zmniejszy ryzyko niewykorzystania zasobów. By móc ustabilizować sytuację w regionie, wszystkie te aktywności muszą skupiać się na wzmacnianiu autorytetu państw regionu, egzekwowaniu przez nich prawa, a także na ich rozwoju gospodarczo-społecznym.

Literatura

1. Cooke J.G., *Understanding the G5 Sahel Joint Force: Fighting Terror, Building Regional Security?*, <https://www.csis.org/analysis/understanding-g5-sahel-joint-force-fighting-terror-building-regional-security>, 9.07.2020.
2. Szczepankiewicz-Rudzka E., *Geopolityczne uwarunkowania bezpieczeństwa w regionie Sahelu*, *Bezpieczeństwo: Teoria i Praktyka*, nr 3 (XIII) (2013), s. 39-49.
3. Found for Peace, *Fragile State Index 2020*, <https://fragilestatesindex.org/data/>, 09.07.2020.
4. Bagayoko B., *The Sahel crisis requires a complex response*, <https://www.theafricareport.com/25146/the-sahel-crisis-requires-a-complex-response/>, 09.07.2020.
5. Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2019: Measuring peace in a complex world*, http://visionofhumanity.org/app/uploads/2020/06/GPI_2020_web.pdf, 09.07.2020.
6. UNHCR, *Central Sahel situation*, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/73660>, 10.06.2020.
7. Reuters, *African nations form G5 to work on Sahel security, development*, <https://www.reuters.com/article/us-africa-sahel-g-idUSBREA1F0P520140216>, 09.07.2020.
8. The Premium Times Nigeria, *5 African countries form Sahel G5*, <https://www.premiumtimesng.com/news/155342-5-african-countries-form-sahel-g5.html>, 09.07.2020.
9. *Convention portant creation du G5 Sahel*, Nouakchott, 19.12.2014 r., https://admin.g5sahel.org/wp-content/uploads/2020/05/images_convention.pdf, 09.07.2020.
10. Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères, *G5 Sahel – Pau Summit – Statement by the Heads of State (13 Jan. 2020)*, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/security-disarmament-and-non-proliferation/news/news-about-defence-and-security/article/g5-sahel-pau-summit-statement-by-the-heads-of-state-13-jan-2020>, 09.07.2020.
11. Rupesinghe N., *The Joint Force of the G5 Sahel: An Appropriate Response to Combat Terrorism?*, <https://www.accord.org.za/conflict-trends/the-joint-force-of-the-g5-sahel/>, 09.07.2020.
12. *Resolution N° 00-01/2017 relative a la creation d'une Force Conjointe du G5 Sahel*, Bamako, 6 luty 2017 r., https://admin.g5sahel.org/wp-content/uploads/2017/04/images_Docs_COMMUNIQUE_FINAL_VFdocx1.pdf, 09.07.2020.
13. NSDS Hub, *Challenges for the newly formed G5 Sahel Force (quick overview)*, 7.03.2018 r., <https://thesouthernhub.org/resources/site1/General/NSD->

- S%20Hub%20Publications/Challenges_for_the_Newly_Formed_G5_SAHEL_Force.pdf, 09.07.2020.
14. Peace and Security Council of AU, *Communique of the 679th PSC Meeting on the draft Strategic Concept of Operations (CONOPs) of the Joint Force of the G5 Sahel*, PSC/PR/COMM(DCLXXIX), <https://www.peaceau.org/uploads/679th-com-g5sahel-13-04-2017.pdf>, 09.07.2020.
  15. International Crisis Group, *Finding the Right Role for the G5 Sahel Joint Force*, „Africa Report”, nr 258 (2017).
  16. Kelly F., *EU pledges €138 million more to support G5 Sahel Joint Force*, portal *The Defense Post*, <https://www.thedefensepost.com/2019/07/10/eu-g5-sahel-joint-force-138-million/>, 09.07.2020.
  17. Rękawek K., *Kryzys polityczny w Mali i jego implikacje międzynarodowe*, „Biuletyn PISM”, nr 51 (916) (2012), https://www.pism.pl/files/?id_plik=10580, 10.06.2020.
  18. Security Council, *Resolution 2100 (2013)*, S/RES/2100 (2013), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2100>, 05.07.2020.
  19. MINUSMA, *Factsheet*, https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/minusma_apr2020.pdf, 10.06.2020; Zgromadzenie Ogólne ONZ, *Budżet dla MINUSMA w okresie od 1 lipca 2020 do 30 czerwca 2021*, A/74/745.
  20. Yárnoz I., *Conflict and conflict resolutions in Africa. The future of United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali (MINUSMA)*, https://www.unav.edu/web/global-affairs/detalle/-/blogs/conflict-and-conflict-resolutions-in-africa-the-future-of-united-nations-multidimensional-integrated-stabilization-mission-in-mali-minusma-#_ftn14, 09.07.2020.
  21. Security Council, *Resolution 2374 (2017)*, S/RES/2374 (2017), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2374>, 09.07.2020.
  22. Spink L., *Strengthened planning in UN peacekeeping operations: How MINUSMA is reinforcing its Strategic Planning Unit*, <https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2019/08/MINUSMA-Strategic-Planning.pdf>, 09.07.2020.
  23. Security Council, *Situation in Mali*, S/2020/476.
  24. Security Council, *Letter dated 28 January 2016 from the President of the Security Council addressed to the Secretary-General*, S/2016/89.
  25. Security Council, *Letter dated 29 December 2016 from the President of the Security Council addressed to the Secretary-General*, S/2016/1129.
  26. EEAS, *Strategy for Security and Development in the Sahel*, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/africa/docs/sahel_strategy_en.pdf, 09.07.2020.
  27. *Konkluzje Rady w sprawie regionalnego planu działania na rzecz Sahelu na lata 2015-2020*, Bruksela, 20 kwietnia 2015 r., 7823/15.
  28. Venturi B., *The EU and the Sahel: A Laboratory of Experimentation for the Security – Migration – Development Nexus*, <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1738.pdf>, 09.07.2020.
  29. Kania M., *Europejskie inicjatywy na rzecz bezpieczeństwa i rozwoju państw G5 Sahel*, http://www.zbn.inp.uj.edu.pl/analizy/-/journal_content/56_INSTANCE_L0OIGPRBo7bv/92718966/139297535, 09.07.2020.
  30. European Commission, *Service for Foreign Policy Instruments (FPI)*, <https://icspmap.eu/>, 09.07.2020.
  31. Bakalarska M., Busari M., *Dlaczego Arabska Wiosna nie dotarła do Nigerii?* „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 1 (2012), s. 257-266.

32. Decyzja Rady 2012/392/WPZiB z dnia 16 lipca 2012 r. w sprawie misji Unii Europejskiej w dziedzinie WPBiO w Nigrze (EUCAP Sahel Niger), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L, 2012, nr 187.
33. Decyzja Rady WPZiB z dnia 22 maja 2019 r. zmieniająca decyzję 2012/392/WPZiB w sprawie misji UE w dziedzinie WPBiO w Nigrze (EUCAP Sahel Niger), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L, 2019, nr 137.
34. Decyzja Rady 2013/34/WPZiB z dnia 17 stycznia 2013 r. w sprawie misji wojskowej Unii Europejskiej mającej na celu przyczynienie się do szkolenia malijskich sił zbrojnych (EUTM Mali), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L, 2013, nr 14.
35. Decyzja Rady (WPZiB) 2020/434 z dnia 23 marca 2020 r. zmieniająca decyzję 2013/34/WPZiB w sprawie misji wojskowej Unii Europejskiej mającej na celu przyczynienie się do szkolenia malijskich sił zbrojnych (EUTM Mali), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L, 2020, nr 89.
36. Decyzja Rady 2014/219/WPZiB z dnia 15 kwietnia 2014 r. w sprawie misji Unii Europejskiej w dziedzinie WPBiO w Mali (EUCAP Sahel Mali), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L, 2014, nr 113.
37. Decyzja Rady (WPZiB) 2019/762 z dnia 13 maja 2019 r. zmieniająca decyzję 2014/219/WPZiB w sprawie misji UE w dziedzinie WPBiO w Mali (EUCAP Sahel Mali), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L, 2019, nr 125.
38. Decyzja Rady (WPZiB) 2020/652 z dnia 14 maja 2020 r. zmieniająca decyzję 2014/219/WPZiB w sprawie misji UE w dziedzinie WPBiO w Mali (EUCAP Sahel Mali), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L, 2020, nr 153.
39. Brylonek M., *Kryzys bezpieczeństwa w regionie Sahelu*, „Zeszyty Naukowe AON”, nr 3(92) (2013), s. 75-102.
40. Wilkins H., *France reaffirms Sahel presence but root cause of crisis unsolved*, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/france-reaffirms-sahel-presence-root-crisis-unsolved-200115055736376.html>, 09.07.2020.
41. Ministère de la Défense, *Operation Barkhane. Press Pack*, 2020, https://www.defense.gouv.fr/content/download/577214/9871585/20200212_NP_EMA%20CABCOM_DP%20BARKHANE_EN.pdf, 09.07.2020.
42. Tyszkiewicz A., *Francja wzmacnia obecność wojskową w Sahelu*, <http://www.zbn.inp.uj.edu.pl/documents/92718966/141790378/Tyszkiewicz+A.+K59/d891addc-3873-46a5-a6d5-0b6592b7edfd>, 09.07.2020.
43. Ministère des Armées, *Task Force Takuba: déclaration politique des gouvernements allemand, belge, britannique, danois, estonien, français, malien, néerlandais, nigérien, norvégien, portugais, suédois et tchèque*, <https://www.defense.gouv.fr/actualites/articles/task-force-takuba-declaration-politique-des-gouvernements-allemand-belge-britannique-danois-estonien-francais-malien-neerlandais-nigerien-norvegien-portugais-suedois-et-tcheque>, 10.06.2020.
44. G7, *Plan d'action du Partenariat pour le Sahel*, <https://www.elysee.fr/admin/upload/default/0001/05/1c104308f5893a718599926f1c2473f1778c0af2.pdf>, 09.07.2020.

Security traffic jam: międzynarodowe inicjatywy na rzecz bezpieczeństwa w regionie Sahelu w latach 2014-2020

Streszczenie

Region Sahelu od dziesięcioleci boryka się z różnorodnością problemów zagrażających bezpieczeństwu oraz stabilnemu rozwojowi. Wysoka presja demograficzna, przestępczość zorganizowana, terroryzm to tylko część wyzwań, przed którymi stoją niestabilne rządy państw uznawanych za upadłe lub zagrożone upadkiem. Konsekwencje wynikające z braku efektywności podejmowanych przez nich działań oddziałują na nie tylko na kraje bezpośrednio z nimi sąsiadujące, ale również na Europę. To wymusza na społeczności międzynarodowej konkretne działania, włączając to misje wojskowe.

Przedmiotem badań autorki jest międzynarodowa współpraca w regionie Sahelu w latach 2014-2020. Analizie zostanie poddana współpraca państw w ramach Grupy Pięciu, ONZ, Unii Europejskiej, a w jej ramach Francji. Przeprowadzone badanie będzie bazować na oficjalnych dokumentach, broszurach, zbiorach danych a także analizach uznanych ośrodków naukowych. Na jego podstawie zostanie dokonana ocena współpracy i próba symulacji kierunku kooperacji oraz jej wpływu na bezpieczeństwo w regionie, biorąc pod uwagę czynnik polityczny i ekonomiczny.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo międzynarodowe, Afryka, terroryzm, G5 Sahel

Security traffic jam: international security initiatives between 2014 and 2020

Abstract

For decades, the Sahel region has been struggling with a variety of problems that threaten security and stable development. High demographic pressure, organized crime and terrorism are only some of the challenges faced by unstable governments of countries which are considered to be fragile states. The consequences of the inefficiency of their actions affect not only the countries directly neighboring them, but also Europe. For that reason the international community is taking actions, including military missions.

The author's research is international cooperation in the Sahel region between 2014 and 2020. The article analyzes cooperation of the countries within the Sahel G5, the UN, the European Union and France within it. The study will be based on official documents, brochures, databases and analyzes of research centers. On this basis, cooperation will be assessed and an attempt will be made to simulate the direction of future cooperation and its impact on security in the region, taking into account the political and economic factors.

Keywords: international security, Africa, terrorism, G5 Sahel

Strategia Bezpieczeństwa RP 2020 jako współczesny instrument polityki państwa

1. Wstęp

Powstała nową Strategię Bezpieczeństwa Narodowego RP 2020. Dokument wiodący w polityce współczesnego państwa. Są tam podane kierunki działań w zakresie kształtowania naszego bezpieczeństwa, biorąc pod uwagę splot istniejących zagrożeń, ryzyk ich wystąpienia oraz szans rozwoju. Strategia powstawała intensywnie od jesieni 2019 r. Jest to już piąty tego typu dokument funkcjonujący w wolnej Polsce. Zastępuje ona odpowiednią strategię z listopada 2014 r. Dobrze się stało, że jest ona – bowiem od 5,5 roku wiele się zmieniło w postrzeganiu określonych zagrożeń, polityce regionalnej oraz wewnętrznej naszego państwa. Dlatego też należy przybliżyć ten istotny dokument.

Celem tego materiału jest dokonanie w sposób syntetyczny oceny tej strategii. Ten ambitny plan zostanie dokonany w oparciu o kilka metod badawczych tj. kwerendę literatury przedmiotu, komparatystykę oraz analizę i ocenę. Bazą dla tego artykułu stanowiły przede wszystkim poprzednie nasze strategie bezpieczeństwa narodowego oraz wybrane pozycje zwarte i artykuły zamieszczone w periodykach naukowych. Struktura tego dzieła składa się z trzech ząbających się części. Pierwsza ma charakter historyczny i dotyczy spojrzenia na minione już strategie. Kolejna uwypukla najważniejsze elementy nowej strategii. W ostatniej części zawarto pierwiastki twórcze obowiązującej już nowej strategii oraz pewne mankamenty czy też uchybienia w tym dokumencie. Oczywiście materiał należy traktować jako subiektywną ocenę. Prowadzone tu wywody naukowe mają z pewnością zachęcić do sięgnięcia po ten ważki dokument.

2. Z kart historii naszych dotychczasowych strategii bezpieczeństwa narodowego

W okresie minionych 101 lat nasza polityka bezpieczeństwa dość mocno ewaluowała. Starła się dostosować do otoczenia międzynarodowego i występujących zagrożeń. Poszukiwała swoich silnych sojuszników na kontynencie. Kiedy trzeba było: walczyliśmy zbrojnie, innym razem głosiliśmy pokój, wysyłaliśmy żołnierzy w misje stabilizacyjne czy przekazywaliśmy za granicę dary humanitarne. Oprócz tego czynnie uczestniczyliśmy w organizacjach międzynarodowych i w walce z terroryzmem. Dyplomacja miała i ma nadal tu dużą rolę do spełnienia. W naszej historii daje się wyznaczyć pewne **etapy tej polityki**:

- Okres walki o granice państwa 1918-1920,

---

¹ p.mendrek@law.mil.pl, Katedra Bezpieczeństwa Transportu Lotniczego, Wydział Bezpieczeństwa Lotniczego, Lotnicza Akademia Wojskowa w Dęblinie, www.law.mil.pl.

² j.placzek@law.mil.pl, Katedra Studiów nad Bezpieczeństwem Lotniczym, Wydział Bezpieczeństwa Lotniczego, Lotnicza Akademia Wojskowa w Dęblinie, www.law.mil.pl.

- Orientacja na sojusze z Wielką Brytanią i Francją 1920-1939,
- Walka na wszystkich frontach i sposobami o polskość 1939-1945,
- Przyjaźń ze ZSRR i sojusznikami z obozu państw socjalistycznych a później z członkami Układu Warszawskiego 1945-1990,
- Pozostawanie w „szarej strefie wpływów” 1990-1992,
- Funkcjonowanie w „Partnerstwie dla Pokoju” i orientacja na przyszłe przystąpienie do sojuszu NATO 1992-1999,
- Pełnoprawny udział w sojuszu NATO 1999-,
- Uzyskanie członkostwa w UE 2004-,
- Zacieśnianie współpracy militarnej i bezpieczeństwa z USA 2018-.

Widać z tego, że pewne etapy zostały już za nami. Jesteśmy bogatsi o pewne wnioski historyczne. Teraz swoje bezpieczeństwo tworzymy w oparciu o własny system obronny oraz Sojusz Północnoatlantycki. Staramy się na bieżąco zabiegać o ciągłą poprawę swojego bezpieczeństwa czyniąc to na forum międzynarodowym oraz wewnątrz państwa. Mając to na uwadze tworzyliśmy kluczowy dokument tej polityki tj. strategię bezpieczeństwa narodowego. W dotychczasowej historii było ich cztery tj. z: 2000 r., 2003 r., 2007 r., 2014 r. Teraz jest nowa strategia z 2020 r. Rozważyć można jednak **co poszczególne strategie zawierały** w swych treściach. Oczywiście ze względu na rozległość podjętych wątków informacje te należy traktować jako zarys. Wypada także je postrzegać w kontekście uwarunkowań historycznych tych czasów.

Czas zimnowojenny to okres, kiedy Polska i polskie interesy strategiczne podporządkowane były Układowi Warszawskiemu i ZSRR. Przynależność do tego Sojuszu zobowiązywało przyjęcie wspólnej doktryny obronnej (wojennej), która analogicznie do doktryny koalicyjnej NATO, zobowiązywała państwa „członkowskie” do podjęcia zbieżnych działań. Zasadniczym jej elementem była natychmiastowa pomoc w formie indywidualnej lub zbiorowej atakowanemu państwu lub kilku krajów UW. Doktryna wojenna państw socjalistycznych oprócz analogicznych działań zbrojnych zakładała przede wszystkim tożsame cele polityczno-wojskowe państw zrzeszonych. Rzeczpospolita oprócz własnej doktryny narodowej zobowiązana była do przestrzegania zobowiązań sojuszniczych, a im większa współpraca w ramach koalicji, tym więcej elementów strategii UW zostało włączonych do doktryny narodowej. Wadą funkcjonowania systemu było jednak brak cywilnego kierownictwa nad Siłami Zbrojnymi, które mogłoby kontrolować podjęte działania strategiczne. Oprócz tego dominującą rolę odgrywał tutaj ZSRR.

System obronny RP działał niejako w dwóch równoległych wymiarach wzajemnie się uzupełniających, w pierwszym koalicyjnym, wynikającym z zobowiązań i porozumień sojuszniczych, których zadaniem było zagwarantowanie przygotowania, wyposażenia i działania sił operacyjnych przeznaczonych do struktur Dowództwa Zjednoczonych Sił Zbrojnych UW. Oraz drugim, w wymiarze narodowym funkcjonującym wewnątrz państwa, którego celem było zabezpieczenie działań koalicyjnych, zapewnienie gwarancji ochrony i obrony instytucji państwowej, gospodarczej i społecznej, a nade wszystko sprawności funkcjonowania i kontinuum bytu Polski w okresie zagrożenia, jak i wojny [1]. Należy dodać, że „Polska niemal przez cały okres przynależności do UW nie miała własnej, narodowej strategii bezpieczeństwa,

w tym obronności, co najwyżej dostawała wskazania do wdrażania postanowień dokumentów doktrynalnych Układu” [2].

Doktryna socjalistyczna oraz narodowa pomimo tajności swej treści zakładała, że potencjał militarny, czyli w głównej mierze broń balistyczna i jądrowa, zostanie wykorzystany w razie konieczności wyłącznie do celów defensywnych i prewencyjnych. Jednakże nie było tajemnicą, że dwubiegunowy podział świata oraz imperialistyczne zapędy ZSRR mogły spowodować przeniesienie działań *stricto* obronnych w działania aktywne, operacyjne przeciwko ewentualnym napastnikom, jakich uważano państwa zrzeszone w Traktacie Północnoatlantyckim.

Po roku 1989 Polska wymagała, przede wszystkim, unormowania w formie strategii oraz stworzenia, po raz pierwszy od dawna, samodzielnej polityki bezpieczeństwa. Efektem czego była szybko napisana ***Doktryna obronna RP z 1990 roku***. Plusem nowej Doktryny było już samo jej istnienie, stanowiła bowiem zwiastun nowych czasów w dziedzinie obronności. Natomiast jej główną wadą była jej stopniowa dezaktualizacja spowodowana gwałtownością postępujących zmian geopolitycznych, a w szczególności rozpadem Układu Warszawskiego. Nowy ład w dziedzinie obronności natrafił na mur w postaci braku wykształconych ośrodków myśli strategicznej, Polska nie była przygotowana do natychmiastowego wyeliminowania nawyków nabytych w okresie funkcjonowania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej [3].

W *Doktrynie* uznano umacnianie pokoju i zapobieganie wojnie za najważniejsze cele polityki zagranicznej, czyli w dalszym ciągu postrzegano bezpieczeństwo przez pryzmat militarny, podobnie jak za czasów zimnej wojny. Na jej plus natomiast można przyjąć uwzględnienie bezpieczeństwa narodowego jako wzmocnienia dla polityki wewnętrznej RP [1].

Strategia obronna z 1992 roku została stworzona po długim czasie politycznego ubezwłasnowolnienia. Składała się ona z dwóch dokumentów: ***Założeń polskiej polityki bezpieczeństwa*** oraz ***Polityki bezpieczeństwa i strategii obronnej Rzeczypospolitej Polskiej***. Powstała ona w okresie przejściowym, gdzie Polska „samodzielnie” oczekiwała na przyjęcie w struktury NATO jako gwarant bezpieczeństwa zbiorowego. Według *Założeń* pojęcie bezpieczeństwa państwa można upatrywać szeroko poprzez kwestie: polityczne, militarne, gospodarcze, ekologiczne, społeczne i etniczne. Wyeksponowane zostało położenie Polski pomiędzy jednoczącą się Europą Zachodnią a zdeintegrowanym obszarem poradzieckim, upatrując równocześnie w tej sytuacji szans, jak i zagrożeń dla Polski [1, 3].

Głównymi założeniami *Polityki* była współpraca międzynarodowa, do której zaliczono również wojskowe aspekty oraz integrację z zachodnimi strukturami bezpieczeństwa. Zapobieganie konfliktom miało się odbywać drogą dyplomatyczną lub za pomocą instrumentów politycznych, uznano za nadrzędne wykorzystanie cywilnych struktur dyplomatycznych i gospodarczych. Jasno określono również w *Strategii* elementy systemu obronnego RP tj.: siły zbrojne, pozamilitarne ogniwa obronne i system kierowania obronnością, działający w każdych warunkach funkcjonowania państwa [1, 3].

Pierwsza strategia bezpieczeństwa, czyli ***Strategia Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4 stycznia 2000 r.*** była ona pokłosiem opublikowanej w 1999 roku w Waszyngtonie *Koncepcji Strategicznej Sojuszu* (NATO), obowiązującej po dziś

dzień, oraz przyjęcie Polski w poczet członków Sojuszu (marzec 1999 r.). Trzeba przyznać, że główną wadą *Strategii* było powielanie błędów za czasów koncepcji UW, stawiała ona bowiem interesy sojusznicze nad interesami narodowymi (kłóciło się to jednak z celami Traktatu Północnoatlantyckiego, gdzie podstawę stanowiły strategie narodowe, gdzie sprecyzowane zostały interesy i cele narodowe oraz środki, wydzielane przez państwo do ich osiągnięcia, a które w drodze negocjacji i konsensusu tworzyły wspólną strategię sojuszniczą).

W *Strategii z 2000 roku* zaznaczono dwa główne kierunki dotyczące dziedziny bezpieczeństwa: politykę zagraniczną i obronności, pozostałe zaś zostały mocno ograniczone. Polska polityka bezpieczeństwa miała być zrealizowana poprzez wykorzystanie, takich aktywności jak: działania narodowe, integracja z zachodnimi strukturami bezpieczeństwa, zaangażowanie w działania międzynarodowe na rzecz rozwiązywania sytuacji niebezpiecznych oraz współdziałanie z innymi podmiotami międzynarodowymi w umacnianiu stabilności i bezpieczeństwa międzynarodowego [3]. W swoich założeniach *Strategia* ujmowała również podstawy strategii obronności, podejmowała zagadnienia o systemie obronnym i siłach zbrojnych [4].

W 2003 roku nastąpiła nowelizacja *Strategii z 2000 roku*, jej przyjęcie poprzedzone było znaczącymi wydarzeniami na arenie międzynarodowej m.in. zamachami na WTC i Pentagon w 2001 roku, czy staraniami Polski o akcesję w poczet członków Unii Europejskiej. ***Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2003 roku*** miała przede wszystkim większą moc oddziaływania niż do tej pory zatwierdzone dokumenty tej rangi oraz była pierwszym posiadającym asygnatę Prezydenta RP. Przyjęta została tylko kilka miesięcy wcześniej niż *Europejska Strategia Bezpieczeństwa z 12 grudnia 2003 r.*, dlatego uznawana jest za jej polską implementację. *Strategia* charakteryzowała się odmiennym niż do tej pory podejściem do bezpieczeństwa – traktowała bowiem o wszystkich jego aspektach i dziedzinach, zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych oraz wojskowych i cywilnych. Wadą dokumentu było jednak pominięcie w treści merytorycznej interesów i celów narodowych, które stanowią podstawę bezpieczeństwa narodowego [1].

Omawiana strategia w swej treści nie zawiera problematyki zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego, nie uporządkowano i nie scalono w spójną, kompleksową całość sił i środków państwa przeznaczonych do realizacji zadań bezpieczeństwa. Ujęto w niej natomiast takie aspekty jak: terroryzm międzynarodowy, proliferacja broni masowego rażenia i środki jej przenoszenia, zorganizowaną przestępczość, zagrożenia informacyjne, ekonomiczne, ekologiczne oraz demograficzne [3].

Kolejna strategia została przyjęta w 2007 roku, jednak prace nad jej powstaniem ruszyły na początku 2006 roku. ***Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 roku*** charakteryzowała się prawidłową budową merytoryczną czym wyróżniała się, jeśli chodzi o poprzednie strategię. W nowym dokumencie określono m.in. interesy narodowe i sformułowano cele strategiczne w dziedzinie bezpieczeństwa, których ewidentnie brakowało w poprzednich opracowaniach [1, 5].

Strategia ta, tak jak w przypadku poprzednich dokumentów tej rangi, ma zarówno słabe, jak i mocne strony. Do jej wad zalicza się absencję myśli przewodniej w części koncepcyjnej opracowania, zamiast tego od razu podejmowany jest wątek zadań w poszczególnych dziedzinach bezpieczeństwa oraz wyraźny brak rozgraniczenia

między nimi. Błędne jest także ujęcie w rozdziale czwartym strategii niektórych zadań operacyjnych systemu bezpieczeństwa narodowego, ponieważ powinno to być zawarte w rozdziale trzecim. Zaletą tej strategii natomiast było m.in. zintegrowane podejście do bezpieczeństwa narodowego.

Następna w kolejności strategia, ***Strategia Bezpieczeństwa Narodowego z 2014 roku***, obowiązująca do 12 maja 2020 roku powstała, po raz pierwszy, po przeprowadzeniu *Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego* w latach 2010-2012. Jest to pierwsza *Strategia*, która w całości trzyma się ram opracowania cyklu strategicznego, jak również odpowiada założeniom zintegrowanego podejścia do bezpieczeństwa narodowego. Zdaniem Stanisława Koziejaja, współautora kilku polskich *Strategii*, każda strategia bezpieczeństwa powinna szukać i odpowiadać na cztery podstawowe pytania strategiczne: 1. Jakie są interesy narodowe i cele strategiczne państwa w dziedzinie bezpieczeństwa? 2. W jakich warunkach przyjdzie realizować owe interesy i osiągać ustalone cele? 3. Jakie są optymalne sposoby (koncepcja) osiągania przyjętych celów w istniejących warunkach? oraz 4. Jakie siły i środki (zasoby) należy wydzielić dla realizacji ustalonej koncepcji? [6]. W *Strategii* zawarto interesy narodowe, na podstawie których określono, nad wyraz obszernie, bo aż w szesnastu punktach, cele strategiczne. Na kartach tegoż dokumentu zostały zdiagnozowane warunki bezpieczeństwa Polski, które obejmują: zagrożenia, ryzyka, wyzwania i szanse zachodzące w takich sferach, jak: polityczna, militarna, informacyjna, cybernetyczna, gospodarcza, a także w sferze społecznej środowiska bezpieczeństwa. Diagnoza i prognoza warunków stanu bezpieczeństwa RP przedstawiono w trzech wymiarach: globalnym, regionalnym i krajowym [7].

Jednakże, zasadnicze i najważniejsze elementy powyższej strategii stanowiły rozdziały trzeci i czwarty. W pierwszym z nich sformułowano koncepcję działań strategicznych – strategię operacyjną, która dotyczyła m.in.: utrzymania gotowości, determinacji i wiarygodnych zdolności obronnych do zapobiegania i obrony przed agresją, zwiększenia zdolności obronnej NATO, rozwoju Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE, utrwalania strategicznych partnerstw, przede wszystkim z USA oraz wspierania i udziału polskich kontyngentów wojskowych w operacjach międzynarodowych. Analogicznie do założeń strategii operacyjnej sformułowano koncepcję przygotowań systemu bezpieczeństwa narodowego, czyli strategię preparacyjną, która została przedstawiona w rozdziale czwartym, zawiera opis sposobów utrzymania i transformacji (rozwoju, doskonalenia) podsystemów: kierowania, operacyjnych oraz wsparcia [3, 7].

Krótki ten rys ewolucji powstawania i poszczególnych treści naszych strategii pozwala przejść do naświetlenia głównych elementów obowiązujących w nowym dokumencie.

3. Ogólna charakterystyka nowej strategii

Nowa nasza Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z maja 2020 r. to dokument wyczekiwany nie tylko przez gremia polityczne, strategiczne i gospodarcze naszego państwa, ale także zwykłych obywateli. Bowiem jest tu ujęta w sposób syntetyczny nasza sztuka rządzenia państwem w istotnych obszarach kształtowania jego bezpieczeństwa. Ze względu na fakt, że jest ono współcześnie szeroko pojmowane nie tylko przez pryzmat polityczno-militarny, ale: gospodarczy, energetyczny, finansowy,

surowcowy, żywnościowy, wewnętrzny, technologiczny, informacyjny, zdrowotny, socjalny i kulturowy. Wszystkie są ważne i żadnej nie wolno zaniedbywać. Bowiern w całości dają wartość dodaną, jaką jest kompleksowe bezpieczeństwo, o które chodzi.

Nowa Strategia w chwili zatwierdzenia zastąpiła poprzedni dokument z 2014 roku. Pierwsze co można zauważyć porównując obie koncepcje jest znacząca różnica w ich strukturze. Strategia z 2014 roku opracowana została według cyklu strategicznego S. Kozieja, a jej treść merytoryczna stanowi odpowiedzi na cztery podstawowe pytania strategiczne zawarte w kolejnych jej rozdziałach. Nowa doktryna również powstała według obowiązującej struktury i trzyma się cyklu strategicznego, jednakże jej układ wygląda zgoła odmiennie w porównaniu do poprzednich dokumentów. Treść merytoryczną opracowania rozpoczyna wstęp, następnie opisywane zostało środowisko bezpieczeństwa (analogicznie był to rozdział drugi) oraz wartości, interesy narodowe i cele strategiczne, które traktowane były w osobnym rozdziale w 2014 roku. Nie została ona podzielona tak jak poprzednio na konkretne rozdziały, w których kolejno zostały przedstawione koncepcje działań i przygotowań strategicznych. Zostały one zastąpione czterema filarami bezpieczeństwa narodowego, wyszczególniono w nich główne zagadnienia dotyczące kolejno: bezpieczeństwa państwa i obywateli, miejsca Polski w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego, tożsamość i dziedzictwo narodowe oraz ostatni z filarów zawierający rozwój społeczny i gospodarczy, ochronę środowiska. Jak każde opracowanie tak również Strategia, oprócz wstępu i rozwinięcia, uwieńczona jest ona zakończeniem określającym mechanizmy i osoby funkcyjne odpowiedzialne za jej realizację.

Wstęp do Strategii określa potrzebę stworzenia niniejszego opracowania oraz przedstawienia rozwiązań będących odpowiedzią na współczesne zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Nie da się zaprzeczyć, że sytuacja Polski od 2014 roku uległa znaczącej zmianie, jak choćby najbardziej aktualne – wystąpienie zagrożenia epidemiologicznego, nie jest ono co prawda nowe, ponieważ epidemie pojawiały się cyklicznie na przestrzeni wieków, ale za to ma znaczący wpływ na obecną sytuację w Polsce i na świecie, która swoim zasięgiem obejmuje różne aspekty funkcjonowania państw, wpływa na jej sytuację społeczną czy ekonomiczną.

Kolejny punkt strategii to środowisko bezpieczeństwa RP, w 2020 roku jest to w głównej mierze negatywny udział Rosji w budowaniu sytuacji międzynarodowej – w tym w Polsce, jej „neoimperialne” dążenia zostały pierwszy raz tak wyraźnie ujęte. Zaznaczono również wykorzystywanie nowego rodzaju działań, jakim jest „wojna hybrydowa” prowadzona poprzez działania pozamilitarne (np. cyberataki, dezinformacja), a mająca za zadanie destabilizację sytuacji wewnętrznej wobec państw sojuszniczych (NATO). W dalszym ciągu, podstawą jest stabilne i silne osadzenie RP w strukturach Paktu Północnoatlantyckiego oraz Unii Europejskiej, które niestety borykają się z konfliktami wewnętrznymi spowodowanymi m.in. występującymi różnicami w koncepcjach rozwojowych.

Wśród zagrożeń wyróżniono m.in. wzmogoną migrację oraz wzrost liczby konfliktów czemu sprzyja nieprzestrzeganie traktatów rozbrojeniowych, proliferacja broni masowego rażenia czy terroryzm. Wzmogła się rywalizacja pomiędzy mocarstwami: USA, Chińską Republiką Ludową oraz Rosją. Następujący postęp technologii cywilnych

i wojskowych sprzyja wzrostowi wykorzystania zautomatyzowanych systemów uzbrojenia, dronów i sztucznej inteligencji w konfliktach zbrojnych celem ich deeskalacji. W wymiarze krajowym do zagrożeń można zaliczyć: dezinformację, nieprzygotowanie sieci energetycznej do zapewnienia ciągłości dostaw surowców energetycznych, niedostosowanie instrumentów nadzoru do kontroli rynków finansowych, utrzymujący się niż demograficzny powodujący w konsekwencji brak zastępowalności pokoleń, słabość systemu opieki medycznej niedostosowanego do współczesnych wyznań np. SARS CoV-2, zmiany klimatyczne powodujące przykładowo długotrwałe susze czy zagrożenia związane z emisją szkodliwych substancji [8, 9].

W drugim punkcie nowej strategii dokonano analizy wartości, interesów narodowych i celów strategicznych. Zgodnie z Art. 5 *Konstytucji RP* z 1997 roku wartościami ujętymi w strategii i zobowiązanymi do zapewnienia i przestrzegania niezmiennie są: niepodległość i suwerenność państwa, bezpieczeństwo obywateli, wolności i prawa człowieka i obywatela, godność człowieka, sprawiedliwość, tożsamość i dziedzictwo narodowe, demokratyczne państwo prawa, solidarność, ład międzynarodowy oparty na zasadach prawa międzynarodowego oraz ochrona środowiska. Interesy narodowe wynikają bezpośrednio z wartości narodowych, a realizowane są poprzez osiągnięcie celów strategicznych. Z kolei z interesów narodowych utworzone zostały cztery filary bezpieczeństwa narodowego, których treść ujęto poniżej.

Filar pierwszy *Strategii* dotyczy bezpieczeństwa państwa i obywateli, składa się na niego pięć zasadniczych celów strategicznych, które w zmierzeniu zostaną osiągnięte poprzez odpowiednie mechanizmy zadań i działań: zintegrowane zarządzanie bezpieczeństwem narodowym razem z kierowaniem obronnością i budowaniem zdolności adaptacyjnych; podniesienie odporności państwa za pomocą utworzenia systemu obrony powszechnej oraz rozwój zdolności obronnych RP; zintensyfikowanie zdolności operacyjnych SZ RP do odstraszania i obrony przed zagrożeniami w tym podniesienie poziomu mobilności i modernizacji technicznej; wzrost poziomu odporności na cyberzagrożenia, a także podniesienie poziomu ochrony informacji, w każdym z sektorów i promocja wiedzy odnośnie tych danych; zapewnienie bezpiecznego funkcjonowania państwa i jego obywateli w przestrzeni informacyjnej.

Treść Filaru drugiego odnosi się do miejsca RP w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego, jego realizacja nastąpi przez osiągnięcie dwóch podstawowych celów strategicznych i realizację wnikających z nich zadań i działań. Celami są: wzmocnienie zdolności Paktu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej do zapewnienia bezpieczeństwa Polski oraz całego obszaru euroatlantyckiego, a także rozwinięcie współpracy bilateralnej, regionalnej oraz w wymiarze globalnym na rzecz spotęgowania pozycji państwa jako istotnego elementu systemu bezpieczeństwa międzynarodowego.

Struktura Filaru trzeciego nowej strategii jest taka sama jak w dwóch poprzednich przypadkach, treść merytoryczna nawiązuje do tożsamości i dziedzictwa narodowego. Realizowany on będzie dzięki osiąganym zadaniom i działaniom będących rezultatem dwóch celów strategicznych, jakimi są: zintensyfikowanie tożsamości narodowej, wynikającej z chrześcijańskiej tradycji i wartości oraz wzmocnienie pozytywnego wizerunku Polski oraz jej atrakcyjności kulturowej i gospodarczej.

Filar czwarty to rozwój społeczny i gospodarczy oraz ochrona środowiska. Jego struktura opiera się na podstawie z sześciu kluczowych celów strategicznych, które zostaną zmaterializowane dzięki zadaniom i działaniom z nich wynikającym. Cele strategiczne ostatniego filaru doktryny odnoszą się do: poprawy warunków do ochrony i rozwoju rodziny oraz wzmocnienie poziomu bezpieczeństwa zdrowotnego obywateli; dostosowania polityki migracyjnej państwa do polityki gospodarczej, społecznej i bezpieczeństwa; zwiększenia bezpieczeństwa ekonomicznego, w tym bezpieczeństwa finansowego; zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, przede wszystkim związanego z tradycyjnymi źródłami energii za pomocą utworzenia warunków pozwalających na rozwój ich alternatyw; zagwarantowania bezpieczeństwa ekologicznego Polski, a także zagospodarowania kapitału ludzkiego oraz potencjału naukowego i technologicznego do rozwoju gospodarczego państwa.

Strategię Bezpieczeństwa Narodowego z 2020 roku wieńczy zakończenie, w którym określono stworzenie ram prawnych, pod postacią Ustawy o zarządzaniu bezpieczeństwem narodowym, odnośnie mechanizmów realizacji jej postanowień. Postanowienia niezmiennie zostaną zrealizowane przez odpowiednie, wyznaczone do tego organy władzy centralnej, wojewódzkiej oraz pozostałych szczebli i odpowiednich resortów z uwzględnieniem interesów narodowych i celów strategicznych we wszystkich planowanych i realizowanych przedsięwzięć i codziennych działaniach. Strategiczne przeglądy w dziedzinie bezpieczeństwa mają zapewnić ewaluację realizacji zadań zaprezentowanych w Strategii i przygotować propozycje do ich aktualizacji.

Mając na uwadze krytyczne spojrzenie na ten dokument, dalej należy się skupić na wypukleniu zarówno blasków, jak i cieni tej strategii – co zostanie uczynione w kolejnym punkcie tego materiału.

4. Zalety i mankamenty w obowiązującej strategii

Analizowana strategia ma szereg walorów, które powinny się znaleźć w tego typu dokumencie państwowym tej rangi. Mają one różnorodny wymiar i zakres. W pewnym uproszczeniu można je sprowadzić do następujących wymiarów czy też podanych narzędzi.

Starając się w konkluzji przedstawić kilka elementarnych cech obowiązującej strategii należy stwierdzić, że mając do czynienia z dokumentem twórczym i wielce przydatnym dla odpowiedniego przygotowania państwa do nowych wyzwań, ryzyk i zagrożeń. Mając do czynienia z określeniem pożądaných rezultatów końcowych w zakresie kształtowania środowiska bezpieczeństwa. Są tu podane jasne cele i zadania oraz właściwe narzędzia sprawcze. Zwraca się uwagę na odpowiedzialność rządu, jednostek administracji terenowej oraz mechanizmów koordynacji. Dobrze, że zwrócono uwagę na realizację funkcji integracji strategii z kontekstem obecności Polski w NATO i UE.

Zwrócić też trzeba uwagę na jej pożądane zasady. Tworzy ją np. dostępność. Będzie ona szerzej propagowana w społeczeństwie w miarę upływu czasu – bowiem ma on charakter jawny, jak przystało w państwie demokratycznym. Pozytywną zasadą jest tu także przestępny język oraz długoterminowość. Proponowane zmiany mają wymiar kilkuletni i dotyczą zachodzących zmian. Jak przystało na tego typu dokument charakteryzuje się on analityczną formą. W sumie jest ona użyteczna dla potrzeb praktyki, bowiem wskazuje na politykę państwa w pewnych obszarach. Natomiast o jej

aktualności niech świadczy fakt, że w treści odnosi się do pandemii koronawirusa i współczesnego postępu technicznego. Jest również adekwatna, czyli sięgająca po środki i metody zapewniające odpowiedni poziom bezpieczeństwa. Wreszcie jasna – co odnieść można do zawierających wyjaśnianie i uzasadnianie zalecanych metod ochrony opisywanego bezpieczeństwa. Na koniec można stwierdzić, że wskazuje na pożądany cel końcowy – czyli wizję korzystnego stanu oraz kierunki stosownej polityki.

Istotą cytowanej strategii jest paradygmat bezpieczeństwa narodowego. Całość, która jest podzielona na cztery filary, w istocie swojej powinna spełniać kryteria bezpieczeństwa, jako że spełnia te kryteria determinujące najważniejsze elementy niniejszej strategii. Zatem jak wcześniej zaznaczono, jej użyteczność winna być doceniana przez szerokie gremia społeczne, aczkolwiek jej zastosowanie winno być ujęte w ramy systemowe. Zaletą jest również i to, że w II filarze zostały wskazane elementy współczesnego paradygmatu bezpieczeństwa międzynarodowego. Zaznaczyć należy również, że w niniejszej strategii zwrócono uwagę na całokształt działalności zmierzającej kompleksowego zabezpieczenia praktycznie wszystkich dziedzin życia społecznego z uwzględnieniem uwarunkowań politycznych i historycznych. Można również dopatrzeć się psychospołecznych i egzystencjalnych uwarunkowań funkcjonowania naszego społeczeństwa.

Niewątpliwie ogromną rolę odgrywają relacje z sąsiadami RP. Wskazane są czynniki relatywizujące stosunki międzynarodowe zarówno w odniesieniu do sąsiadów, będących sojusznikami Polski o podobnych systemach ustrojowych jak np.: Czechy, Słowacja, Niemcy, Litwa etc. i osobno Ukraina czy Białoruś, oraz przeciwstawna Rosja. Oczywiście być może jest to porównanie niezręczne, jednakże nasze stosunki międzynarodowe szczególnie w odniesieniu do Federacji Rosyjskiej są mocno zrelatywizowane, chociażby dlatego, że dzielą nas zupełnie inne systemy wartości. Niewątpliwą zaletą niniejszej strategii jest dążenie do integracji zarządzania bezpieczeństwem narodowym poprzez ponadresortowe mechanizmy koordynacji, zaangażowanie Parlamentu RP i jego kierownictwa, stworzenie kompatybilnego systemu z sojuszem NATO, zhierarchizowanie tego systemu, i kompleksową jego integrację. Spójność i przejrzystość systemu powinna być osiągnięta poprzez fakt, że gwarancję jego funkcjonowania stanowi systematyczne inwestowanie w system obronny na poziomie 2,5% PKB co jest wyróżnikiem w skali Sojuszu. W ujęciu semantycznym wymienione w Strategii aksjomaty spełniają kryteria poprawności co jest niewątpliwą zaletą (mocną stroną) dokumentu.

Z pewnością, jak przy ocenie każdego dokumentu można doszukiwać się pewnych uchybień czy też braku precyzji. Pewne sformułowania mogą wydawać się nie ostre, inne zbyt zdawkowo, ale całość tych uwag należy postrzegać jako subiektywne podejście. Nie mniej pomijanie niektórych wątków – w tak ważnym dokumencie – wydają się symptomatyczne. Mając na względzie syntetyczne ujęcie tych zagadnień uczyniono to w formie stosownych punktów:

- Syntetycznie ujęte i wskazane kluczowe elementy,
- Brak procedur, systemu ich wdrażania, pomimo ujęcia w formie hasłowej,

- Działania determinujące strategię ujęte zostały w hasła: np. „strzeżenie”, „kształtowanie”, „umacnianie”, „zapewnienie” – bez wskazania wykonawców, odpowiedzialnych, a nade wszystko metodologii,
- Ponieważ bezpieczeństwo narodowe determinują takie czynniki jak: kondycja Sił Zbrojnych i ich wyposażenie, nowoczesność, kompatybilność z siłami sojuszniczymi, kondycja ekonomiczna Państwa, technologie militarne, zabezpieczenie elektroniczne, systemy przeciwdziałania wojnie hybrydowej itd. to te aksjomaty powinny być ujęte w szeroko opisaney treści metodologicznej.
- Aby strategia miała spełnić swoje zadania – muszą być określone konkretne metody w celu osiągnięcia jej realizacji. W tej strategii zawarte są tylko hasła w formie bezokolicznikowej. Dotyczy to wszystkich czterech filarów.
- Twórcy tej strategii pominęli najważniejsze jej elementy w formie bezpodmiotowej, więc powinna ulec radykalnej zmianie.

Oczywiście można określić, że brakuje podejścia systemowego w strategii. Na pewno łatwiej byłoby ująć Strategię w formie ustawy, która by sankcjonowała prawnie obowiązki takich podmiotów jak Parlament w szerokim rozumieniu, i osoby odpowiedzialne, poszczególne resorty w tym przede wszystkim MON i pozostałe. Ponieważ jest to dokument jawny powinien być znany i realizowany przez ogół społeczeństwa w związku z czym istnieje potrzeba stworzenia systemu edukacji społecznej. Nie do końca sprecyzowano zagrożenia zarówno zewnętrzne, jak i wewnętrzne, niestety nie zostały one uwzględnione. Pominęto również uwarunkowania ekologiczne, pragmatyczne stosowanie istniejącego systemu prawnego. Ponadto każdy z czterech filarów potraktowany jest hasłowo a poszczególne ich punkty ujęto w formie bezokolicznikowej, co jest jej główną wadą. Istnieje zatem potrzeba realizacji takiej strategii, która sprecyzuje wszystkie hasła zawarte w poszczególnych filarach szczegółowo i określi konkretne obowiązki dla wszystkich podmiotów. Poczynając od Prezydenta RP a kończąc na szarym obywatelu. Cytowana strategia lub jej elementy powinny również zaistnieć w całym systemie edukacyjnym.

5. Wnioski

Nowa Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP to oczekiwany i ważny dokument polityki sektorowej naszego państwa. Ujmuje główne zagrożenia i szanse rozwoju Polski na najbliższe lata. Akcentuje środowisko międzynarodowe i na tym tle wskazuje w czterech filarach na 110 tez kompleksowej wizji kształtowania naszego bezpieczeństwa w różnych jej wymiarach. Dokument dobrze wpasowuje się w aktualną sytuację: polityczną, militarną, gospodarczą i społeczną w świecie oraz w regionie. Jest ona również kompatybilna w zakresie lansowanej obecności naszego państwa w strukturach sojuszu NATO i UE. Na tej podstawie mogą być tworzone dalsze dokumenty strategiczne w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego oraz krajowego rozwoju o skali makro.

Prezentowane dociekania naukowe pozwalają wyprowadzić kilka wniosków ogólnych dotyczących omawianej problematyki:

1. Obecna strategia bezpieczeństwa narodowego jest już piątym tego typu dokumentem, który powstał i obowiązuje w wolnej Polsce. Dobrze się stało, że politycy i rządzący co pewien czas przedstawiali swoją wizję transformacji systemu

bezpieczeństwa narodowego, biorąc pod uwagę zmiany w środowisku: politycznym, militarnym, gospodarczym i społecznym. Zarówno te w Polsce, jak również w skali regionu i w ujęciu globalnym. Pozwalało to tworzyć zręby naszej obronności i odporności oraz doskonalić system kooperatywnych działań – początkowo w ramach „Partnerstwa dla Pokoju”, członka NATO i później UE. We wszystkich tych dokumentach dało się zauważyć tezę o potrzebie silnego potencjału gospodarczego państwa, który mógł być przekuwany na system obronny. Wszystkie te strategie ujmowały „znaki czasu” i próbowały wskazać na współczesne instrumenty polityki państwa w tym obszarze wiedzy i praktyki. Jedne były dość obszerne inne lakoniczne. Niemniej ich myślą przewodnią była zawsze troska o bezpieczeństwo postrzegane przez różne wymiary.

2. Dokument przyjęty w maju 2020 r. ma kluczowe znaczenie dla określania kompleksowej wizji kształtowania bezpieczeństwa narodowego naszego państwa i obywateli we wszystkich jego kluczowych wymiarach. Niesie skondensowaną wiedzę z zakresu: środowiska bezpieczeństwa, wartości narodowych, kształtowania bezpieczeństwa państwa i obywateli, miejsca Polski w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego, tożsamości i dziedzictwa narodowego oraz rozwoju społecznego i gospodarczego. Akcentuje mankamenty kraju w tych obszarach i wskazuje na politykę państwa sprostania tym wyzwaniom kreśląc stosowne szanse. Uwzględnia uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe. Wreszcie precyzuje cele strategiczne i interesy narodowe, za które uznaje: niepodległość i suwerenność państwa, bezpieczeństwo swoich obywateli, wolność i prawa człowieka, godność obywatela, tożsamość i dziedzictwo narodowe, demokratyczne państwo prawa, solidarność, ład międzynarodowy oraz ochronę środowiska.

3. Należy sprecyzować kilka elementów twórczych tego dokumentu. Z pewnością dotyczy to takich aspektów, jak: potrzeba opracowania ustawy o zarządzaniu bezpieczeństwem narodowym; stworzyć ponad resortowy mechanizm koordynacji zarządzania bezpieczeństwem narodowym poprzez utworzenie komitetu Rady Ministrów; dostosować krajowy system zarządzania kryzysowego do systemu reagowania kryzysowego NATO; zapewnić spójność planowania cywilnego oraz planowania obronnego na wszystkich poziomach administracji rządowej i samorządowej; wsparcia zdolności produkcyjnej branży medycznej w Polsce, opracowania ustawy regulującej problematykę obrony cywilnej; uwzględniania w ramach rezerw strategicznych potrzeb wynikających ze zmian środowiskowych bezpieczeństwa; zwiększenia dynamiki wzrostu wydatków na obronę do 2,5% PKB w 2024 r.; usprawnienia systemu kształcenia i doskonalenia żołnierzy zawodowych; zbudowania narodowego systemu satelitarnej obserwacji Ziemi; rozwijania wojsk obrony cyberprzestrzeni; ujednolicenia standardów i poprawy infrastruktury umożliwiających przerzut wojsk do Europy w ramach współpracy NATO-UE; zbudowania Centralnego Portu Lotniczego; zwiększenia dywersyfikacji źródeł dostaw ropy naftowej i gazu ziemnego; umacniania bezpieczeństwa żywnościowego państwa w oparciu m.in. o gromadzone zasoby wodne.

4. Niemniej należy też widzieć pewne mankamenty tej strategii. W tym obszarze zbyt słabo wyeksponowano takie płaszczyzny zagrożeń naszego bezpieczeństwa wewnętrznego, jak: walka z przestępczością międzynarodową, występująca przestęp-

czość pospolita, terroryzm, niepokój prawny, ekstremizmy, biurokracja czy zagrożenia pożarowe. Również w dobie globalizacji pominięto zagrożenia wynikające z poszerzaniem się działania korporacji transnarodowych na Polskim rynku. Z warstwy polityki międzynarodowej w ramach NATO zapisano, że mamy aktywnie uczestniczyć w kształtowaniu polityki odstraszania nuklearnego. Takie ujęcie oznacza, że posiadamy tego typu broń – co jest nieprawdą. Nie uwzględniono udziału SZ RP w międzynarodowych ćwiczeniach wojskowych i inspekcjach mając na uwadze środki i metody kształtowania naszej dyplomacji obronnej. Nie jest potrzebne podkreślanie naszego chrześcijańskiego dziedzictwa pisząc o tożsamości narodowej. Z obszaru bezpieczeństwa ekonomicznego nie wspomniano nic na temat potrzeby naszego oddłużenia zagranicznego i wewnętrznego oraz zapewnienia kształtowania zrównoważonego budżetu państwa. Natomiast z warstwy bezpieczeństwa energetycznego i ochrony środowiska nie ukazano wprost problematyki związanej z węglem kamiennym oraz brunatnym.

W podsumowaniu tych ocen należy stwierdzić, że nowa strategia stanowi istotny drogowskaz dla rozwoju Rzeczypospolitej Polskiej w zapewnieniu naszego bezpieczeństwa. Jest to podstawa budowania polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa w krótkim i dalszym horyzoncie czasowym. Zostały tu przedstawione zoperacjonalizowane interesy narodowe w kontekście naszego bezpieczeństwa. Wierzyć trzeba, że przetrwa ona burzliwy okres związany z pandemią koronawirusa, co skutkuje spadkiem rozwoju społeczno-gospodarczego, osłabiania spójności UE po wyjściu Wielkiej Brytanii oraz rosnących napięć wewnętrznych w łonie członków Sojuszu NATO w wyniku działań podmiotów zewnętrznych. Tym samym twierdzimy, że cel tego artykułu został spełniony. W szczegółach odsyłamy do tekstu nowej strategii.

Literatura

1. Nowakowski Z., Rajchel J., Szafran H., Szafran R., *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski na tle strategii bezpieczeństwa wybranych państw*, Towarzystwo Naukowe Powszechne S.A., Warszawa 2012, s. 241, 247-249, 250-251, 256-262.
2. Koziej S., *Trzy dekady obronności III RP: Polityka i strategia obronna oraz polityczno-strategiczne kierowanie SZ RP*, [w:] Rocznik Strategiczny 2019/2020, Scholar, Warszawa 2020, s. 402.
3. Koziej S., Brzozowski A., *Strategie bezpieczeństwa narodowego RP 1990-2014. Refleksja na ćwierćwiecze*, [w:] Kupiecki R. (red. nauk.), *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwsze 25 lat*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej im. płk. dypl. Mariana Porwita, Warszawa 2015, s. 19-21, 25-27, 29-33, 40-42.
4. *Strategia Obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa, maj 2000 r.
5. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 13 listopada 2007 roku*, Warszawa 2007.
6. Koziej S., *Strategie bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2003 i 2007 roku*, Warszawa/Ursynów 2008, s. 5, www.koziej.pl, 12.06.2020.
7. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 5 listopada 2014 roku*, Warszawa 2014, s. 27-54.
8. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 maja 2020 roku*, Warszawa 2020.
9. <https://globalnagra.pl/sbn2020/>, 12.06.2020
10. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Art. 5.

Strategia Bezpieczeństwa RP 2020 jako współczesny instrument polityki państwa

Streszczenie

W maju 2020 r. została zatwierdzona przez Prezydenta RP na wniosek Prezesa Rady Ministrów Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP. Nowa strategia jest dokumentem, nowelizującym dotychczasową Strategię z listopada 2014 r. Jest ona ważną wykładnią działania państwa ukierunkowanego na osiągnięcie założonych celów we wszystkich newralgicznych dziedzinach mających charakter długofalowy. Opisuje przede wszystkim nasze zagrożenia oraz szanse rozwoju na przyszłość. Nowa strategia zwraca uwagę na aktualne środowisko bezpieczeństwa, charakteryzując je jako złożone i niepewne. Akcentuje neoimperialną politykę władz Federacji Rosyjskiej oraz zaostrzającą się rywalizację głównych mocarstw światowych. Wskazuje na prowadzenie działań w cyberprzestrzeni, rozwój nowych technologii oraz manipulacje informacyjne. Przedstawia zabezpieczenia naszego bezpieczeństwa w głównych ich obszarach tj. bezpieczeństwa: militarnego, energetycznego, gospodarczego, finansowego, ochrony zdrowia, środowiska naturalnego, opieki społecznej i dziedzictwa narodowego. Czyni to także w układzie wzmacniania międzynarodowego w oparciu m.in. o sojusz NATO i UE. Lansuje m.in. tezę zintegrowanego zarządzania bezpieczeństwem narodowym oraz podniesienie odporności państwa na postrzegane zagrożenia. Wskazuje na potrzebę opracowania nowej ustawy o zarządzaniu bezpieczeństwem narodowym w naszym państwie.

Słowa kluczowe: strategia państwa, bezpieczeństwo państwa i obywateli, interesy narodowe, wartości narodowe, rozwój państwa

The National Security Strategy of the Republic of Poland 2020 as a modern state policy instrument

Abstract

In May 2020, the National Security Strategy of the Republic of Poland was approved by the President of the Republic of Poland at the request of the Prime Minister. The new strategy is a document amending the current Strategy of November 2014. It is an important interpretation of the state's action aimed at achieving its objectives in all sensitive areas of long-term nature. The document mainly describes our threats and development opportunities for the future. The new strategy draws attention to the current security environment, characterizing it as complex and uncertain. It also emphasizes the neo-imperial policy of the authorities of the Russian Federation and the growing competition of major world powers, indicating the activities in cyberspace, development of new technologies and information manipulations. The new strategy presents the protection of our security in areas of military, energy, economic and financial security, health and social protection, natural environment and national heritage. It does so also in the system of international strengthening on the basis of NATO and EU alliance. Moreover, it promotes incl. thesis of integrated national security management, increasing the state's resistance to perceived threats and points to the need to develop a new law on national security management in our country.

Keywords: state strategy, state and citizen security, national interests, national values, national development

Antroposfera bezpieczeństwa jako przestrzeń kreacji bezpieczeństwa człowieka i jego wspólnot

1. Wprowadzenie

Od zamierzczłych dziejów najteższe umysły ludzkie były zgodne co do tego, iż bezpieczeństwo, a w następstwie przetrwanie, należą do kardynalnych zasad życia. Z natury rzeczy istoty żyjące muszą dbać o swoje bezpieczeństwo i podejmować adekwatne czynności zabezpieczająco-ochronne, a jeśli zajdzie taka konieczność – walczyć. Co oczywiste, największe dokonania ma w tym zakresie człowiek. Niejako z przyrodzonej konieczności jest on układem samozabezpieczającym – zarówno wobec siebie (jako jednostki), jak również wobec tworzonych przez siebie wspólnot, zbiorowości. Archetyp bezpieczeństwa należy więc do podstawowych w rozwoju człowieka, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym, społecznym. W pierwszej kolejności wynika to z jego biologicznej genety i biologicznej natury. Bezpieczeństwo to podstawowy warunek życia. Życ, przeżyć, to znaczy biologicznie przetrwać. To znaczy uzyskać, zdobyć, zapewnić minimalny zakres bezpieczeństwa, umożliwiający prolongatę jestestwa – nawet bez względu na jego jakość. Stąd też wynika naturalna tendencja i odwieczna tradycja zabiegania o bezpieczeństwo – nie tylko osobiste, ale i najbliższych wspólnot. Zarówno samozachowanie egzystencji człowieka, jak i zachowanie gatunku ludzkiego, obok zapewnienia biologicznych warunków i środków do życia, zawiera w sobie zapewnienie niezbędnej doży bezpieczeństwa.

Już T. Hobbes zauważył, iż prawa natury „nie mają mocy, by dać człowiekowi bezpieczeństwo” [1]. Natura wszakże, stwarzając całą gamę zagrożeń, tworzy jednocześnie określone dyspozycje bezpieczeństwa na poziomie biologicznym. Całościowo rozpatrywane bezpieczeństwo wymaga przy tym odpowiedniej aktywności twórczej na poziomie rzeczywistości ponadnaturalnej – czyli jego intencjonalnej kreacji. Zjawisko bezpieczeństwa posiada więc swój aspekt konstruktywistyczny – jest artefaktem, konstruktem ludzkiej myśli i tworem ludzkiej pracy, stanem intencjonalnie tworzonym przez człowieka (samodzielnie i wspólnie z innymi). W takim kontekście jawi się problem: *jaki jest ogólny mechanizm kreowania bezpieczeństwa, w jaki sposób człowiek kształtuje warunki bezpiecznej egzystencji w różnych płaszczyznach życia społecznego?* Ponieważ samo bezpieczeństwo, jak i proces jego tworzenia, to fenomeny mocno zdywersyfikowane, całościowo ujmowany mechanizm ludzkiego bezpieczeństwa jest złożony i wielowarstwowy. Składa się nań wiele obszarów – sfer składowych.

Intencją artykułu jest zaproszenie do antropologicznego spojrzenia na procesy kreacji bezpieczeństwa człowieka oraz struktur społecznych, z uwzględnieniem i zaakcentowaniem bezpieczeństwa narodowego. Przedstawione analizy i konceptualizacje stanowią dopełnienie dominującej w naukach o bezpieczeństwie perspektywy państwocentrycznej, o perspektywę antropocentryczną – rozpatrującą człowieka jako

---

¹ s.jarmoszko@gmail.com, stanislaw.jarmoszko@uph.edu.pl, Instytut Nauk o Bezpieczeństwie, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, www.uph.edu.pl.

główny podmiot bezpieczeństwa i punkt odniesień w tej dziedzinie. Dopiero na tej jednostkowej „bazie” powstają bowiem inne (zbiorowe) podmioty, ze społeczeństwem, państwem i narodem na czele. W ogólnym dyskursie nie zawsze uwzględniany jest ten bezsporny fakt, iż procesy intencjonalnego, a nawet systemowego kreowania bezpieczeństwa ludzi rozpoczęły się tysiące lat przed tym, jak rozwijający się cywilizacyjnie człowiek stworzył państwo.

2. Czym jest antroposfera bezpieczeństwa?

Jednym z najważniejszych mechanizmów przetrwania jest unikanie zagrożeń i przeciwstawianie się im. Znany niemiecki antropolog Arnold Gehlen – utrzymujący, iż najbardziej dystynktywną właściwością człowieka jest działanie – wskazywał wprost, iż „człowiek musi sam «spreparować» organy ochrony i ataku, których jest organicznie pozbawiony (...) musi w tym celu zdobyć rzeczowe doświadczenia i rozwinąć techniki obiektywnego, odpowiadającego rzeczom działania. Musi troszczyć się o ochronę przed zmiennymi warunkami pogodowymi, odżywiać i wychowywać swoje nadzwyczaj długo rozwijające się dzieci i choćby już na skutek tego elementarnego przymusu potrzebuje współpracy, a zatem porozumienia. Aby przetrwać, człowiek jest skazany na przekształcanie i opanowywanie natury i z tego powodu jest również otwarty na możliwość doświadczenia świata: jest działającą istotą, gdyż brakuje mu specjalizacji, a tym samym środowiska, które byłoby naturalnie dostosowane do jego potrzeb” [2]. Kolonizuje więc cały dostępny świat, a odpowiednia preparacja bezpieczeństwa należy nie tylko do czynników sukcesu w tych dążeniach, ale nade wszystko – do niezbędnych warunków jego fizycznej egzystencji, przetrwania w wymiarze osobniczym i gatunkowym.

Od zarania swoich dziejów człowiek wokół siebie i znaczących społeczności (w łonie których funkcjonuje) *hic et nunc*, z rozmysłem, celowo tworzy określone mechanizmy, instrumenty, urządzenia, metody czy strategie radzenia sobie z ogarniającymi go niebezpieczeństwami, wszelkiego rodzaju. Konstruuje określone **systemy bezpieczeństwa, obejmujące swym zasięgiem kolonizowane przestrzenie**, a jednocześnie stanowiące swoistą tarczę, barierę, osłonę przed różnymi kategoriami zagrożeń [3]. Owa swoista, wielowarstwowa sfera – którą można określić **antroposferą bezpieczeństwa** – w całej swojej złożoności, jest produktem ludzkiego geniuszu i działania, a tym samym **stała się częścią ludzkiej kultury**. W określonym zakresie jest ona także elementem biologicznego dziedzictwa, a zatem ma charakter biologiczny i kulturowy zarazem. Jest ona domeną antropologii bezpieczeństwa, której przedmiotem jest **całokształt ludzkich dyspozycji i dokonań w dziedzinie kreowania warunków zapewniających jednostce ludzkiej, oraz jej naturalnym zbiorowościom, bezpieczną i satysfakcjonującą egzystencję, rozwój i przetrwanie**. Najbardziej ogólnie pozycjonowanie tej dyscypliny naukowej obejmuje **wiedzę o biologii (psychosomatyce) człowieka, jego społeczno-kulturowym działaniu oraz kulturowych wytworach w dziedzinie kreacji bezpieczeństwa** [4].

Działania te składają się na zróżnicowane systemy szeroko rozumianej ochrony i obrony człowieka, uwzględniającej zarazem działania ratunkowe i szeroko rozumianą pomoc. Ponieważ bezpieczeństwo jest fenomenem złożonym i zdywersyfikowanym, wieloaspektowym, wielogatunkowym i wielopłaszczyznowym, całościowo ujmowana **antroposfera bezpieczeństwa** (jako synchroniczny – strukturalny, systemowy – wymiar antropologii bezpieczeństwa) jest również złożona i wielowarstwowa. Składa

się na nią wiele obszarów, płaszczyzn, sfer cząstkowych, w dwóch podstawowych, gatunkowo odmiennych przestrzeniach/dziedzinach – przyrodniczej (biologicznej) i kulturowej (w tym społecznej).

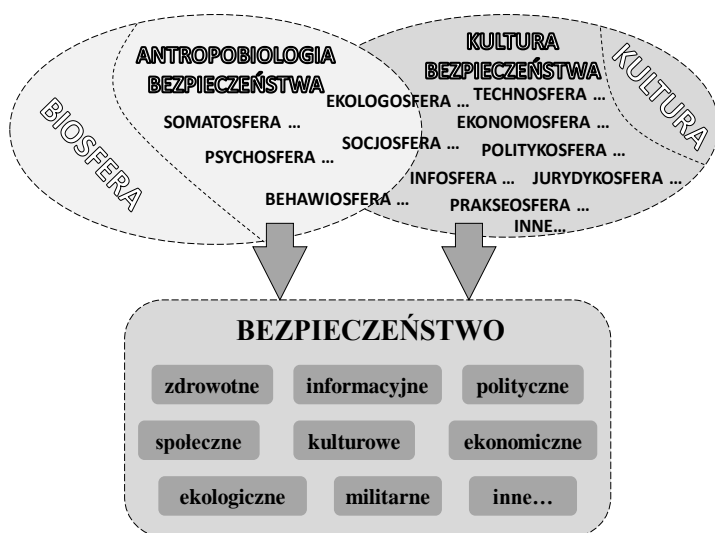
Termin „antroposfera” ma grecki rodowód i pochodzi od słów: *ánthropōs* i *sphaira*. *Anthropos* oznacza człowieka, a słowo *sphaira* odnosi się do kulistego kształtu i pierwotnie oznaczało kulistą przestrzeń nieba okalającą Ziemię. W ujęciu ekologicznym „termin «antroposfera» oznacza czas i miejsce występowania człowieka na Ziemi oraz całą jego działalność twórczą, wytwórczą i produkcyjną. Inaczej mówiąc, termin ten oznacza człowieka i jego całościowo, tzn. w aspekcie czasowym i przestrzennym, ujęte dzieło (...) wszelkie kulturowe i cywilizacyjne wytwory ludzkie” [5]. „Antroposfera” należy do podstawowych pojęć ekologii człowieka, która jest „naukową podstawą ochrony środowiska *życia człowieka* i samego człowieka jako gatunku biologicznego, który jest specyficzny przez swoją kulturę” [6]. Zdaniem cytowanego klasyka, „w ekologii człowieka interesują nas przede wszystkim te zachowania kulturowe, które zabezpieczają organizm przed koniecznością biologicznych zmian przystosowawczych. Chodzi więc o to, by powodując określone zmiany w środowisku, kontrolować ich oddziaływanie na nasz organizm” [7].

W odniesieniu do jednowyrazowego pojęcia „antroposfera”, pojęcie „antroposfera bezpieczeństwa” ma wszakże wyraźnie dystynktywne znaczenie. Obejmuje ono tylko tę część antroposfery, która obejmuje **dyspozycje i wytwory człowieka zorientowane na tworzenie i zapewnianie jego bezpieczeństwa**. Przy całościowym uwzględnieniu fenomenu bezpieczeństwa (różnych podmiotowych i przedmiotowych jego kategorii) **istotą antroposfery bezpieczeństwa jest swoista technologia kreowania bezpieczeństwa danego podmiotu (jednostki, zbiorowości, struktury) we wszystkich przedmiotowych jego dziedzinach** (np. bezpieczeństwa zdrowotnego, psychologicznego, społecznego, publicznego, ekonomicznego, ekologicznego, informacyjnego, ideologicznego, politycznego, militarnego i wielu innych). Owa kreacja odbywa się na kilku hierarchicznych poziomach funkcjonowania owego podmiotu – personalnym, społecznym, międzynarodowym, globalnym czy wręcz kosmicznym.

Wychodząc z zarysowanych przesłanek można skonstatować, iż **antroposfera bezpieczeństwa znajduje bezpośrednie odzwierciedlenie w działalności człowieka, ukierunkowanej na tworzenie, zapewnienie i utrzymanie bezpieczeństwa danego podmiotu**. To także wytwór tej działalności (i technologii) w postaci określonego biopsycho-techno-organizacyjnego mechanizmu, czyli systemu bezpieczeństwa (wraz z całokształtem przynależnych artefaktów), pozostającego w stałej gotowości do odpowiednich reakcji i działań zaradczych. W najszerszym rozumieniu owym produktem jest **szeroko pojmowana kultura bezpieczeństwa**, oparta na niezbędnej biopsychicznej podbudowie. Nie możemy bowiem zapominać, że immanentną, bazową wręcz, częścią antroposfery bezpieczeństwa pozostają naturalne (choć często intencjonalnie preparowane czy doskonalone) dyspozycje człowieka do samoistnej, często nawet nieuświadomianej ochrony biologicznej i psychicznej strony własnej podmiotowości.

Jako przedmiot zainteresowania antropologii bezpieczeństwa antroposfera bezpieczeństwa ma charakter dualny, dychotomiczny i obejmuje antropobiologię bezpieczeństwa oraz kulturę bezpieczeństwa (rysunek 1). **Antropobiologię bezpieczeństwa** tworzą cielesne [8-13], psychosomatyczne i psychiczne [14-19] mechanizmy

bezpieczeństwa człowieka (nieswoista obrona organizmu, układ immunologiczny, układ hormonalny, ból, strach-lęk, obrona psychologiczna itp.). Na **kulturę bezpieczeństwa** składa się natomiast całokształt materialnych i niematerialnych wytworów człowieka służących jego bezpieczeństwu [20-23] (ludzkie myślenie o bezpieczeństwie, zamysły projektujące i preparacyjne, wzory działania oraz wielostronne zabiegi na rzecz jego osiągnięcia, przy zastosowaniu wymaganego instrumentarium).

Rysunek 1. Dualistyczny charakter antroposfery w procesie kształtowania bezpieczeństwa [opracowanie własne]

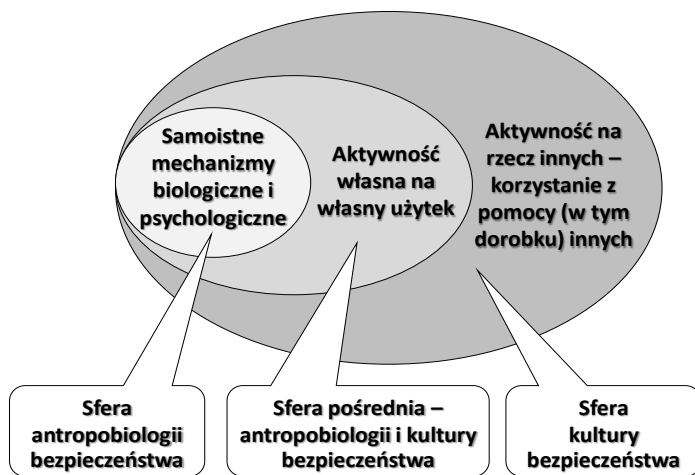
Od dawna antropologowie wskazują, że sama kultura staje się mechanizmem bezpieczeństwa i przetrwania. Wraz z jej powstaniem pojawił się nowy porządek zdarzeń – porządek ponadorganiczny. Jako swoisty nadsystem, kultura generuje adekwatny system społeczny, który – jak pisał L.A. White – „sprowadza się prawie bez reszty do sposobu, w jaki organizuje się on i wyraża w postaci dwóch zasadniczych czynności: (1) w zapewnieniu istnienia, co zakłada produkcję, dystrybucję i spożycie oraz (2) w obronie i ataku wobec wrogów zagrażających integralności społeczeństwa zarówno od zewnątrz, jak i od wewnątrz. Czynności te są wykonywane za pomocą narzędzi, broni i rozmaitych urządzeń wyznaczających formę i treść tych czynności” [24]. Pointując wskazuje, że zasadniczo kultura stoi na straży bezpieczeństwa człowieka poprzez kształty systemu społecznego i związaną z nim technikę.

Wyraźnie zaznacza się więc dwutorowość warunkowania bezpieczeństwa człowieka. Inaczej oddziałują składowe sytuujące się w antropobiologii bezpieczeństwa, inaczej – elementy kultury bezpieczeństwa. Wznosząc się na biologicznych podstawach, system antroposfery bezpieczeństwa zawiera przede wszystkim elementy kulturowe, w pełni intencjonalnie konstruowane i doskonalone ludzką aktywnością. Wszystko to sytuuje

się w określonym środowisku, współtworzonym przez trzy nadrzędne systemy (nadsystemy) – naturę, społeczeństwo i kulturę (w rozumieniu form spetryfikowanych, uniezależnionych od ich „żywych” osobowych i społecznych reprezentacji).

Oba obszary nie mogą się nie zazębiać, gdyż w toku swego życia biologiczny człowiek staje się jednocześnie „produktem” kulturowym (stając się przy tym twórcą kultury). Jednocześnie, nawet te sfery, które lokują się w jednorodnych obszarach obu domen (w szczególności antropobiologii), nie mogą być uważane za w pełni „czyste”. Sama biosfera bezpieczeństwa człowieka ma już zresztą w dużym zakresie charakter zrekonstruowany. Abstrahując od bardziej podatnych elementów biosfery bezpieczeństwa (jak socjosfera czy psychosfera bezpieczeństwa), nawet somatosfera nie może uchronić się od ingerencji kultury w postaci choćby szeroko rozumianego wpływu medycyny, uzbrojonej w nowoczesne technologie. Z drugiej strony, składowe kultury bezpieczeństwa nie powstają same przez się, z niczego. Ich źródłem zawsze pozostaje ludzka myśl i opierająca się na biologicznych podstawach aktywność działaniowa. Idea antroposfery bezpieczeństwa w znaczący sposób realizuje więc coraz bardziej czytelny imperatyw konsilencji nauki [25].

Antropologia bezpieczeństwa w ujęciu synchronicznym musi więc uwzględniać w swych analizach trzy kategorie sfer – biologiczną (abstrahując od marginesu incydentalnego wpływu kultury), biokulturową (pośrednią) i kulturową. Jak ukazano na rysunku 2, bezpieczeństwo człowieka jest w związku z tym funkcją trzech kategorii ludzkiej aktywności. Należą do nich: 1) funkcjonowanie samoistnych mechanizmów biologicznych i psychologicznych, stojących na straży dobrostanu psychosomatycznego (somatosfera i psychosfera bezpieczeństwa każdego człowieka), 2) aktywność własna na własny użytek (behawiosfera bezpieczeństwa i autozastosowanie instrumentów kulturosfery bezpieczeństwa), a także 3) aktywność na rzecz innych, co w innym ujęciu sprowadza się do korzystania z pomocy (w tym dorobku) innych (a co przejawia się w całej plejadzie pozostałych sfer bezpieczeństwa w wymiarze bioantropologicznym i kulturowym, od socjosfery poczynając), o czym w kolejnym punkcie.

Rysunek 2. Kategorie aktywności a obszary bezpieczeństwa człowieka [opracowanie własne]

Zamykając tę część rozważań nie można pominąć pojawiającego się w takim kontekście relacyjnego modelu kreowania bezpieczeństwa. Jego istotą jest występowanie dwuelementowego układu: podmiotu bezpieczeństwa i tzw. referencyjnego przedmiotu bezpieczeństwa. W takim ujęciu podmiot, to czynnik sprawczy bezpieczeństwa, ten, kto zapewnia bezpieczeństwo. Tradycyjnie już jest nim państwo, ale może nim być także człowiek (np. ochroniarz), grupa ludzi (np. rodzice, straż czy asysta zbrojna), struktury społeczne (publiczne i prywatne), czy nawet struktury ponadnarodowe (np. pakt obronny). Przedmiotem referencyjnym jest natomiast podmiot, obiekt (pojedynczy lub zbiorowy), któremu bezpieczeństwo jest zapewniane, świadczone [26]. W sytuacjach, gdy określony podmiot sam sobie zapewnia bezpieczeństwo – co zdarza się nie mniej powszechnie – owa relacja zredukowana jest do jednego elementu i sprowadza się do autodziałania.

3. Struktura antroposfery bezpieczeństwa

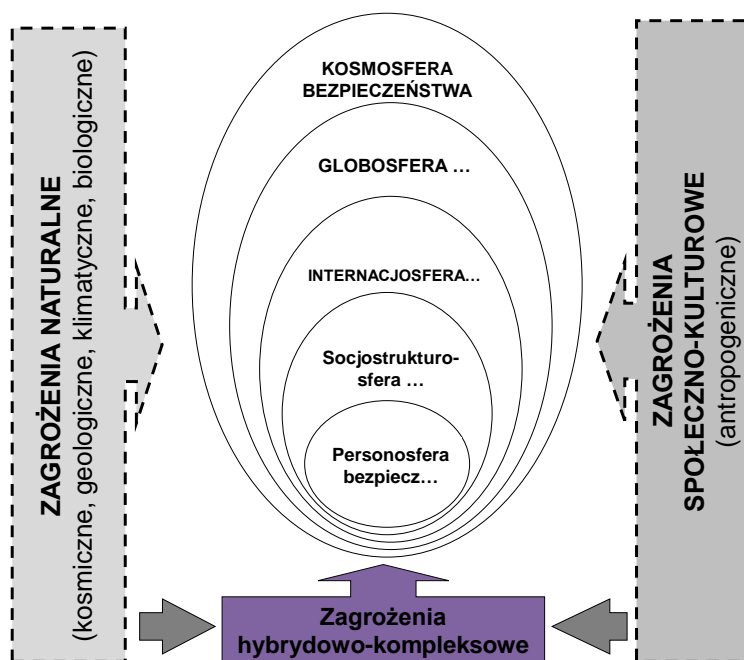
Punktem wyjścia do konceptualizacji antroposfery bezpieczeństwa jest samo pojęcie „bezpieczeństwo”. Jest ono dynamicznym (zmiennym) stanem (bądź właściwością) określonego podmiotu (lub tylko obiektu), wynikającym z braku oddziaływania zagrożeń, zapewniającym jego trwanie/istnienie, niezakłócone funkcjonowanie i rozwój w przewidywanej perspektywie, a zatem stanem pewnym, pomyślnym, satysfakcjonującym i pożądanym (oczekiwanym). Przy czym brak oddziaływania zagrożeń nie tylko oznacza ich nie występowanie, ale nade wszystko umiejętność ich przewyższania/neutralizacji bądź skutecznego odizolowania się. W perspektywie antropologicznej bezpieczeństwo jest więc nie tyle stanem/procesem naturalnym, co intencjonalnie wykreowanym przez człowieka.

L.A. Munarriz, hiszpański profesor antropologii społecznej, bezpieczeństwo ujmuje jako uniwersalną aspirację człowieczeństwa i najbardziej cenne dobro społeczne o charakterze polisemantycznym [27]. Jego zgłębianie wymaga więc multidyscyplinarnego podejścia, w którym antropologia bezpieczeństwa winna odgrywać podstawową rolę. Trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, że antropologia bezpieczeństwa – jako autonomiczna naukowa subdyscyplina – dopiero się tworzy, jest w klasycznej fazie *in statu nascendi*. W dotychczasowych antropologicznych ujęciach problemów bezpieczeństwa dominuje głównie perspektywa kulturowa, przy zauważalnym niedostatku wymiaru biologicznego czy biokulturowego [28-30]. To znacząca słabość i utrudnienie w całościowym podejściu badawczym.

Ze względu na zróżnicowany charakter fenomenu bezpieczeństwa, całościowo ujmowana antroposfera bezpieczeństwa jest złożona i wielowarstwowa. Składa się na nią wiele obszarów – sfer cząstkowych. W sposób naturalny wyłaniają się tu dwa wymiary analizy. Pierwszy ma charakter podmiotowo-hierarchiczny i odnosi się do ośrodka, obszaru i zasięgu kreowanego bezpieczeństwa. Drugi wymiar, przedmiotowo-merytoryczny, różnicuje charakter przestrzeni, w jakiej owo bezpieczeństwo jest kreowane, oraz stosowane instrumentarium.

W wymiarze podmiotowo-hierarchicznym antroposfera bezpieczeństwa przyjmuje kształty koncentryczne i hierarchiczne zarazem, w postaci odwróconej piramidy. Jest tworem determinowanym charakterem rozpatrywanego, względem podmiotu, zasięgu przestrzennego. Jej istotą jest optymalna sytuacja życiowa człowieka i społeczności ludzkich na różnych poziomach integracji i geo-kosmicznego usytuowania. Obejmuje

ona takie poziomy hierarchiczne, jak: *personosfera bezpieczeństwa* (człowiek-jednostka), sytuująca się na samym dole hierarchii, *socjostrukturosfera bezpieczeństwa* – pierwszy poziom ponadjednostkowy (zbiorowość, wspólnota nieprzekraczająca granic państwowych), *internacjosfera bezpieczeństwa* (regionalne związki narodów, państw, międzynarodowe struktury ponadpaństwowe), *globosfera bezpieczeństwa* (struktury globalne, twory obejmujące całą Ziemię) i *kosmosfera bezpieczeństwa* (systemy wychodzące poza ziemski glob, kreacja bezpieczeństwa w przestrzeni kosmicznej). Wprawdzie człowiek, póki co, na stałe nie zamieszkuje przestrzeni kosmicznej, ale jest w niej aktywny. Co najważniejsze – przestrzeń ta może stanowić źródło poważnych zagrożeń. Hierarchiczny układ wynumerowanych poziomów prezentuje rysunek 3.

Rysunek 3. Podmiotowo-hierarchiczna konstrukcja antroposfery bezpieczeństwa w opozycji do możliwych zagrożeń [opracowanie własne]

W tym ujęciu, antroposfera bezpieczeństwa stanowi odpowiedź na cały kompleks zagrożeń, o zróżnicowanym stopniu prawdopodobieństwa oraz intensywności oddziaływań [31]. Generalnie sytuują się one w dwóch zasadniczych obszarach – zagrożeń naturalnych, wynikających z funkcjonowania i oddziaływania przyrody oraz zagrożeń społeczno-kulturowych, pochodzenia antropogenicznego. Zagrożenia te nie są od siebie wyraźnie odseparowane. Niejednokrotnie łączą się i przeplatają, tworząc zagrożenia hybrydowo-kompleksowe². Przykładowo, coraz bardziej rysujące się zagrożenie brakiem słodkiej wody na świecie (groźące wręcz wybuchem wojen

² W tym ujęciu pojęcie zagrożeń hybrydowych niesie sobą inny sens niż ten, który występuje w literaturze wojskowo-politycznej, głównie w obrębie terminologii NATO-wskiej, gdzie ujmuje się je jako wypadkową zagrożeń militarnych, paramilitarnych i niemilitarnych, a także konwencjonalnych i niekonwencjonalnych [32].

o wodę), w pierwszej kolejności wynika z aktywności człowieka – rozrostu demograficznego, wzrostu przemysłowej absorpcji wody czy też cywilizacyjnego skażenia źródeł. A skoro wspominamy o demografii – zagrożenia demograficzne również mają charakter kompleksowo-hybrydowy. Z jednej strony bazują na biologii człowieka, z drugiej są następstwem tworów kulturowych, jak styl życia czy model aktywności zawodowej kobiet bądź też antropogenicznych katastrof, jak wojny i ludobójstwo.

Dobrym przykładem zagrożeń o charakterze hybrydowo-kompleksowym był niedawny kataklizm powodziowo-nuklearny w Japonii w prefekturze Fukushima. Klęskę ekologiczną wokół tego miasta wywołały na początku przyczyny naturalne – trzęsienie ziemi pod dnem oceanu, co wywołało tsunami, którego fale zalały okoliczne wybrzeża, a następnie uszkodziły systemy chłodzenia reaktorów jądrowych. W wyniku tych uszkodzeń nastąpiło uwolnienie skażonej wody i ostatecznie – skażenie całej okolicy. Mimo, iż nie było wybuchu nuklearnego (jak w Czarnobylu) ostateczne skutki są bardzo podobne. Nawiązując do cywilizacyjnych uwarunkowań nietrudno zauważyć, iż w ostatnich czasach klaruje się wyraźna prawidłowość: rozrost coraz bardziej skomplikowanych i niebezpiecznych technologii, nadmierna ingerencja w naturę oraz rabunkowa eksploatacja jej zasobów sprawiają, iż zagrożeń o charakterze hybrydowo-kompleksowym pojawia się coraz więcej.

Wyodrębnione obszary zasadniczych zagrożeń posiadają swą specyfikę. Zagrożenia naturalne mają charakter uporządkowany, na swój sposób hierarchiczny i na swój sposób skorelowane są z podmiotowo-hierarchiczną strukturą antroposfery bezpieczeństwa. Poszczególne ich kategorie są w miarę czytelne: kosmiczne, klimatyczne, geofizyczne/geologiczne, przyrodnicze, antropobiologiczne itp. Znacznie bardziej skomplikowane są zagrożenia społeczno-kulturowe (ekonomiczne, polityczne, militarne, techniczno-technologiczne, informacyjne, ideologiczne, obyczajowe itp.). W żadnej mierze nie mają one charakteru zhierarchizowanego, lecz przenikają się wzajemnie. W odniesieniu do względnie ustabilizowanych zagrożeń naturalnych, ta kategoria w realiach globalizującego się świata i kryzysu cywilizacji ma wyraźną tendencję nie tylko do naturalnego dynamizmu, ale także rozrastania i rozprzestrzeniania się [33, 34].

Specyficzną właściwością antroposfery bezpieczeństwa w wymiarze podmiotowo-hierarchicznym jest swego rodzaju przenikanie się podstawowych poziomów. Bezpieczeństwo jednostki nie jest przecież kreowane wyłącznie na poziomie personosfery bezpieczeństwa. Ma w tym swój udział ludzka aktywność na innych poziomach (np. działania ONZ w obrębie koncepcji tzw. „human security” [35-38] – co lokuje się na poziomie globosfery). Z drugiej strony, bezpieczeństwo na wyższych poziomach nie byłoby możliwe bez częściowego udziału poszczególnych niższych poziomów, z personosferą włącznie.

Bezpieczeństwo narodowe – wokół którego koncentruje się tematyka tej książki – sytuuje się na poziomie socjostrukturosfery bezpieczeństwa. W jego definiowaniu³

---

³ Zdefiniowanie pojęcia „bezpieczeństwo narodowe” nie jest sprawą prostą. Píše o tym Ryszard Wróblewski wyszczególniając 10 tradycyjnych podejść definicyjnych (behawioralne, psychologiczne, filozoficzne, historyczne, społeczne, mitologiczne, konstytucyjne, planistyczne, systemowe i militarne) oraz dwa podejścia proponowane (podmiotowo-przedmiotowe i aksjologiczne), a także poddając analizie 16 wymiarów tej kategorii bezpieczeństwa (fizyczne, polityczne, militarne, ekonomiczne, zasobowe, granic, demograficzne, w obliczu katastrof, energetyczne, geostrategiczne, informacyjne, żywnościowe, zdrowotne, ekologiczne, genetyczne i kulturowe) [39].

akcentowana jest szczególna funkcja („usługowa”) społeczeństwa w procesie jego kształtowania. Jak piszą analitycy: „pod pojęciem bezpieczeństwa narodowego rozumie się naczelną misję całego społeczeństwa i jego organizacji państwowej, polegającą na realizacji dwóch zasadniczych funkcji: po pierwsze, ochronie i obronie wartości i interesów narodowych przed istniejącymi i potencjalnymi zagrożeniami, po drugie, tworzeniu warunków niezbędnych dla swobodnego rozwoju politycznego, społecznego, kulturalnego, gospodarczego narodu, wobec wyzwań przyszłości. (...) Udział społeczeństwa w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego Polski w XXI wieku jest warunkiem niezbędnym i koniecznym, gwarantujący przeżycie i pomyślny rozwój państwa, społeczeństwa i każdego człowieka” [40, 41].

Abstrahując od utożsamiania bezpieczeństwa narodowego z bezpieczeństwem państwa, trzeba wyrazić jednoznaczne stwierdzenie, że choć oba pojęcia nie są tożsame, mają ze sobą wiele wspólnego. Wszak – z zasady – narody tworzą państwa, jako swoje polityczne reprezentacje. „W tradycyjnym ujęciu, bezpieczeństwo państwa dotyczyło (i nadal dotyczy) bezpieczeństwa instytucji politycznej, posiadającej suwerenną władzę, określone terytorium, a także ludność podlegającą ciału władczemu. W bezpieczeństwie państwa zawsze chodziło, i chodzi nadal, o utrzymanie porządku w zbiorowości państwowej oraz zapewnienie jej bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego (głównie jej części władczej). W bezpieczeństwie narodowym zaś, nie chodzi tylko o ochronę i obronę istnienia państwa jako takiego przed zagrożeniami, lecz także o pomyślny byt i rozwój społeczeństwa oraz ochronę wartości, bliskich jego członkom, które nawet bez istnienia państwa mają znaczenie (jakość życia, solidarność społeczna, prawa człowieka, kultura, obyczaje, zwyczaje, tożsamość narodowa). Bezpieczeństwo państwa to termin i kryjące się pod nim pojęcie właściwe każdemu państwu, bezpieczeństwo narodowe rozszerza istotę bezpieczeństwa państwa o wartości i potrzeby bliskie jednostce i różnym grupom społecznym, a w konsekwencji działania na rzecz ich realizacji właściwe dla państwa demokratycznego” [42]. Nie można przy tym zapominać o diasporze, która stanowi nieodłączną część narodu, pozostając wszakże pod administracją innych państw.

W takiej koncepcji bezpieczeństwo narodowe obejmuje więc dwa kluczowe podmioty – państwo (suwerenność, integralność terytorialna, niezależność polityczna, przetrwanie narodu, tożsamość państwowa, ład wewnętrzny, porządek prawny, wysoka pozycja międzynarodowa, siła moralna i materialna) oraz żywioł społeczny – jednostki i grupy społeczne (tożsamość narodowa, prawa człowieka i obywatela, życie, zdrowie, kultura, zwyczaje, wolności, styl i jakość życia, rozwój). Można to postrzegać jako swoiste połączenie/dopełnienie struktury formalnej i struktury wspólnotowej, nieformalnej. Bezpieczeństwo narodowe obejmuje więc trzy obszary aktywności:

- zapewnienie bezpieczeństwa państwa jako instytucji politycznej (suwerenność, integralność, nienaruszalność granic, porządek prawny, ład wewnętrzny);
- ochronę społeczeństwa, jego dóbr i środowiska wobec zagrożeń, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w wartości narodowe podlegające szczególnej ochronie;
- a także ochronę własnych wspólnot narodowych pozostających względnie trwale poza granicami kraju (emigranci, mniejszości narodowe), ale także własnych obywateli czasowo przebywających poza państwem (służby dyplomatyczne, turyści, biznesmeni, studenci itp.).

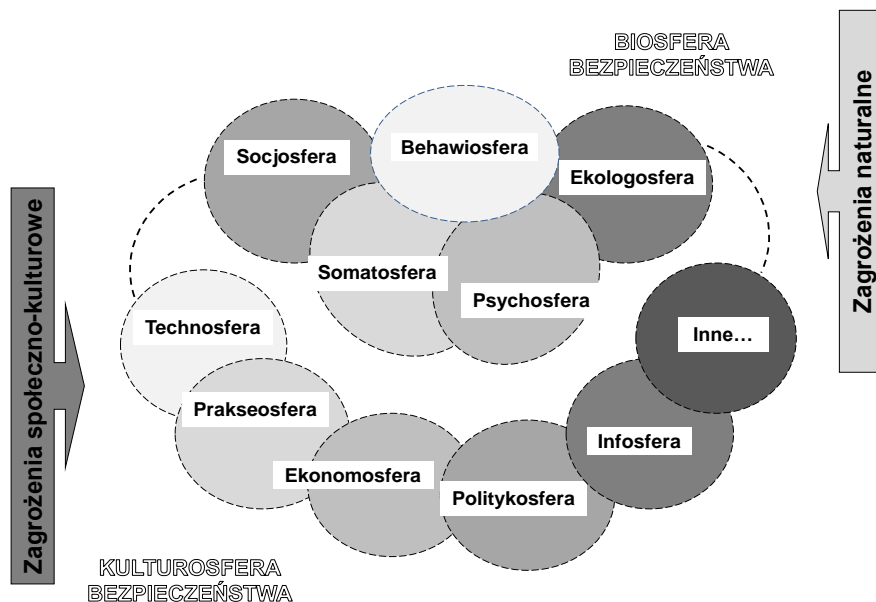
Wymiar narodowy bezpieczeństwa odnosi się do przetrwania i rozwoju narodu jako grupy etnicznej wraz z całokształtem dorobku kulturowego (tożsamość kulturowa), natomiast wymiar państwowy wiąże się z przetrwaniem państwa jako podstawowej, nadrzędnej instytucji społecznej i organizacji politycznej zarazem. Pojęcie bezpieczeństwa narodowego rozszerza tradycyjne rozumienie bezpieczeństwa państwa – związane z realizacją funkcji struktur państwowych na rzecz zachowania terytorium, suwerennej władzy, ładu wewnętrznego i porządku prawnego oraz przetrwania narodu – o ochronę i obronę wartości, zaspokajanie potrzeb, a także wsparcie realizacji celów i interesów właściwych jednostkom i grupom społecznym [43].

W procesie kreowania bezpieczeństwa narodowego na poziomie socjostrukturosfer bezpieczeństwa tworzone są zatem różnorodne systemy zabezpieczeń, ochrony i obrony (społeczeństwa, narodu, państwa) [44-47]. Mówimy tu o takich instytucjach i strukturach, jak służba zdrowia, system prawny i penitencjarny, wojsko, straż graniczna, policja, służby specjalne czy różnego rodzaju służby ratownicze (straż pożarna, GOPR, WOPR, pogotowie energetyczne, gazowe itp.). Życie w społeczeństwie wykreowało zatem tzw. grupy dyspozycyjne [48-50], które rozwijają się wraz z komplikowaniem się „ciemnej” strony życia społecznego i służą zbiorowemu bezpieczeństwu poprzez reagowanie i zarządzanie kryzysowe oraz aktywowanie **swoistych zasobów awaryjnych** społeczeństwa. Erozja bezpieczeństwa w społeczeństwie ryzyka prowadzi do kreacji coraz bardziej wyrafinowanych mechanizmów oraz systemów ochronnych i obronnych.

Socjostrukturosferę bezpieczeństwa należy rozpatrywać nie tylko w wymiarze narodowym i państwowym, ale także lokalnym [51-55]. Na wymiar lokalny składa się zbiór przeróżnych struktur społecznych o charakterze wspólnotowym, które odpowiednio zabiegają o swoje bezpieczeństwo tworząc lokalne instrumenty, czego przykładem może być Straż Marszałkowska, straż miejska, ochrona osiedlowa, ośrodki pomocy społecznej czy OSP. Ponadto, można wyszczególnić nie tylko aktywność państwa, ale także samego społeczeństwa, w postaci określonych organizacji pozarządowych, jak GOPR, WOPR, PCK, Caritas, PAH, Panoptykon, organizacje konsumenckie, firmy ochroniarskie itp. Będą to także organizacje pozarządowe, które mają wymiar międzynarodowy, a więc sytuują się w obrębie internacjosfery, ale działają na terenie konkretnych państw (np. Lekarze Bez Granic, Reporterzy Bez Granic, Human Rights Watch, Amnesty International, Greenpeace).

Ponieważ bezpieczeństwo każdego podmiotu rozgrywa się w różnych przestrzeniach ludzkiego życia, przedmiotem zainteresowania antropologii bezpieczeństwa musi być także **przedmiotowo-merytoryczny wymiar** antroposfery bezpieczeństwa. O ile jednak w wymiarze podmiotowo-hierarchicznym koncentrujemy się na tym, kogo (jakiego podmiotu, na jakim szczeblu) ona dotyczy, **wymiar przedmiotowo-merytoryczny** ukazuje, w jakich przestrzeniach i za pomocą jakich środków antroposfera realizuje swoją **ochronno-obronną misję**. W bardziej wnikliwych analizach nie można bowiem nie uwzględnić wielu istotnych dziedzin życia będących swoistymi płaszczyznami, domenami bezpieczeństwa ludzi. W odniesieniu do danej jednostki czy zbiorowości można zatem mówić o ich bezpieczeństwie zdrowotnym czy psychicznym, ale także – ekologicznym, ekonomicznym, socjalnym, zawodowym, interpersonalnym, komunikacyjnym, informacyjnym, społecznym, kulturowym itp.

Wymiar przedmiotowo-merytoryczny antroposfery bezpieczeństwa ukazuje więc, **jak faktycznie kreowane jest całościowo rozumiane bezpieczeństwo ludzi**, bez względu na ich podmiotowo-hierarchiczne usytuowanie (rysunek 4).

Rysunek 4. Przedmiotowo-merytoryczna struktura antroposfery bezpieczeństwa [opracowanie własne]

Wielowymiarowy charakter nie tylko natury ludzkiej, ale i samej rzeczywistości ludzkiego życia, w sposób naturalny implikuje zatem, wieloaspektowość i fizyczną wielość merytorycznych sfer jego bezpieczeństwa. Antroposferę bezpieczeństwa tworzy więc *somatosfera bezpieczeństwa* (konstrytuwne, biologiczne elementy bezpieczeństwa organizmu, np. elementy ochrony nieswoistej, układ immunologiczny, układ hormonalny itp.), *psychosfera bezpieczeństwa* (elementy bezpieczeństwa psychiki człowieka, np. obrona psychologiczna, psychologiczne mechanizmy obronne), *behawiosfera bezpieczeństwa* (sztuka adekwatnych zachowań i działań na rzecz bezpieczeństwa własnego i innych), *socjosfera bezpieczeństwa* (mechanizmy bezpieczeństwa tkwiące w życiu społecznym – w interakcjach i stosunkach społecznych, np. altruizm, wierzenia i praktyki religijne, czy integracja w obliczu zagrożenia), *ekologosfera bezpieczeństwa* (bio-geologiczne, czy atmosferyczne elementy środowiska służące bezpieczeństwu istot żywych), *technosfera bezpieczeństwa* (wykorzystanie techniki w procesie kształtowania bezpieczeństwa), *prakseosfera bezpieczeństwa* (sztuka sprawnego działania na rzecz bezpieczeństwa), *ekonomosfera bezpieczeństwa* (wykorzystanie środków ekonomicznych na rzecz bezpieczeństwa), *politykosfera bezpieczeństwa* (wykorzystanie instrumentów politycznych ukierunkowanych na bezpieczeństwo), *infosfera bezpieczeństwa* (wielostronne wykorzystanie informacji w procesie kształtowania bezpieczeństwa) itp.

Jak wynika ze schematu, sfery przedmiotowo-merytoryczne sytuują się w układzie dualnym – mają charakter biologiczny lub kulturowy, co wynika z wcześniej już omówionych uwarunkowań. Bezpieczne istnienie i rozwój człowieka nie może dokonać się bez środowiska naturalnego, zdrowia i życia, ale także bez osiągnięć cywilizacji ludzkiej. Warto zwrócić uwagę, iż konfiguracja sfer przedmiotowo-merytorycznego wymiaru antroposfery bezpieczeństwa jest otwarta. Wraz z rozwojem cywilizacyjnym człowiek tworzy i będzie tworzył nowe możliwości kreowania własnego bezpieczeństwa. Co więcej, rozwojowi ryzyka i zagrożeń równolegle towarzyszy rozrost możliwości przeciwstawiania się im, wynikający z dynamicznego rozwoju pomysłowości i wytwórczości człowieka.

4. Specyfika antroposfery bezpieczeństwa – studium przypadku

Antropologiczną istotą bezpieczeństwa jest kształtowanie optymalnej sytuacji życiowej człowieka i społeczności ludzkich, w których żyje. W analizach konkretnych przypadków, uwypukla się jego **aspekt przedmiotowy**, czyli wiele istotnych dziedzin będących swoistymi płaszczyznami czy przestrzeniami bezpiecznego bycia ludzi [56]. W odniesieniu do danej jednostki czy zbiorowości można zatem mówić o ich bezpieczeństwie zdrowotnym, ekonomicznym, socjalnym, zawodowym, interpersonalnym, komunikacyjnym, informatycznym itp., ale także o bezpieczeństwie snu, zabawy, nauki, pracy, wypoczynku, seksu, przemieszczania się, zgromadzeń itp. Te przedmiotowe dziedziny mieszczą się w zasięgu (pod parasolem) antroposfery bezpieczeństwa, która generuje wyspecyfikowane gatunkowo sfery kreacji bezpieczeństwa.

Przedmiotowo-merytoryczny wymiar antroposfery bezpieczeństwa stanowi **zasadniczą odmienną od przedmiotowego ujmowania czy kategoryzowania samego bezpieczeństwa**. Przykładowo, bezpieczeństwo zdrowotne – jako przedmiotowa kategoria bezpieczeństwa – przejawia się zasadniczo w skutecznej ochronie, profilaktyce czy promocji zdrowia, natomiast prozdrowotnie ukierunkowana antroposfera bezpieczeństwa obejmuje sposób i zakres wykorzystania całej gamy instrumentów (psychosomatycznych, behawioralnych, politycznych, ekonomicznych, społecznych, technicznych i technologicznych, informacyjnych, kulturowych itp.) do kreowania tej właśnie kategorii bezpieczeństwa określonego podmiotu (osoby, społeczności). Analogiczna relacja zachodzi również w przypadku każdej z przedmiotowych kategorii bezpieczeństwa, posiadających tematycznie odpowiadającą mu cząstkową sferę bezpieczeństwa. Przykładowo, przejawem bezpieczeństwa politycznego w najbardziej ogólnym ujęciu jest skuteczna ochrona całokształtu instytucji politycznych oraz procesu sprawowania władzy w danej społeczności [57], natomiast politykosfera bezpieczeństwa obejmuje sposób i zakres wykorzystania instrumentów politycznych do kreowania ogólnie pojmowanego bezpieczeństwa tegoż właśnie podmiotu (społeczności) we wszystkich istotnych jego płaszczyznach (zdrowotnej, ekonomicznej, społecznej, komunikacyjnej, informatycznej, kulturowej itp.), w tym oczywiście również bezpieczeństwa politycznego.

Przejawem bezpieczeństwa informacyjnego z kolei, jest skuteczna ochrona całokształtu informacji pozostających w dyspozycji danego podmiotu i procesów jej użycia, natomiast infosfera bezpieczeństwa obejmuje sposób i zakres wykorzystania instrumentów informacyjnych do kreowania ogólnie pojmowanego bezpieczeństwa tegoż właśnie podmiotu (w tym oczywiście również bezpieczeństwa informacyjnego).

Taka odmienność występuje przy wszelkich pozostałych przedmiotowych kategoriach bezpieczeństwa (i skojarzonych z nimi sferach bezpieczeństwa). To zasadnicza różnica gatunkowa, brzemienne w teoretyczno-metodologiczne następstwa.

Samo bezpieczeństwo w aspekcie przedmiotowym jest zawsze stanem nieprzewidywalnym, **wynika bowiem z koincydencji obiektywnych uwarunkowań (zagrożeń) z ich subiektywnym odbiorem i podejmowanymi środkami zaradczymi**. Antroposfera bezpieczeństwa jest fenomenem bardziej czytelny, wręcz namacalny, dającym się unaocznic. Stanowi ją bowiem całokształt ludzkich dokonań w sferze przeciwdziałania, zabezpieczenia się przed możliwymi zagrożeniami. Analitycy wskazują w tym kontekście na interesującą prawidłowość. Chociaż człowiek jest układem samozabezpieczającym, jest jednak w tym działaniu mocno niedoskonały – małoaktywny, mało precyzyjny, mało konsekwentny. Dbalność o bezpieczeństwo nie jest zresztą jedyną formą i celem jego aktywności. Najczęściej posiada wiele innych ważniejszych spraw na głowie. Często nie dostrzega niebezpieczeństw, lekceważy je, nie czyni niezbędnych zabezpieczeń. To powoduje, że bardzo często ludzie są zupełnie nieprzygotowani i bezbronni wobec nieszczęśliwych zdarzeń, a koszty i straty, jakie w związku z tym ponoszą, są znacznie większe, niż mogłyby być. Z badań wynika, że niebezpieczeństwo staje się czymś realnym i wywołuje chęć profilaktyki tylko wtedy, gdy człowiek umie dostrzec jego związek z własną osobą. Aby mogła być podjęta czynność zapobiegawcza, sytuacja musi zostać dostrzeżona i zdiagnozowana jako zagrożenie bliskie jednostce, a czynność zabezpieczająca musi mieć walor instrumentalności, musi być postrzegana jako względnie łatwa, opłacalna, adekwatna i skuteczna [58]. Słabością antroposfery bezpieczeństwa są zatem niedostatki antycypacji i decyzyjności.

Zarysowaną powyżej strukturę antroposfery bezpieczeństwa, spróbujmy rozpatrzeć na przykładzie obecnej – jakże dramatycznej sytuacji, w jakiej znalazła się ludzkość za sprawą koronawirusa COVID-19. Pierwsze mechanizmy bezpieczeństwa sytuują się w *somasferze bezpieczeństwa*, głównie w mechanizmach systemu immunologicznego, przeciwdziałającego rozwinięciu się zakażenia oraz w ogólnej kondycji organizmu. Przykładowo, niektórzy ludzie „przechodzą” zachorowanie bezobjawowo, co oznacza, że mają silny organizm i zagrożenie zostało przez układ immunologiczny zdławione w zarodku. Dodatkowo, jak powszechnie wiadomo, większą odporność wykazują dzieci. O skuteczności somasfery bezpieczeństwa (a zasadniczo systemu immunologicznego) najlepiej jednak zaświadcza nieproporcjonalnie wyższa liczba ozdowieńców w relacji do ofiar. *Psychosfera bezpieczeństwa* uaktywnia się choćby w postaci nadziei i woli (motywacji) na szybkie przezwyciężenie stanu infekcji. *Behawiosfera bezpieczeństwa* objawia się przede wszystkim w praktykowaniu zachowań utrudniających zakażenie (np. w przestrzeganiu niezbędnej odległości wobec innych na ulicy, noszeniu maseczki czy dokładnym myciu rąk po powrocie do domu). Ważną rolę odgrywa również ściśle podporządkowanie się procedurom administracyjnym i medycznym.

Przejawem *socjosfery bezpieczeństwa* może być w tej sytuacji społeczne wsparcie dla służby zdrowia (np. zbiorowe bicie brawa o określonej godzinie na balkonach, czy gotowanie posiłków dla personelu szpitalnego przez zamknięte restauracje), spontaniczne inicjatywy szycia maseczek, udostępnianie przez hotelarzy lokali dla wymagających kwarantanny czy zbiórki pieniędzy (dla szpitali, bezrobotnych, ale

także towarzystw opiekujących się zwierzętami, które utraciły źródła dochodów). *Ekologosfera bezpieczeństwa* akurat niewiele wnosi w przypadku epidemii – chyba, że jako przykładem posłużymy się biologiczno-terytorialnym izolowaniem ludzi czy też wykorzystywaniem zwierząt do testowania poszukiwanej szczepionki. Mówi się także o aseptycznym działaniu słońca.

Wyżej przedstawione przykłady odnoszą się do biosfery bezpieczeństwa. Analizę kulturosferę rozpoczniemy od *technosfery bezpieczeństwa*, która stanowi chyba najbardziej rozległą przestrzeń możliwych przykładów. To choćby wykorzystywanie termometrów do pomiaru ciepłoty ciała, stosowanie techniki medycznej (np. testów czy respiratorów), jak również technologie poszukiwania szczepionki i lekarstw. *Prakseosfera bezpieczeństwa* wiąże się ze sprawnym wdrażaniem procedur obchodzenia się z zakażonymi (np. stosowania kwarantanny) oraz chorymi (wdrażanie odpowiednich procedur medycznych), ale także z umiejętnością unikania zarażenia. Tu również sytuują się procedury odkażania. Istotą *politykosfery bezpieczeństwa* jest sprawne kryzysowe zarządzanie państwem/społeczeństwem w okresie pandemii (wydawanie aktów prawnych, kierowanie służbami ratunkowymi i zabezpieczającymi itp.). *Ekonomosfera bezpieczeństwa* odnosi się do wykorzystania środków ekonomicznych na rzecz zapewnienia warunków walki z koronawirusem (wydzielanie odpowiednich funduszy, zakup środków ochronnych, sprzętu, lekarstw), ale także ekonomiczne wsparcie tych działań gospodarki, które stały się pośrednimi ofiarami pandemii. *Infosfera bezpieczeństwa* przejawia się w diagnozowaniu chorych (pomiar temperatury, testy), w systematycznym przekazywaniu w mediach instruktaży zachowania się w konkretnych sytuacjach, by uniknąć zakażenia, ale także w szerokiej kampanii medialnej ukazującej przebieg pandemii w skali globalnej (po lokalną). Do tej sfery można także zaliczyć prowadzone na szeroką skalę badania nad rozpoznaniem koronawirusa i wynalezieniem przeciwko mu szczepionki czy lekarstw.

Wyszczególnione, przedmiotowo-merytoryczne sfery bezpieczeństwa lokują się na różnych poziomach podmiotowo-hierarchicznych antroposfery bezpieczeństwa. Kilka słów na ten temat. *Personosfera bezpieczeństwa* obejmuje wszystko to, co człowiek sam czyni i czym dysponuje w swoim ciele i swojej psychice na rzecz ochrony przed koronawirusem. W *socjostrukturosferze bezpieczeństwa* sytuowane są natomiast wszelkie mechanizmy, struktury, instytucje i urzędy będące w dyspozycji państwa (ale także w układzie pozarządowym, czysto społecznym) na rzecz walki z epidemią. *Internacjosfera bezpieczeństwa* przejawia się we współpracy międzynarodowej (w skali regionalnej) w walce z koronawirusem (regulacje w ruchu granicznym, udzielanie pomocy, koordynowanie działań – np. w przypadku UE itp.). *Globosfera bezpieczeństwa* również odnosi się do współpracy międzynarodowej, ale w skali całego globu (np. globalna wymiana informacji czy koordynacja walki z pandemią przez WHO). Ze względu na specyfikę tego zagrożenia trudno zaobserwować udział *kosmosfery bezpieczeństwa* w jego zwalczaniu (może poza interwencją promieni słonecznych), ale z pewnością można byłoby konkretnie o tym mówić w przypadku zagrożenia Ziemi przez asteroidę.

5. Podsumowanie

Problemy bezpieczeństwa stają się przedmiotem zainteresowania antropologii, jako najbardziej ogólnej i całościowej nauki o człowieku, gdyż stanowi ono *conditio sine qua non* jego istnienia, komfortu bycia, a nade wszystko przetrwania, a zarazem jest owocem ludzkiej aktywności. W perspektywie antropologicznej bezpieczeństwo jawi się jako biokulturowa przestrzeń aktywności i kreacji, a zarazem tego rezultat – osiągnięte warunki korzystnego (satisfakcjonującego) istnienia, rozwoju i przetrwania istoty ludzkiej. Jest zatem nie tyle stanem/procesem naturalnym (co stanowi zaledwie preludeum analiz), lecz intencjonalnie kreowanym przez człowieka przy zastosowaniu całej gamy określonych artefaktów. Jest konstruktem ludzkiej myśli i tworem praktycznej działalności. W aspekcie antropologicznym opis specyfiki stanu zjawiska łączy się z podkreśleniem aktywności, której stan ten pozostaje rezultatem. W tym kontekście można więc wskazywać nie tylko na przeciwstawianie się czy utrzymanie kontroli nad zagrożeniami cenionych wartości, ale jako dodatkowe kryterium bezpieczeństwa można także przyjąć pewność otrzymania pomocy, interpersonalnego bądź społecznego wsparcia w sytuacji trudnej, a zwłaszcza niebezpiecznej.

Poza samą konceptualizacją strukturyzacji rzeczywistości – akcentującą ludzką podmiotowość – idea antroposfery bezpieczeństwa jest zarazem instrumentem jej analizy. Nade wszystko, pozwala wyodrębnić określone konstrukty i wzory ludzkich działań na rzecz bezpieczeństwa – biopsychiczne mechanizmy i kulturowe wzory bezpieczeństwa. Holistyczne ujęcie procesu kreacji bezpieczeństwa pozwala odpowiednio odróżnić i usystematyzować wielość płaszczyzn i wątków składowych. Takie podejście służy nie tylko lepszemu poznaniu fenomenu bezpieczeństwa, ale także doskonaleniu konkretnych działań na jego rzecz.

Literatura

1. Hobbes T., *Lewiatan*, przeł. Cz. Znamierowski, Aletheia, Warszawa 2005, s. 253.
2. Gehlen A., *Człowiek. Jego natura i stanowisko w świecie*, przeł. R. Michalski, J. Rolewski, UMK, Toruń 2017, s. 76-77.
3. Jarmoszko S., *Za kulisami przetrwania. Diachroniczna perspektywa antropologii bezpieczeństwa*, UPH, Siedlce 2019.
4. Jarmoszko S., *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, UPH, Siedlce 2015.
5. Dołęga J.M., *Zarys zoologii systemowej*, UKSW, Warszawa 2005, s. 63, 171.
6. Wolański N., *Ekologia człowieka. T.1: Wrażliwość na czynniki środowiska i biologiczne zmiany przystosowawcze*, PWN, Warszawa 2008, s. 52.
7. Wolański N., *Ekologia człowieka. T. 2: Ewolucja i dostosowanie biokulturowe*, PWN, Warszawa 2008, s. 256.
8. Roitt I. M., Delves P.J. (red.), *Encyclopedia of Immunology*, Academic Press, Londyn 1992.
9. Feleszko W., Gołąb J., Jakóbskiak M., Lasek W., Stokłosa T., Zagożdżon R., *Fascynująca immunologia*, BART, Warszawa 1998.
10. Sompayrac L., *How the Immune Systems Works*, Blackwell Science, Oxford 1999.
11. Clancy J., McVicar A. (red.), *Physiology and Anatomy: A Homeostatic Approach*, Arnold, London-New York 2002.
12. Lydyard P. M., Whelan A., Fanger M.W., *Immunologia. Krótkie wykłady*, PWN, Warszawa 2009.

13. Stavrianakis A., Fearnley L., Bennett G., Rabinow P., *Safety, Security, Preparedness: An Orientation to Biosecurity Today*, Berkeley Human Practices Lab, Berkeley 2011.
14. Grzegołoska-Klarkowska H.J., *Mechanizmy obronne osobowości*, PWN, Warszawa 1986.
15. Vaillant G.E., *Ego Mechanisms of Defence*, American Psychiatric Press, Washington 1992.
16. Conte H.R., Plutchik R. (red.), *Ego Defences: Theory and Measurement*, John Wiley, New York 1995.
17. Freud A., *Ego i mechanizmy obronne*, PWN, Warszawa 2004.
18. Cramer P., *Protecting the Self: Defence Mechanisms in Action*, Guilford, New York 2006.
19. Senejko A., *Obrona psychologiczna jako narzędzie rozwoju*, PWN, Warszawa 2010.
20. Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, AP, Siedlce 2007.
21. Piwowarski J., *Transdyscyplinarna istota kultury bezpieczeństwa narodowego*, AP, Słupsk 2016.
22. Jarmoszko S., *O kulturze bezpieczeństwa z perspektywy antropologicznej*, [w:] Fałdowska M., Świdorski A.W., Wierzbiński G. (red.), *Kultura bezpieczeństwa. Potrzeby i uwarunkowania*, t. III (Kultura i wychowanie), UPH, Siedlce 2016, s.7-33.
23. Piwowarski J., Trzciniński Ł., *Kultura bezpieczeństwa a antropologia bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa” nr 33, 2019, s. 131-153, DOI: 10.5604/01.3001.0013.1955 (data dostępu: 25.05.2020).
24. White L.A., *Rozwój kultury*, [w:] Nowicka E., Głowacka-Grajper M. (red.), *Świat człowieka – świat kultury. Antologia tekstów klasycznej antropologii*, PWN, Warszawa 2007, s. 645.
25. Wilson E.O., *Konsiliencja. Jedność wiedzy*, przeł. J. Mikos, Zysk i S-ka, Poznań 2011.
26. Czaputowicz J., *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, UW, Warszawa 2012, s. 25-27.
27. Munarriz L.A., *Foreword. Anthropological Approach to Security*, [w:] Hurtado F.A., Ercolani G. (red.), *Anthropology and Security Studies*, Universidad de Murcia-Nottingham Trent University-College of William and Mary (USA) 2013, s. 5-14 (e-Book).
28. Goldstein D.M., *Toward a Critical Anthropology of Security*, „Current Anthropology” Vol. 21, 4/2010, s. 487-517.
29. Spencer J., *The Perils of Engagement. A Space for Anthropology in the Age of Security?*, „Current Anthropology”, Vol. 51, Supplement 2, October 2010, s. 289-299.
30. Maguire M., Frois C., Zurawski N. (red.), *The Anthropology of Security: Perspectives from the Frontline of Policing, Counter-terrorism and Border Control*, Pluto Press, London 2014.
31. Jarmoszko S., *Antroposfera bezpieczeństwa wobec zagrożeń współczesnego świata (antropologiczna próba systematyzacji)*, [w:] Kusztełek A. (red.), *Bezpieczeństwo współczesnego świata. Wyzwania i zagrożenia*, WSHiU, Poznań 2011, s. 53-72.
32. Szczurek T., *Od deskrypcji do antycypacji wykorzystania potencjału militarnego w kształtowaniu bezpieczeństwa nowoczesnych wspólnot państwowych wobec rozwoju zagrożeń niemilitarnych*, WAT, Warszawa 2012, s. 102-112.
33. Brozi K.J., *Ludzie i kryzys cywilizacji. Szkice antropologiczne*, UMCS, Lublin 1995.
34. Łapa A., *Człowiek i jego bezpieczeństwo personalne wobec zagrożeń globalizacyjnych*, [w:] Piotrowski A., Inicki M. (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Człowiek wobec problemów bezpieczeństwa w XXI wieku*, t. III, Wyzwania dla nauk społecznych wynikające z zagrożeń współczesnego świata, WSB, Poznań 2012, s. 11-96.
35. Alkire S., *Concepts of Human Security*, [w:] Chen L., Fukuda-Parr S., Seidensticker E. (red.), *Human Insecurity in a Global World*, Harvard University Press, Cambridge 2003, s. 15-40.

36. Mani D., *Human Security: Concept and Definitions*, UN Centre for Regional Development, Tokyo 2004.
37. Tadjbakhsh S., Chenoy A.M. (red.), *Human Security. Concept and Implications*, Routledge, London-New York 2007.
38. Lautensach A.K., Lautensach S.W. (red.), *Human Security in World Affairs: Problems and Opportunities*, CAESARPRESS, Vienna 2013; *Human Security Handbook*, United Nations, New-York 2016.
39. Wróblewski R., *Bezpieczeństwo narodowe. Zintegrowane i zrównoważone*, UPH, Siedlce 2019.
40. Jakubczak R., Skrabacz A., *Spółeczeństwo w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego Polski w XXI wieku*, AP, Siedlce 2006, s. 55, 117.
41. Marczak J., *Spółeczeństwo w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego*, [w:] Jakubczak R., Marczak J., Gąsiorok K., Jakubczak W. (red.), *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, AON, Warszawa 2008, s. 98-106.
42. Kitler W., Skrabacz A., *Bezpieczeństwo ludności cywilnej. Pojęcie, organizacja i zadania w czasie pokoju, kryzysu i wojny*, TWO, Warszawa 2010, s. 17.
43. Chojnowski L., *Bezpieczeństwo narodowe. Studium teoretyczne*, WNAP, Słupsk 2016, s. 127-157.
44. Katzenstein P.J. (red.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York 1996.
45. Jakubczak R., Marczak J. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategię*, Bellona, Warszawa 2011.
46. Bajc V., de Lint W. (red.), *Security and Everyday Life*, Routledge, New York 2011.
47. Paździor M., Szmulik B. (red.), *Instytucje bezpieczeństwa narodowego*, C.H. Beck, Warszawa 2012.
48. Maciejewski J. (red.), *Grupy dyspozycyjne społeczeństwa polskiego*, UW., Wrocław 2006
49. Jarmoszko S., *Perspektywy grup dyspozycyjnych w społeczeństwie nasilającego się ryzyka*, [w:] Maciejewski J., Wolska-Zogata I. (red.), *Teraźniejszość i przyszłość grup dyspozycyjnych*, UW., Wrocław 2013, s. 26-38.
50. Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, UW., Wrocław 2014.
51. Giczkowski W. (red.), *Bezpieczeństwo człowieka w środowisku lokalnym*, UWM, Olsztyn 2008.
52. Osierda A. (red.), *Bezpieczeństwo lokalne. Zagrożenia, integracja, strategia działania*, Bielsko-Biała 2008.
53. Korzeniowski L.F., *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008.
54. Moczuk E., *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, UR., Rzeszów 2009.
55. Leszczyński M., Gumieniak A., Owczarek L., Mochocki R., *Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym. Wybrane obszary*, Difin, Warszawa 2013.
56. Urbanek A., *Współczesny człowiek w przestrzeni bezpieczeństwa*, WNAP, Słupsk 2015.
57. Zalewski S., *Bezpieczeństwo polityczne. Zarys problematyki*, UPH, Siedlce 2013, s. 11-96.
58. Gasparski P., *Psychologiczne wyznaczniki gotowości do zapobiegania zagrożeniom*, PAN, Warszawa 2003, s. 160-169.

Antroposfera bezpieczeństwa jako przestrzeń kreacji bezpieczeństwa człowieka i jego wspólnot

Streszczenie

Artykuł jest propozycją antropologicznego spojrzenia na proces kreacji bezpieczeństwa człowieka oraz struktur społecznych. Po przybliżeniu istoty antroposfery bezpieczeństwa przedstawiona została jej struktura w dwóch zasadniczych przestrzeniach analizy – antropobiologii bezpieczeństwa i kultury bezpieczeństwa. Zarysowany został podmiotowo-hierarchiczny układ antroposfery bezpieczeństwa (odnoszący się do ośrodka, obszaru i zasięgu kreowanego bezpieczeństwa) oraz układ przedmiotowo-merytoryczny (specyfikujący charakter przestrzeni, w jakiej owo bezpieczeństwo jest kreowane, oraz stosowane instrumentarium). Opisane zostały mechanizmy i konstrukty zorientowane na kształtowanie bezpieczeństwa nie tylko pojedynczego człowieka, ale także wspólnot społecznych różnych szczebli – od lokalnego, poprzez regionalny i narodowy/państwowy, wraz z określonymi odniesieniami do wymiaru międzynarodowego. Analizę zamyka swoiste studium przypadku – zobrazowanie przyjętej koncepcji i struktury antroposfery bezpieczeństwa poprzez rozwiązania i działania podejmowane w obecnych czasach pandemii.

Słowa kluczowe: antropologia, antroposfera bezpieczeństwa, antropobiologia i kultura bezpieczeństwa

The Anthroposphere of Security as the Space of Humans' and Their Communities' Security Creation

Abstract

The article is an attempt at the insight into the process of the creation of security of humans and the social structures from the anthropological angle. The article presents the essence of the anthroposphere of security, then dwells on its structure in two cardinal spheres of analysis – the anthropobiology of security and the culture of security. Additionally, the anthroposphere of security's subject-hierarchy system as well as object-subject matter are outlined. The former refers to the centre, area and range of the created security; the latter specifies the space in which the security is created plus the adequate instrumentation. Moreover, the mechanisms and constructs oriented on shaping security of both, individuals and social communities on various levels – from the local, through the regional to the national/state ones alongside with the specific references to the international dimension are described. A peculiar case study concludes the analysis. It is a visualisation of the assumed concept and structure of the anthroposphere of security through the solutions and actions undertaken during the current pandemics.

Keywords: anthropology, anthroposphere of security, anthropobiology and culture of security

Wyzwania dla bezpieczeństwa ekonomicznego. Ujęcie pluralistyczne

1. Wstęp

Tworzenie podstaw bezpieczeństwa narodowego wymaga zespołu działań, który w racjonalny sposób sprzyjać będzie wykorzystaniu posiadanych zasobów dla osiągnięcia celów strategicznych i realizacji interesu narodowego. Obszar bezpieczeństwa ekonomicznego stanowi jeden z kluczowych, obok bezpieczeństwa militarnego i bezpieczeństwa politycznego filarów bezpieczeństwa narodowego. Kształtowanie bezpieczeństwa ekonomicznego napotyka na obiektywne trudności związane z bezpośrednimi możliwościami oddziaływania aparatu państwowego na rozmiar bazy ekonomicznej. Funkcjonując w warunkach gospodarki rynkowej oraz rzeczywistości globalizacji państwo narodowe posiada coraz mniej realnych instrumentów oddziaływania i kształtowania zarówno struktury branżowo-gałęziowej, jak też wykorzystania zasobów kapitału, pracy, ziemi i wiedzy. Dynamika zmian współczesnego świata, w tym duża mobilność czynników produkcji powoduje, iż częściej mówić należy o oddziaływaniu w ramach układów sojuszniczych, a nie tylko w ramach wąsko rozumianego interesu narodowego. Wzmacniając ogólny poziom bezpieczeństwa warunkiem koniecznym jest podejmowanie działań służących wzmacnianiu bezpieczeństwa ekonomicznego. Dobór odpowiednich metod i środków służących poprawie stanu bezpieczeństwa ekonomicznego wymaga odpowiedzialnej polityki państwa wynikającej z przyjętej strategii bezpieczeństwa narodowego oraz innych dokumentów o charakterze normatywnym. W obowiązującej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego z 2014 roku określono interesy narodowe jako [1]:

- dysponowanie skutecznym narodowym potencjałem bezpieczeństwa zapewniającym gotowość i zdolność do zapobiegania zagrożeniom, w tym odstraszenia, obrony i ochrony przed nimi oraz likwidowania ich następstw;
- silna pozycja międzynarodowa Polski i członkostwo w wiarygodnych systemach bezpieczeństwa międzynarodowego;
- ochrona indywidualna i zbiorowa obywateli przed zagrożeniami dla ich życia i zdrowia oraz przed naruszeniem, utratą lub degradacją istotnych dla nich dóbr (materialnych i niematerialnych);
- zapewnienie swobody korzystania przez obywateli z wolności i praw, bez szkody dla bezpieczeństwa innych osób i bezpieczeństwa państwa oraz zapewnienie tożsamości narodowej i dziedzictwa kulturowego;
- zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju potencjału społecznego i gospodarczego państwa, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony środowiska naturalnego oraz warunków życia i zdrowia ludności jako podstawy bytowania.

---

¹ marek.leszczyński@ujk.edu.pl, Zakład Zarządzania Bezpieczeństwem, Katedra Nauk o Bezpieczeństwie, Wydział Prawa i Nauk Społecznych, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Praca napisana w ramach dziedziny – nauki o polityce i administracji.

W strategii omówiono także działania w obszarze gospodarczym, które mają służyć wzmocnieniu bezpieczeństwa ekonomicznego, realizacji celów strategicznych wynikających z interesu narodowego. Działania te dotyczą m.in. wzmocnieniu bezpieczeństwa finansowego Polski, poprawy bezpieczeństwa energetycznego, zarządzania rezerwami strategicznymi, wzmocnienia bezpieczeństwa żywnościowego, a także prowadzeniu prac badawczych stymulujących rozwój potencjału bezpieczeństwa ekonomicznego [1, 2]. Jak zauważa J. Płaczek wszystkie państwa powinny dokonywać racjonalnych wyborów, uwzględniając rodzące się potrzeby oraz możliwości, trafnie diagnozować zagrożenia, wyzwania i szanse. Dopiero na podstawie pogłębionej i rzetelnej diagnozy należy podejmować działania w głównych obszarach bezpieczeństwa: militarnym, gospodarczym i politycznym [3]. W obecnej sytuacji przenikają się uwarunkowania i czynniki o charakterze narodowym i międzynarodowym mające istotny wpływ na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa. Funkcjonując w warunkach współzależności należy mieć na względzie zmienność uwarunkowań, które w istotny sposób prowadzą do konieczności modyfikacji polityki gospodarczej służącej realizacji interesów narodowych. Pojawiające się coraz to nowe wyzwania i zagrożenia m.in. związane z uzależnieniem finansowym, przerwaniem ciągłości dostaw surowców, utratą kontroli nad strategicznymi branżami (energetyka, transport, finanse, ochrona danych) powodują, iż dla zapewnienia akceptowanego poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego niezbędne staje się wzmocnienie bazy ekonomicznej kraju, w tym stałe powiększanie zasobów majątkowych i finansowych z wykorzystaniem odpowiedniej polityki inwestycyjnej. W rozdziale zwrócono szczególną uwagę na szereg wyzwań dla bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, w tym na czynniki wzmocniające i osłabiające bezpieczeństwo ekonomiczne. Ponadto w analizie odniesiono się do pewnych uwarunkowań zewnętrznych wynikających ze współzależności, w tym przede wszystkim czynników o charakterze przyrodniczym (dostęp do zasobów wodnych, co istotnie wpływa na tło współczesnych konfliktów). Rozdział ma charakter przeglądowy, zastosowano podejście dedukcyjne. Zasadniczym celem opracowania jest określenie głównych determinant kształtujących bezpieczeństwo ekonomiczne państwa, które powinny być brane pod uwagę przez decydentów projektujących system bezpieczeństwa narodowego.

2. Czynniki służące wzmocnieniu i osłabianiu bezpieczeństwa ekonomicznego

Bezpieczeństwo ekonomiczne stanowi jeden z trzech zasadniczych filarów bezpieczeństwa narodowego (obok bezpieczeństwa militarnego i bezpieczeństwa politycznego). Niesłuchanie istotne jest zatem racjonalne i strategiczne podejście do tego komponentu bezpieczeństwa. Dobrze zaprojektowane instytucje oraz polityka gospodarcza, która stanowi instrument realizacji (tworzenia) bezpieczeństwa ekonomicznego stanowi konieczną przesłankę stałego wzmocnienia potencjału bezpieczeństwa narodowego. Z. Stachowiak wymienia kilka determinant o fundamentalnym znaczeniu dla wzmocnienia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa [4]:

- potencjał reprodukcyjny gospodarki narodowej;
- przedsiębiorczość gospodarcza;
- innowacyjność gospodarcza;
- konkurencyjność gospodarki;
- restrukturyzacja gospodarki.

Ważnym czynnikiem budowania bezpieczeństwa ekonomicznego państwa jest posiadany potencjał reprodukcyjny gospodarki, czyli zasoby rzeczowe w postaci majątku trwałego, zasoby kapitału finansowego, zasoby naturalne i przyrodnicze, zasoby kapitału ludzkiego, a także ogólny poziom zaufania społecznego. Posiadane zasoby i zdolność do ich odtworzenia oraz powiększenia warunkują zatem trwanie i rozwój podmiotu, jakim jest państwo. Przy realizacji procesów reprodukcji społecznej ważne jest uaktywnienie potencjału społecznego tkwiącego w przedsiębiorczości gospodarcej. W warunkach rozwiniętego kapitalizmu przedsiębiorczość postrzegana jest jako istotny katalizator rozwoju ekonomiczno-społecznego. Przedsiębiorczość to specyficzne podejście do zarządzania zasobami gospodarki narodowej, które uwzględnia potencjał ekonomiczny kraju, analizuje go przez pryzmat szans i nieustannych zmian w otoczeniu międzynarodowym oraz rozumie współzależności i walkę konkurencyjną między państwami i podmiotami pozapaństwowymi. Czynnikiem, który występuje bardzo często łącznie z przedsiębiorczością jest innowacyjność gospodarki. Innowacyjność gospodarki jest ściśle powiązana z wysokim poziomem kształcenia, w tym kształcenia na potrzeby rozwoju nowych technologii (informatyka, biotechnologia, bioinżynieria, biofizyka, nauki medyczne, sztuczna inteligencja) postępu organizacyjnego oraz nieodłącznie związana jest z tworzeniem podstaw „gospodarki opartej na wiedzy”. To z kolei wymusza kształtowanie określonych postaw – filozofii innowacyjności, otwartości na zmiany, umiejętności adaptacyjnych w środowisku międzynarodowym. Warunkiem niezbędnym kreowania innowacyjności gospodarki jest także określony poziom nakładów na sektor B+R, co najmniej na poziomie 3% PKB rocznie (dotyczy to nakładów zarówno sektora publicznego jak i prywatnego).

W Polsce od lat mimo wielu deklaracji nakłady na sektor badań i rozwoju pozostają dalece niezadowolające w stosunku do potrzeb. Co roku europejska tablica wyników innowacji przedstawia ocenę porównawczą wyników w zakresie badań naukowych i innowacji osiągniętych przez państwa członkowskie UE i wybrane państwa trzecie, a także mocne i słabe strony krajowych systemów badań naukowych i innowacji [5]. Pomaga ona zidentyfikować obszary, w których kraje te muszą skoncentrować swoje wysiłki, aby poprawić wyniki w dziedzinie innowacyjności. Tegoroczna europejska tablica wyników innowacji pokazuje, że wyniki UE w dziedzinie innowacji stale się poprawiają. W najbliższej przyszłości oczekuje się dalszej poprawy, przy czym postępy są nierównomierne w poszczególnych krajach UE. W 2018 roku nabrał tempa proces konwergencji polegający na tym, że kraje o słabszych wynikach rozwijają się szybciej niż kraje osiągające lepsze wyniki. W oparciu o średnią wyników obliczoną na podstawie zbiorczego wskaźnika – sumarycznego wskaźnika innowacyjności – państwa członkowskie podzielono na cztery grupy Dania, Finlandia, Niderlandy i Szwecja to *liderzy innowacji* (ang. *Innovation Leaders*), których wyniki w zakresie innowacji są zdecydowanie powyżej średniej UE. Austria, Belgia, Estonia, Francja, Niemcy, Irlandia, Luksemburg i Zjednoczone Królestwo to *silni innowatorzy* (ang. *Strong Innovators*) o wynikach powyżej lub blisko średniej UE. Wyniki Chorwacji, Cypru, Republiki Czeskiej, Grecji, Węgier, Włoch, Litwy, Łotwy, Malty, Polski, Portugalii, Słowacji, Słowenii i Hiszpanii plasują się poniżej średniej UE. Państwa te zaliczono zatem do grupy *umiarkowanych innowatorów* (ang. *Moderate Innovators*). Bułgaria i Rumunia to *słabi innowatorzy* (ang. *Modest Innovators*) o wynikach

zdecydowanie poniżej średniej UE. W tegorocznej edycji Estonia (wcześniej umiarkowany innowator) dołączyła do grupy silnych innowatorów. Luksemburg i Zjednoczone Królestwo (wcześniej liderzy innowacji) spadli do grupy silnych innowatorów, a Słowenia (wcześniej silny innowator) spadła do grupy umiarkowanych innowatorów.

Konkurencyjność danej gospodarki przekłada się na jej miejsce i rolę w międzynarodowym podziale pracy. Ze względu na podmiot konkurencyjności może ona być ujmowana w różnej skali: konkurencyjność w skali mikro (konkurencyjność poszczególnych przedsiębiorstw, ich produktów), konkurencyjność branż lub sektorów gospodarki, konkurencyjność w skali makro, jeśli mówimy o państwach, regionach – międzynarodowa konkurencyjność gospodarki narodowej [4]. Według definicji OECD konkurencyjność oznacza zdolność podmiotów gospodarczych, przemysłów, regionów, krajów czy ponadnarodowych ugrupowań do sprostania międzynarodowej konkurencyjności oraz do trwałego zapewnienia wysokiej stopy zwrotu od zainwestowanych środków i wykorzystanych czynników produkcji. Pomiar konkurencyjności przeprowadzany jest przy wykorzystaniu odpowiednich wskaźników. Mówimy tu o miarach wynikowych i czynnikowych. Do miar wynikowych zaliczane są [4]: wskaźniki ujawnionej przewagi konkurencyjnej (relacja eksportu z danego kraju do udziału eksportu wszystkich innych krajów), wskaźniki kosztów zasobów krajowych (relacja kosztów krajowych zasobów liczonych w cenach światowych do wartości dodanej w cenach światowych), wskaźniki pokrycie importem (udział importu w zaspokojeniu krajowego popytu), wskaźniki udziału w obrotach handlu światowego. Z kolei do miar czynnikowych zalicza się [4]: poziom wykształcenia i kwalifikacje zatrudnionych, stan infrastruktury technicznej, stan oraz jakość funkcjonowania rynków.

Polska spadła o 4 miejsca w najnowszym rankingu konkurencyjności gospodarek przygotowywanym przez IMD [6], szwajcarską firmę zajmującą się kształceniem liderów. W Europie Środkowo-Wschodniej za najbardziej konkurencyjną gospodarkę uznano Litwę, która w globalnym rankingu zajęła 29. pozycję. Dalej Czechy – 33 miejsce, tuż po nich Estonię na 35 lokacie i Słowenię 37 na świecie. Polska zajęła 38 miejsce w globalnym zestawieniu na świecie za najbardziej konkurencyjną gospodarkę w 2019 roku został uznany Singapur, a za nim Hongkong. Stany Zjednoczone – dotychczasowy lider zestawienia – spadły na 3 miejsce głównie z powodu wyższych cen paliw, słabszego eksportu zaawansowanych technologii i niestabilności swojej waluty. Przy opracowywaniu rankingu bierze się pod uwagę cztery kategorie: wyniki gospodarcze, sprawność rządu, wydajność biznesu oraz infrastruktura.

Istotną przesłanką, która sprzyja wzmocnieniu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa jest skuteczność i dynamika procesów dostosowawczych i restrukturyzacyjnych. Otwartość gospodarki i jej zdolność do generowania nowych produktów warunkowana jest występowaniem sprawnego systemu rynkowego, przejrzystych reguł gry, stabilności i przewidywalności regulacji prawnych oraz przyjaznego państwa. Zmiany restrukturyzacyjne zwłaszcza w sektorze wydobywczym, energetyce, produkcji paliw mają szczególne znaczenie, a ich sprawność i efektywność rzutuje bezpośrednio na zaufanie ze strony kapitału oraz konkurencyjność gospodarki narodowej w warunkach współzależności (Unia Europejska).

Tabela 1. Ranking konkurencyjności gospodarek

2019	Country	2018	Change	2019	Country	2018	Change
1	Singapore	3	+2 ↑	33	Czech Republic	29	-4 ↓
2	Hong Kong SAR	2	- -	34	Kazakhstan	38	+4 ↑
3	USA	1	-2 ↓	35	Estonia	31	-4 ↓
4	Switzerland	5	+1 ↑	36	Spain	36	- -
5	UAE	7	+2 ↑	37	Slovenia	37	- -
6	Netherlands	4	-2 ↓	38	Poland	34	-4 ↓
7	Ireland	12	+5 ↑	39	Portugal	33	-6 ↓
8	Denmark	6	-2 ↓	40	Latvia	40	- -
9	Sweden	9	- -	41	Cyprus	41	- -
10	Qatar	14	+4 ↑	42	Chile	35	-7 ↓
11	Norway	8	-3 ↓	43	India	44	+1 ↑
12	Luxembourg	11	-1 ↓	44	Italy	42	-2 ↓
13	Canada	10	-3 ↓	45	Russia	45	- -
14	China	13	-1 ↓	46	Philippines	50	+4 ↑
15	Finland	16	+1 ↑	47	Hungary	47	- -
16	Taiwan, China	17	+1 ↑	48	Bulgaria	48	- -
17	Germany	15	-2 ↓	49	Romania	49	- -
18	Australia	19	+1 ↑	50	Mexico	51	+1 ↑
19	Austria	18	-1 ↓	51	Turkey	46	-5 ↓
20	Iceland	24	+4 ↑	52	Colombia	58	+6 ↑
21	New Zealand	23	+2 ↑	53	Slovak Republic	55	+2 ↑
22	Malaysia	22	- -	54	Ukraine	59	+5 ↑
23	United Kingdom	20	-3 ↓	55	Peru	54	-1 ↓
24	Israel	21	-3 ↓	56	South Africa	53	-3 ↓
25	Thailand	30	+5 ↑	57	Jordan	52	-5 ↓
26	Saudi Arabia	39	+13 ↑	58	Greece	57	-1 ↓
27	Belgium	26	-1 ↓	59	Brazil	60	+1 ↑
28	Korea Rep.	27	-1 ↓	60	Croatia	61	+1 ↑
29	Lithuania	32	+3 ↑	61	Argentina	56	-5 ↓
30	Japan	25	-5 ↓	62	Mongolia	62	- -
31	France	28	-3 ↓	63	Venezuela	63	- -
32	Indonesia	43	+11 ↑				

Źródło: IMD World Competitiveness Ranking 2019 <http://300gospodarka.pl/news/2019/05/31/swiatowy-ranking-konkurencyjnosci-2019-polska-spada-o-4-miejsca-litwa-bryluje-w-regionie/> [dostęp: 12.01.2020].

Z kolei jako czynniki osłabiające wzmocnienie bezpieczeństwa ekonomicznego Polski wymienić można [7]:

- stosunkowo niska wydajność pracy skutkująca niskimi na tle innych państw Unii Europejskiej wynagrodzeniami, czynnik ten ma charakter wypychający i sprzyja emigracji, sprzyja eksportowi kapitału ludzkiego,
- znaczący poziom zagranicznego zadłużenia Polski, przekracza ono 340 mld USD, co może być przyczyną kryzysu zadłużeniowego,
- zbyt wysokie tempo inflacji, które może przekroczyć zakładane cele inflacyjne NBP,
- stagnacja gospodarcza w wielu krajach Unii Europejskiej, co może przekładać się na ograniczenie, a skrajnym przypadku załamanie eksportu z Polski,

- ograniczone możliwości ekspansji polskich eksporterów na rynki poza UE, brak skutecznej dyplomacji ekonomicznej i promocji polskich produktów na rynkach światowych,
- pogłębiające się dysproporcje rozwoju ekonomicznego w układzie regionalnym – mimo istotnego postępu województwa Polski Wschodniej notują znaczący dystans rozwojowy w stosunku do Warszawy oraz województw zachodnich,
- pogłębiające się nierówności dochodowe w Polsce w odniesieniu do rozkładu dochodów gospodarstw domowych, zwłaszcza dotyczy to gospodarstw utrzymujących się z niezarobkowych źródeł,
- kryzys demograficzny w połączeniu z drenażem mózgow, co jest efektem dychotomii między rosnącym poziomem wykształcenia młodego pokolenia Polaków a zdolnościami tworzenia trwałych, wysokochodowych miejsc pracy w gospodarce krajowej – niska innowacyjność gospodarki i zapóźnienie technologiczne.

3. Polityka inwestycyjna jako instrument wzmocnienia bazy ekonomicznej państwa

Polityka inwestycyjna spełnia funkcje instrumentalne w realizacji zadań w ramach ogólnej polityki rozwoju ekonomicznego. Jej bezpośrednim celem jest oddziaływanie na procesy odtwarzania i powiększania kapitału trwałego [8]. Inwestycje stanowią podstawowy czynnik zarówno wzrostu gospodarczego jak też przekształceń strukturalnych gospodarki narodowej (w tym zmian o charakterze jakościowym). Polityka państwa w tym zakresie ma zatem fundamentalne znaczenie, jeśli mówimy o powiększaniu bazy ekonomicznej i pomnażaniu wartości majątku trwałego. Polityka inwestycyjna ukierunkowana jest zwykle na trzy obszary [9]:

- oddziaływanie w celu regulowania ogólnych rozmiarów inwestycji w gospodarce – działanie to ma także kontekst antycykliczny (pobudzanie wzrostu, utrwalanie tendencji do ożywienia i rozkwitu, a także reagowanie w sytuacji zagrożenia przegrzaniem koniunktury),
- kształtowanie struktury inwestycji w różnych konfiguracjach (działowo-gałęziowym, rodzajowym, terytorialnym, sektorowym) pod kątem wspomagania przeobrażeń strukturalnych w gospodarce. Działania te w odniesieniu do struktury terytorialnej państwa są istotnym instrumentem łagodzenia różnic rozwojowych w układzie przestrzennym (aktywna polityka regionalna),
- oddziaływanie w celu podnoszenia efektywności procesu inwestycyjnego – poprawa relacji między nakładami inwestycyjnymi a uzyskanymi dzięki nim efektami.

Pierwszy kierunek w polityce inwestycyjnej stał się dominujący w okresie walki ze skutkami wielkiego kryzysu w latach 30. XX wieku. W polityce gospodarczej zaakceptowano wówczas poglądy Keynesa o konieczności stymulowania inwestycji przez państwo w sytuacji załamania inwestycji prywatnych. Kluczową rolę odgrywa tu polityka stopy procentowej, zachęcająca do procesu inwestycyjnego. Rząd dysponując ponadto określonymi możliwościami o charakterze instytucjonalno-prawnym może w aktywny sposób wpływać na wielkość inwestycji w kraju. Oszczędności i inwestycje w systemie Keynes'a (odnoszące się do tego samego okresu) są równe sobie: $Y \equiv C + I$,

$S \equiv Y - C$, a zatem $S \equiv I$. Drugi kierunek związany jest z rozwojem polityki strukturalnej o charakterze antyrecesyjnym i aktywizującym zmarginalizowane obszary w układzie przestrzennym i branżowo-gałęziowym. Inwestycje dotyczyły głównie: energetyki, rozbudowy dróg, infrastruktury transportowej, kolejowej, lotnisk. Inwestycje tego typu dają istotny efekt mnożnikowy, przy czym wymagają bardzo precyzyjnej analizy lokalizacji, aby nie doszło do wystąpienia niekorzystnych efektów zewnętrznych oraz marnotrawstwa zasobów (negatywnym przykładem jest w ostatnich latach Hiszpania, gdzie nadmiernie rozbudowano infrastrukturę lotniskową i transportową – wygenerowano przy tym problemy z jej utrzymaniem, projekty inwestycyjne nie osiągnęły zakładanej stopy zwrotu). Trzeci kierunek oddziaływania dotyczy inwestycji publicznych podejmowanych zarówno przez państwo, jak i władze samorządowe. Chodzi o racjonalność i ekonomiczność w podejmowaniu decyzji inwestycyjnych, zwłaszcza w państwach borykających się z niedoborem kapitału krajowego i korzystających z obcych źródeł finansowania (w postaci zagranicznych kredytów, funduszy) [9]. Polityka inwestycyjna realizowana jest w oparciu o określone środki: administracyjnoprawne, inwestycje publiczne oraz środki techniczno-finansowe.

4. Bezpieczeństwo ekonomiczne w warunkach współzależności

Ekonomizacja bezpieczeństwa wynika z kilku czynników takich jak: postęp naukowo-techniczny, zmiany postrzegania i znaczenia przestrzeni dla państw (ewolucja od geopolityki w stronę geoekonomii), wzrostu rywalizacji między państwami o zasoby i kapitały. Ponadto w wyniku globalizacji rosną współzależności między państwami wynikające z przepływów towarów, kapitałów, ludzi i idei. Wzrasta poziom zadłużenia międzynarodowego (zjawisko zależności finansowej i politycznej), pojawiają się nowi aktorzy stosunków międzynarodowych – korporacje transnarodowe, występują na szeroką skalę strefy głodu, niekontrolowanych migracji, lokalnych konfliktów zbrojnych o zasoby wody i zasoby przyrodnicze [10]. „W prowadzonych badaniach nad bezpieczeństwem ekonomicznym bezpieczeństwo ekonomiczne zdefiniowano jako niezakłócone funkcjonowanie gospodarek, to znaczy utrzymanie podstawowych wskaźników rozwojowych oraz zapewnienie komparatywnej równowagi z gospodarkami innych państw” [10]. K.M. Książkowski wyodrębnia cztery zasadnicze wymiary bezpieczeństwa ekonomicznego: finansowy, surowcowo-energetyczny, żywnościowy oraz dostępu do czystej wody. „W ramach każdego z tych wymiarów występują zagrożenia, które wpływają na bezpieczeństwo ekonomiczne państw, czyli terytorium, ludność, władzę, suwerenność oraz poziom i jakość życia obywateli” [10]. Poza zagrożeniami, których źródłem są inne państwa coraz częściej obserwujemy zagrożenia ze strony aktorów pozapaństwowych, takich jak banki, fundusze inwestycyjne, różnego rodzaju lobby i grupy nacisku skupiające kapitał i władzę. Jednocześnie obserwuje się zjawisko sekurytyzacji bezpieczeństwa, gdzie jako instrument oddziaływania między państwami wykorzystuje się politykę gospodarczo-obronną. Sekurytyzacja dotyczy zwykle wymiany handlowej, inwestycji oraz przepływu osób. Jako przykład można podać relacje Chińsko-Tajwańskie czy Rosyjsko-Ukraińskie.

Analizując zagrożenia dla bezpieczeństwa ekonomicznego państwa podkreślić należy, iż obecnie bezpieczeństwo Polski rozpatrywać należy z punktu widzenia

współzależności, które oznacza konieczność konsultacji decyzji z partnerami i uwzględnianiu ich interesów. W odróżnieniu od zależności, gdzie państwa silniejsze mogą narzucać swoją wolę państwom słabszym i realizować egoistyczne interesy. Jako przykłady relacji opartych o współzależność K. Żukrowska wymienia [11]:

- wielkość rezerw głównych walut (dolara i euro), zgromadzonych w rezerwach narodowych przez państwa azjatyckie. Chcąc pozbyć się rezerw państwo traci na ich wartości, a także ogranicza sobie dostęp do rynków eksportowych przez spadek wartości kursu euro czy dolara na skutek ich wyprzedzaży;
- współzależność wynikająca z zadłużenia państw rozwijających się. Ich spłata wymaga stworzenie warunków do rozwoju gospodarczego tych państw, tzw. pomoc rozwojowa nie stanowi skutecznego instrumentu, nie tworzy warunków do rozwoju potencjału wytwórczego;
- współzależność wynikająca ze zróżnicowania rozwojowego w warunkach wejścia państw wysoko rozwiniętych w fazę rozwoju przemysłowego, a części państw rozwijających się w fazę uprzemysłowienia – tzw. rynki wschodzące;
- współzależność wynikająca z zaopatrzenia w kapitał i dostęp do źródeł kapitału;
- współzależność wynikająca z różnic demograficznych (przyrost naturalny, struktura ludności);
- współzależność technologiczna;
- współzależność medyczna.

5. Przyrodnicze granice rozwoju społecznego i wyzwania dla systemów bezpieczeństwa

Epoka przemysłowa naznaczyła kierunek rozwoju, który wydawało się skutecznie opanował siły przyrody. Przyroda i zwierzęta w cywilizacji zachodniej przyzwyczailiśmy się traktować przedmiotowo, więc trudno jest nam je wiązać z wolnością, jeśli nie miałyby to być wolność człowieka, której przyroda i zwierzęta mogłyby się jakoś przysłużyć [12]. Jednak współcześnie większość badaczy nauk społecznych zwraca uwagę na konieczność radykalnej zmiany w podejściu do wykorzystania zasobów natury. Powszechnie znana jest rywalizacja o zasoby surowcowo-energetyczne, w tym przede wszystkim zasoby ropy naftowej. Prawdopodobnie nadal Bliski Wschód i Afryka Północna pozostaną z tego powodu punktami zapalnymi. Z punktu widzenia przetrwania cywilizacji i ludzkości ważniejszym zasobem jest woda pitna, która zwłaszcza ostatnio ze względu na eksplozję demograficzną w krajach słabo rozwiniętych stała się przyczyną wielu konfliktów. Szacuje się, że światowe zasoby wody pitnej, pochodzące z wód gruntowych, jezior, rzek oraz opadów są stałe i wynoszą 12 500 km sześciennych. Obecnie ludzie wykorzystują je w jednej trzeciej. Problem nie tkwi zatem w ilości, ale w dostępności do zasobów wody. Rolnictwo zużywa 70% wody (systemy nawadniania), przemysł 19%, natomiast gospodarstwa domowe wykorzystują 9%. Pozostałe 2% jest utracone w zbiornikach retencyjnych [13]. Głównym problemem i wyzwaniem pozostaje niedopasowanie lokalizacji zasobów wody pitnej do zapotrzebowania. Obszarami o silnym deficycie zasobów wody są: Bliski Wschód, Afryka Północna, część Afryki Zachodniej (pas Sahelu), znaczne obszary w Afryce Wschodniej oraz północne Chiny. Udział Chin w światowym zasobie demograficznym wynosi ok. 20%, zaś w zasobach wodnych tylko 6%.

Podobne dysproporcje występują w przypadku Indii, odpowiednio 17% i 3%. Bezpieczeństwo wodne występuje wtedy, gdy odległość zbiornika od miejsca zamieszkania nie przekracza jednego kilometra. Obecnie ok. 13% ludności świata – 900 mln jest pozbawiona takiego dostępu. Dalsze 40% – ponad 2,6 mld ludzi nie korzysta z ulepszonych urządzeń sanitarnych. Deficyt wody, bądź korzystanie z brudnej wody stanowi przyczynę śmierci ok. 4 mln ludzi rocznie na świecie. Szczególnie drastycznie sytuacja wygląda w zakresie śmiertelności noworodków i małych dzieci w państwach afrykańskich. Woda jest zatem zasobem o charakterze strategicznym, a rywalizacja o dostęp do tego zasobu miała miejsce przez całe dzieje ludzkości [13]. W dającej się przewidzieć perspektywie rywalizacja o wodę przybierze na sile, konflikty zbrojne o wodę będą miały prawdopodobnie bardzo dramatyczny przebieg, ponieważ chodzi o życie i istnienie całych narodów i państw. Kilka krajów jest bardzo uzależnionych od zasilania głównych rzek w wodę ze źródeł leżących poza ich granicami. Do takich obszarów należą m.in. [13]:

- wody Nilu w Egipcie pochodzą głównie z Nilu Błękitnego płynącego z Wyżyny Etiopskiej, w mniejszym stopniu z głównego biegu rzeki mającego źródła w regionie Wielkich Jezior Afrykańskich;
- Niger rozpoczyna bieg na Wyżynie Futa Dżalon w Gwinei, stanowiąc podstawowe źródło wody dla kilku krajów Afryki Zachodniej;
- gospodarka Pakistanu i zachodnich Indii opiera się na zasobach wód Indusu, którego źródła znajdują się w Tybecie;
- Eufrat i Tygrys, które warunkują istnienie Iraku, Syrii płyną z Turcji;
- Jordan, który zaczyna bieg w Libanie, przesądza o egzystencji Izraela.

Narastające problemy z zapewnieniem bezpieczeństwa wodnego mogą być przyczyną wojen o kontrolę nad źródłami rzek. Wojny te będą miały prawdopodobnie charakter zapobiegawczy i uprzedzający, przebieg może być długotrwały, związany z okupacją kluczowych terenów. Rywalizacja o zasoby wody jest potęgowana przez tzw. zmiany klimatyczne. Co prawda w przestrzeni publicznej toczy się dyskusja nad przyczynami ocieplania klimatu, a część komentatorów wątpi w ich jednoznaczność. Większość badaczy zwraca jednak uwagę, że rozrost populacji Ziemi, rozwój przemysłu i rolnictwa może mieć istotne znaczenie dla zmian w ekosystemie, w tym na procesy ocieplenia klimatu. Specjaliści wskazują zwłaszcza na rolę emisji tzw. gazów cieplarnianych (dwutlenek węgla i metan). Szacuje się, iż obecny poziom koncentracji dwutlenku węgla jest najwyższy od 420 tys. lat. Około 80% emisji dwutlenku węgla pochodzi ze spalania paliw kopalnych, pozostałe 20% jest efektem wycinki lasów oraz produkcją rolnictwa (zwłaszcza zwiększenie pogłowia bydła w związku ze wzmożonym popytem na mięso) [13]. Na skutek przyrostu liczby ludności, rozszerzenia się obszarów zurbanizowanych, zwiększania zakresu upraw oraz generalnie rozrostu działalności gospodarczej dochodzi do wzrostu temperatury przy powierzchni Ziemi. Efektem tego jest topnienie łądolodu i zalewanie terenów nadbrzeżnych skutkujące zmniejszaniem się terenów możliwych do wykorzystania przez człowieka – zachodzi swoista kwadratura koła. Już dzisiaj około 5% ludności świata zamieszkuje tereny zalewowe – narażone na katastrofalne powodzie i tsunami. Najsilniej zjawisko to występuje przy ujściach wielkich rzek (Indie) czy ekstremalny przypadek Bangladeszu (kraj o powierzchni połowy Polski, zamieszkały przez czterokrotnie więcej ludności,

z której połowa narażona jest na powodzie i huragany). Zmiany klimatyczne wywierają już istotny wpływ na produkcję rolnictwa i jej strukturę. Na skutek podnoszenia się temperatury pojawiają się możliwości upraw na terenach dotychczas zbyt zimnych (północna Rosja, Kanada), jednocześnie następuje pustynnienie wszędzie tam, gdzie temperatury są zbyt wysokie do upraw (Afryka – zagrożona pustynnieniem, które obejmuje ok. 30% powierzchni kontynentu, Azja Południowa, czy Bangladesz i Indie – obszary gęsto zaludnione). Ze względu na wzrost temperatury mogą zanikać uprawy pszenicy i ryżu, w ich miejsce pojawi się proso – bardziej odporne na wysokie temperatury, ale jednocześnie mniej wydajne. Jeżeli nadal będzie rosła populacja Ziemi to skutkować to może stałym niedożywieniem i klęskami głodu. Ocieplenie klimatu poprawi warunki upraw w krajach o klimacie umiarkowanym i chłodnym, a spowoduje potężne problemy w krajach już uznanych za ubogie i przeludnione. Prawdopodobnym skutkiem tych procesów będzie wzmożona presja migracyjna, ale także lokalne konflikty o dostęp do zasobów ziemi, wody i żywności. Nastąpi dalsza polaryzacja w rozwoju (a być może przeciętne obniżenie poziomu życia we wszystkich państwach świata) [14]. Już dzisiaj obserwuje się zwiększoną liczbę państw wykazujących różnego rodzaju dysfunkcjonalność [15]. Z państwem dysfunkcyjnym mamy do czynienia, gdy rząd traci realną kontrolę nad terytorium, lub też nie posiada już monopolu na prawomocne użycie siły. Innym przejawem upadku państwa są m.in.: erozja systemu legitymizacji, niezdolność do zarządzania służbami publicznymi oraz utrata monopolu na reprezentowanie państwa w środowisku międzynarodowym [16].

6. Podsumowanie

W rozdziale dokonano przeglądu głównych wyzwań dla bezpieczeństwa ekonomicznego państwa biorąc pod uwagę zarówno uwarunkowania wewnętrzne, w tym czynniki, które mogą wzmocniać i osłabiać potencjał ekonomiczny Polski, jak również kontekst zewnętrzny. W obecnych warunkach swoistego przesilenia cywilizacyjnego związanego ze zmianami zarówno w wymiarze politycznym, kulturowym, społecznym i ekonomicznym konieczne jest uwzględnianie czynników kształtujących bezpieczeństwo ekonomiczne uwzględniając złożoność procesów. Niezbędne jest w tym kontekście branie pod uwagę przy projektowaniu systemu bezpieczeństwa narodowego takich kwestii jak: zmiany klimatyczne, dostęp do zasobów wody, co ma i będzie miało w najbliższej przyszłości wpływ na dynamikę zmian środowiska bezpieczeństwa. Będzie to miało znaczenie dla sytuacji ekonomicznej i społecznej w Europie i także w Polsce. Zwłaszcza w kontekście niekontrolowanych migracji, rywalizacji o wpływy w międzynarodowym podziale pracy, wreszcie to, co będzie działo się w sferze przyrodniczej może istotnie kształtować katalog zagrożeń i odpowiedzi na nie w postaci tworzenia elastycznych systemów bezpieczeństwa narodowego, zdolnych do szybkiego reagowania zarówno na impulsy wewnętrzne i zewnętrzne.

Literatura

1. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP 2014
2. ZARZĄDZENIE NR 137 PREZESA RADY MINISTRÓW z dnia 20 września 2019 r. w sprawie Międzyresortowego Zespołu do spraw Opracowania Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Monitor Polski z dn.1.10.2019 r., poz. 904.

3. Płaczek J., *Bilans bezpieczeństwa wybranych państw Unii Europejskiej w latach 2013-2015*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo ekonomiczne i społeczno-kulturowe. Wymiar międzynarodowy*, (red.) M. Gębska, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2017, s. 34.
4. Stachowiak Z., *Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2012, s. 7, 239, 247.
5. Europejska tablica wyników innowacji w 2019 r.
6. IMD World Competitiveness Ranking 2019.
7. Misztal P., *Sytuacja makroekonomiczna w Polsce a bezpieczeństwo ekonomiczne kraju*, (w:) *Bezpieczeństwo Polski w XXI w.*, (red.) S. Jacyński, M. Kubiak, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce-Warszawa 2019, s. 261-262.
8. Kisiel R., Marks-Bielska R., *Polityka gospodarcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2013, s.172.
9. Winiarski B. (red.), *Polityka gospodarcza*, PWN, Warszawa 2001, s. 410-411.
10. Księżopolski K.M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne – przedmiot badań i praktyka*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo ekonomiczne. Wymiar międzynarodowy*, M. Gębska, M. Kubiak (red.), Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2016, s. 14-17.
11. Żukrowska K., *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu*, IUSatTAX, Warszawa 2011, s. 30.
12. Posłuszna E., Posłuszny J., *Człowiek wilkiem. O przemocy w obronie coraz szerszej pojmowanej wolności*, [w:] M. Kubiak, M. Lipińska-Rzeszutek (red.), *Współczesne bezpieczeństwo ekologiczne*, UPH w Siedlcach, Warszawa-Siedlce 2017, s. 80.
13. Bartkowiak R., *Ekonomia rozwoju*, PWE, Warszawa 2013, s. 108-109, 199-200.
14. Galbraith J.K., *Ekonomia w perspektywie. Krytyka historyczna*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2011, s. 260.
15. Sopoćko A., *Zaskakujący kapitalizm. Miraże ekonomii XXI wieku*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2019, s. 25.
16. Maśloch P., *Współczesne problemy zarządzania państwami dysfunkcyjnymi a wyzwania XXI wieku*, [w:] M. Gębska (red.), *Wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego w XXI w. Bezpieczeństwo ekonomiczno-polityczne tom I*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2018, s. 120.

Wyzwania dla bezpieczeństwa ekonomicznego. Ujęcie pluralistyczne

Streszczenie

Tworzenie podstaw bezpieczeństwa narodowego wymaga zespołu działań, który w racjonalny sposób sprzyjać będzie wykorzystaniu posiadanych zasobów dla osiągnięcia celów strategicznych i realizacji interesu narodowego. Obszar bezpieczeństwa ekonomicznego stanowi jeden z kluczowych, obok bezpieczeństwa militarnego i bezpieczeństwa politycznego filarów bezpieczeństwa narodowego. Kształtowanie bezpieczeństwa ekonomicznego napotyka na obiektywne trudności związane z bezpośrednimi możliwościami oddziaływania aparatu państwowego na rozmiar bazy ekonomicznej. Rozdział ma charakter przeglądowy, zastosowano podejście dedukcyjne. Zasadniczym celem opracowania jest określenie głównych determinant kształtujących bezpieczeństwo ekonomiczne państwa, które powinny być brane pod uwagę przez decydentów projektujących system bezpieczeństwa narodowego. W rozdziale dokonano przeglądu głównych wyzwań dla bezpieczeństwa ekonomicznego państwa biorąc pod uwagę zarówno uwarunkowania wewnętrzne, w tym czynniki, które mogą wzmacniać i osłabiać potencjał ekonomiczny Polski, jak również kontekst zewnętrzny. Z dokonanych analiz wynika, iż w obecnych warunkach swoistego przesilenia cywilizacyjnego związanego ze zmianami zarówno w wymiarze politycznym, kulturowym, społecznym i ekonomicznym konieczne jest uwzględnianie czynników kształtujących bezpieczeństwo ekonomiczne uwzględniając złożoność procesów. Niezbędne jest w tym kontekście branie

pod uwagę przy projektowaniu systemu bezpieczeństwa narodowego takich kwestii, jak: zmiany klimatyczne, dostęp do zasobów wody, co ma i będzie miało w najbliższej przyszłości wpływ na dynamikę zmian środowiska bezpieczeństwa. Będzie to miało znaczenie dla sytuacji ekonomicznej i społecznej w Europie i także w Polsce.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo narodowe, wyzwania

Challenges for economic security. Pluralistic approach

Abstract

The creation of national security foundations involves a set of actions which can rationally support the use of existing resources in order to achieve strategic aims and accomplish national interest. The scope of economic security, along with military and political security, constitutes one of the key pillar of national security. Shaping the economic security encounters objective difficulties which are connected with direct possibilities of the state influence on the size of the economic base. The chapter has a review character and a deductive approach has been applied. The main objective of the study is to define the main determinants which shape the economic security of the state and should be taken into account by the policymakers who design the national security system. The chapter has reviewed the main challenges for national economic security and has taken into consideration both internal conditions, including factors which can strengthen and weaken the economic potential of Poland, as well as an external context. The analyses show that in the current conditions of peculiar civilizational solstice connected with changes in a political, cultural, social and economic scope, it is necessary to include the factors shaping the economic security and taking into account the complexity of the processes. In this context, while designing the national security system, it is necessary to take into consideration such issues as: climate changes, access to water supplies, what has and is going to have an impact on the dynamics of changes in the security environment in the near future. It is going to be significant for the economic and social situation in Europe and in Poland as well.

Keywords: economic security, national security, challenges

Indeks autorów

Jarmoszko S.	112
Leszczyński M.	130
Lipski S.	38
Łukawski R. K.	38
Mendrek P.	99
Płaczek J.	99
Podgórski M.	71
Rogowski B.	23
Sikora J.	7
Sowa M.	85
Wartecka-Ważyńska A.	7
Wartecki A.	7